

UNIVERZITET U SARAJEVU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA HISTORIJU

Merima Hasić, BA

Komod: lice i naličje vladavine
(završni magistarski rad)

Mentor: prof. dr. Salmedin Mesihović

Sarajevo, 2021.

SADRŽAJ

UVOD	1
Historijat istraživanja	6
Komod u očima antičkih pisaca	10
Suncem obasjan, čovjek i imperator u istom trenutku	17
Marko Aurelije na putu ka Jelisejskim poljima	25
Gdje je imperator, tu je Rim	29
U naručju zle sudbine: urote	34
Cubicularius Kleander: tajna moći.....	44
Komod: Bog i gladijator – početak kraja	49
Prvak sekutora ide u susret Plutonu	58
Silazak iz kraljevstva zlata u kraljevstvo željeza i hrđe?!	61
Imperator u liku zvijeri: pučka kultura.....	65
ZAKLJUČAK.....	70
Prilozi	73
Izdanja izvora.....	80
Popis literature	80
Summary.....	85
Biografija.....	86

UVOD

Historiju je moguće promatrati kao jedan ogroman mozaik, gdje bi različite ličnosti imale ulogu njegovih *tessera*. Međutim, *Fortuna* je prevrtljiva i nekada nije naklonjena pojedinima zbog čega oni bivaju prisiljeni nastaviti svoju povijesnu egzistenciju u krajnje negativnom svjetlu. Neke ličnosti i dan danas predstavljaju predmet žestoke polemike u naučnim krugovima, jer su često prikazivane crno - bijelo. Odnosno njihov život i aktivnosti sagledavaju se ili krajnje negativno ili krajnje pozitivno, dok je istovremeno teško pronaći određenu sredinu između dvije krajnosti. Najbolji primjer takve prakse jeste rimski imperator *Lucius Aurelius Commodus* (180. – 192. godine nove ere). Pored Kaligule (37. – 41. godine nove ere) i Nerona (54. – 68. godine nove ere), postoji vrlo malo rimskih vladara koji su toliko negativno karakterizirani kao Komod. Antički pisci značajno doprinose kreiranju takvih stavova i pogleda, a starijoj historiografiji se mora zamjeriti nedovoljno korištenje kritike izvora prilikom istraživanja i pisanja. Upravo zanemarivanje unutrašnje kritike dovodi do toga da se često i u nauci i u pučkoj kulturi Komod percipira kao najveći zločinac u ljudskoj povijesti. Ovakav odnos intenziviran je u nešto recentnijem periodu, kada su mu pojedina filmska i književna ostvarenja pridodala groteskne (negativne) osobine. Stoga u glavne dileme prilikom istraživanja života i rada ovog Rimljanina, spada pitanje kako i na koji način popraviti štetu koja je do sada nastala subjektivnim i jednoobraznim pristupom izvorima i temi. Podaci iz izvora su prenošeni u kasnije historiografske tekstove, pa se eho izvora/starijeg teksta održao sve do savremenog doba.

Ovaj magistarski rad sadrži, pored *Uvoda*, *Historijata istraživanja* i *Zaključka*, deset poglavlja. *Historijatom istraživanja* obuhvaćeni su dosadašnji rezultati historiografije. Ukazano je na sva relevantna djela u kojima su obrađivane određene teme iz perioda Komodove vladavine. Postoji i nastojanje da bibliografske jedinice budu vrednovane prema ostvarenom doprinosu temi. U okvirima domaće historiografije ne postoji mnogo djela koja detaljno tretiraju radoblje od 180. do 192. godine nove ere u rimskoj historiji. Autori iz regiona nisu ponudili mnogo, dok je svjetska historiografija napravila značajne korake u rješavanju određenih nedoumica i dilema vezanih za Komodovu upravu. Poseban naglasak nalazi se na djelima novije historiografije koja nastoje dekonstruirati starije, većinskim dijelom pogrešne narative.

Prvo poglavlje nosi naziv: *Komod u očima antičkih pisaca*, a osnovni cilj je uvidjeti i pojasniti na koji način se izvori odnose prema Komodu. Raspravljano je o: jednostranom pogledu, konstantnom upoređivanju princepsa s Markom Aurelijem (161. – 180. godina nove ere), iako Komod nije bio puka preslika svoga oca niti se trudio biti, te *klišéima* vezanim za tirane. Otvorena je mogućnost egzistiranja pozitivnih narativa i ukazano na greške koje čini starija historiografija usljed zanemarivanja kritike izvora. Od posebnog je značaja teza da autori željni senzacije nastoje od Komoda napraviti čudovište, posebno *Scriptores Historiae Augustae* (dalje: *Historia Augusta*), dok s druge strane Dion Kasije zamjera Komodu zbog njegove nekonvencionalnosti, odnosno princepsovo ponašanje se kosilo sa uvjerenjima rimskih tradicionalističkih elemenata. Kompletno poglavlje predstavlja isključivo stavove, zapažanja i zaključke autorice magistarskog rada.

Poglavlje pod nazivom: *Suncem obasjan, čovjek i imperator u istom trenutku* ima za cilj dekonstruirati narative o zlokobnim znacima po Komodovom rođenju. Potom, navesti osnovne faktografske činjenice vezane za rođenje, odrastanje, napredovanje, ključne datume, s posebnim osvrtom na *princepsa rođenog u purpuru*. Ključna je simbolika pomenutog narativa, posebno kada se dovede u vezu sa poznatom tezom da Marko Aurelije nije želio prepustiti Komodu upravu nad Rimskim Carstvom. Navedeni su podaci koji ne govore u prilog toj tezi: Komodovo obrazovanje, napredak, briga Marka Aurelija za zdravstveno stanje sina, odstupanje od adoptivne prakse koja je bila primjenjivana do tada.

Kao što sam naziv govori, u sljedećem poglavlju: *Marko Aurelije na putu ka Jelisejskim poljima*, opisani su posljednji Aurelijevi dani, te pojava Komoda kao samostalnog vladara na historijskoj sceni. Naročito je značajan ukaz na činjenice koje govore u prilog tezi da Komod nije izazvao smrt svoga oca. U tom kontekstu naveden je i Komodov govor (prenesen od strane Herodijana) održan nakon Aurelijeve smrti.

U četvrtom poglavlju: *Gdje je imperator, tu je Rim*, ponuđen je uvid u dešavanja početkom Komodove uprave. Od krucijalnog značaja su događaji povezani sa princepsovim prvim samostalnim vladarskim potezima, koji se odnose na okončanje vojnih kampanja. Ključna su pitanja: Kako izvori gledaju na ovu politiku? Da li je Komod kukavica zbog napuštanja fronta ili je to ipak bila dobra odluka? Šta je u konačnici ova odluka značila za rimski svijet u cjelini? U ovom razdoblju dolazi do uspona određenih ličnosti iz careve neposredne blizine, kao što je Peren, čemu je posvećen značajan dio poglavlja.

Peto poglavlje: *U naručju zle sudbine: urote*, govori o nekoliko konspiracija koje su bile usmjerene ka uklanjanju Komoda sa vladarske pozicije. Upečatljivi su načini na koji antički izvori sagledavaju zavjere protiv princepsa. Dok jedni traže različita opravdanja za takve postupke, drugi nastoje ukazati na posljedice koje su pomenute aktivnosti imale po samog Komoda. Postavlja se i teza da je princeps tokom svoje vladavine imao čitav niz različitih problema i ozbiljnih stvari s kojima se morao nositi. Samim tim može biti doveden u pitanje navod o carevoj neproduktivnosti i neozbiljnom odnosu prema državi i vlasti. Komod je sagledan iz drugačijeg ugla, odnosno kao čovjek kojeg su različiti pristisci i opasnosti naveli da postupa na „donekle, neprihvatljive načine.

Naredno poglavlje: *Cubicularius Kleander: tajna moći*, odnosi se na jednu vrlo značajnu ličnost koja se praktično uzdigla iz *blata* za vrijeme Komoda, te uspjela dosegnuti vrlo visok položaj. Riječ je o Komodovom komorniku Kleanderu, koji kao rob stiže u Rimsko Carstvo, te dolaskom u domaćinstvo Marka Aurelija vrlo brzo napreduje na društvenoj ljestvici. S Kleanderom su postavljeni određeni presedani u rimskoj tradiciji, što navodi senatorsku elitu da znatno pojača mržnju prema Komodu.

U sedmom poglavlju: *Komod: Bog i gladijator – početak kraja*, ukazano je na promjene raspoloženja i ponašanja kojima princeps podliježe u godinama pred samu smrt. Posebna pažnja usmjerena je ka poistovjećivanju Komoda sa Heraklom, potom drugim oblicima ekstravagantnog ponašanja i pretjerivanja, te preuzimanju uloge gladijatora i ličnom učešću na velikim rimskim igrama koje je organizirao 192. godine. Napravljen je osvrt na antičke izvore, u prvom redu Diona Kasija i njihovu percepciju navedenih događaja. Nakon čega se nastoji pojasniti zašto senatori gledaju na Komodove aktivnosti sa tolikim zaprepašćenjem i mržnjom.

Sljedeće poglavlje: *Prvak sekutora ide u susret Plutonu*, daje uvid u posljednje dane Komodovog života. Detaljno su navedeni svi događaji koji će dovesti do planiranja uspješne zavjere protiv princepsa. Istaknute su i pojedine dileme, odnosno nedoumice vezane za navedene događaje.

U devetom poglavlju: *Silazak iz kraljevstva zlata u kraljevstvo željeza i hrđe?!*, postavlja se nekoliko ključnih pitanja: je li Komodovo vrijeme bilo zaista toliko loše ili je to produkt pisanja E. Gibona, koji među prvima propagira tezu da s Komodom počinje propast Rimskog Carstva? Šta govori činjenica da Dion poslije Komodove smrti piše svoju pripovijest? Da li je mogao napisati sve što je želio? Na koji način Sever spašava Komodov lik od zaborava? Da li bi obični

ljudi tugovali za tiraninom? Razumijevanje katastrofa poput kuge i velikog požara kao uzrokâ lošeg odnosa prema Komodu. Promatranje narativa o *zlatnom dobu*.

Posljednje poglavlje: *Imperator u liku zvijeri: pučka kultura* ukazuje kako i na koji način djela iz pučke kulture mogu utjecati na formiranje mišljenja o pojedinim historijskim ličnostima i događajima. U fokusu su filmovi *Pad Rimskog Castva* (1964.) i *Gladiator* (2000.) koji obiluju preuveličavanjima i neistinitim navodima. Pored toga i književna djela iz domena historijske fikcije značajno su pomogla demoniziranju Komodovog lika i djela.

Prilikom istraživanja i pisanja o određenoj historijskoj ličnosti istraživač ima na raspolaganju znatan broj naučnih metoda koje može iskoristiti u svome radu. Ovako strukturane teme ostavljaju dovoljno prostora za slobodan izraz istraživača u pogledu metodologije i načina rada. Samim tim moguće je koristiti i kombinirati više različitih naučnih metoda ukoliko to dozvoljavaju izvori i drugi materijal. Kada je riječ o naučnoj metodologiji u ovom magistarskom radu, prvenstveno je korištena tematska metoda. To se može vidjeti na osnovu same organizacije poglavlja unutar rada, gdje svako od njih obuhvata određenu tematsku cjelinu s fokusom na dileme i ponuđena rješenja. Zbog tematskog pristupa temi na pojedinim mjestima morala je biti žrtvovana hronologija. Ispod svih naslova kojima su označena poglavlja, navedena je po jedna latinska izreka sa prigodnom simbolikom. Ključni značaj za ovaj rad ima unutrašnja kritika izvora kojoj je podvrgnut sav korišteni izvorni materijal. Bez upotrebe ove naučne metode ne bi bilo uopće moguće revidirati određena saznanja i otvoriti nova pitanja. Korištenje komparativne metode doprinijelo je prezentiranju različitih narativa o pojedinim događajima, neovisno da li se radi o izvornom ili historiografskom materijalu. Posljednja, ali ne i manje značajna metoda, odnosi se na historijsku analizu bez koje bi bilo praktično nemoguće razumjeti historijske procese, uzročno – posljedične veze, kao ni raspravljati o određenoj problematici.

Postoji nekoliko ključnih problemskih tačaka u okviru teme: 1) Odnos Marka Aurelija i Komoda; 2) Pitanje sukcesije; 3) Odnosi između Senata i novog princepsa; 4) Percepcija Komodove vojne politike; 5) Princepsovo problematično ponašanje: povod i uzroci. Osnovni cilj magistarskog rada jeste detaljno istražiti i sagledati lice Komodove vladavine, a potom nastojati (barem djelimično) razriješiti gore navedene probleme na osnovu čega će biti moguće uočiti i naličje vladavine. Kroz sam rad nastoji se odgovoriti na ključna pitanja: *Da li je Komod zaista bio toliko negativna ličnost? Zašto je prikazan na određeni način?* Prema tome osnovna hipoteza glasi:

Rimski imperator Komod nezasluženo je krakteriziran i predstavljan kao krajnje negativna ličnost. Prilikom izrade magistarskog rada korišteni su relevantni pisani primarni izvori, kao i značajan broj bibliografskih jedinica. S obzirom da bosanskohercegovačka i regionalna historiografija nije ponudila dovoljan broj djela u kojima su obuhvaćena navedena pitanja, literatura na stranim jezicima prvenstveno engleskom, a potom njemačkom je znatno opsežnija. Svakako ne treba zanemariti još jedan bitan cilj, a to je ukazivanje na značaj same teme za rimsku historiju. Odnosno na potrebu da nova pitanja budu postavljena i da se na njih pokuša odgovoriti. Ovim magistarskim radom nije bilo moguće obuhvatiti sve aspekte Komodove vladavine. Zasiurno su neke pojedinosti izostavljene, niti su dati konačni i potpuno ispravni odgovori. Krajnje neispravno bi bilo smatrati da je ovom sintezom donesena neka apsolutna istina, jer da bi određeno istraživanje bilo uspješno okončano istraživač mora postaviti realne ciljeve. Marko Aurelije, otac imperatora Komoda, zapisao je: *...Potrudi se da jednom naučiš nešto zaista korisno i prestani da lutaš. A čuvaj se i druge zablude: jer su budale oni koji se cijelog svoga vijeka trude i muče, a nemaju pred očima cilj prema kome bi mogli usmjeriti svoje težnje i misli..*¹

¹ Citat naveden u: Mesihović, 2013, 1794.

Historijat istraživanja

Komod na marginama povijesti

U bosanskohercegovačkoj historiografiji od njenih samim početaka, pa sve do danas niti jedan autor nije detljno istraživao Komodovu ličnost i razdoblje vladavine. Uglavnom je fokus bio usmjeren ka općim velikim događajima ili ka bosanskohercegovačkim prostorima pod rimskom upravom. Vrlo je teško odgovoriti na pitanje zašto manjka interesa za teme iz antičke historije i zašto se vrlo malo pažnje poklanja ovim temama. U okviru dvije kapitalne sinteze: *Dvanaest stoljeća rimskog svijeta (ORBIS ROMANUS)* i *Principat Vlast "Prvog građanina"*, autor Salmedin Mesihović se osvrtao u nekoliko navrata i na period Komodove vladavine, odnosno ponuđen je pregled života i rada pomenutog imperatora, uz poseban naglasak na ključne momente vladavine.² Ipak, potrebno je razumjeti da se autor nije bavio isključivo razdobljem od 180. do 192. godine nove ere, nego je riječ o mnogo širem istraživanju koje u prvom planu obuhvata XII stoljeća rimske historije. Doprinos navedenih sinteza je nemjerljiv, ali istovremeno ostaje otvoren prostor za istraživanje pojedinih tema kao što je osvrst na Komodovu vladavinu i identificiranje ključnih problema.

Regionalna historiografija nije mnogo odmakla u odnosu na bosanskohercegovačku. Autorica Miroslava Mirković, dotakla se i Komdove vladavine u djelu: *Rimska država u doba principata i dominata (27. pre Hr. – 337. n. e.) Od Augusta do Konstantina*. Međutim, iako je i ovdje rimski imperator promatran isključivo u sklopu šire slike, nemoguće je zanemariti određena mišljenja koja iznosi Mirković. Unutar pomenutog djela primjetne su ideje i navodi koji se kose s onim što historija kao nauka jeste:... *Sin Marka Aurelija nije imao nikakvih sposobnosti... Stoga je pokazao upadljiv nedostatak hrabrosti... Vladavina Komoda je u svakom pogledu bila beznačajna u istoriji Rimske države...*³ Pored toga što Mirković nije došla do bilo kakvih novih saznanja ili pak razriješila pojedine dileme, indirektno naglašava kako nije potrebno vršiti detaljna istraživanja o ovom rimskom princepsu jer je Komodova vladavina beznačajna. Ovakvim sintagmama nanosi se nepopravljiva šteta određenim temama u naučnom pogledu. Historičari ne bi trebali stavljati sebe u ulogu suca koji će donijeti konačnu presudu o određenoj historijskoj ličnosti ili događaju.

² Mesihović, 2013, 1735 – 1746.; Mesihović, 2020, 698 – 711.

³ Mirković, 1996, 127 – 129.

Hrvatski povjesničar Tomislav Vodička, napisao je manji rad pod naslovom: *Marko Aurelije i Komod u izvorima i na filmu*. Vodička pravi usporedbu između podataka koje donose antički izvori i onoga što se prikazivalo u filmovima.⁴ Članak je značajan u kontekstu razumijevanja i sagledavanja ovih ličnosti u okvirima pučke kulture. Bosanskohercegovačka i regionalna historiografska dostignuća o Komodovoj vladavini svode se uglavnom na tri pomenuta autora. Zbog toga Komod, iako vrlo zanimljiva i kontroverzna ličnost, dopijeva na margine domaće historiografije.

S druge strane svjetska historiografija prepoznaje Komoda kao jednu od značajnih ličnosti klasične ere. Veliki broj autora ponudio je svoje viđenje teme, a time su otvorena različita pitanja, dileme, problemi, nedoumice. Ipak, bitno je naglasiti da, još uvijek postoje tamna mjesta unutar navedenog perioda, koja tek trebaju biti osvijetljena i prikazana javnosti. Također, primjetno je veliko odstupanje u broju radova koji se vežu za druge ličnosti rimskog svijeta u odnosu na Komoda. Zašto historičari imaju neku vrstu averzije prema ovoj temi, teško je odgovoriti. Moguće je napraviti paralelu između starije i novije historiografije, te njihovih dostignuća. Klasičan predstavnik starije historiografije jeste Edvard Gibon i njegovo monumentalno djelo: *History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, u šest tomova. Bez obzira na to što je Gibon proučavao i pisao općenito o propasti Rimskog Carstva, Komod zauzima značajno mjesto u ovom djelu. Pored toga, Gibon piše u 18. stoljeću što je vjerovatno prva sinteza u kojoj se Komodova vladavina nešto detaljnije tretira i opisuje. Autor u svojoj romansiranoj pripovijesti namjenjuje Komodu ulogu osobe koja je uzrokovala početak propasti Rimskog Carstva.⁵ Istovremeno zbog nedovoljne kritike izvornog materijala Gibon nanosi dosta štete Komodovom liku i djelu. Odnosno indirektno utječe na razvoj percepcija kod kasnijih autora o ovoj historijskoj ličnosti.

Kada je riječ o svjetskoj historiografiji postoji veliki broj enciklopedija, monografija, naučnih članaka u kojima se govori o kompletnoj rimskoj historiji ili njenim određenim dijelovima. Unutar djela ovog tipa nerijetko se poklanja pažnja i Komodovom razdoblju. Ovdje neće biti prikazani detaljno, jer je fokus usmjeren ka monografijama i naučnim člancima koji isključivo tretiraju Komoda, odnosno njegovo doba. Naročit značaj za temu ima doktorska disertacija Johna Charlesa Traupmana: *The Life and Reign of Commodus*, odbranjena 1954.

⁴ Vodička, 2006, 59 – 98.

⁵ Gibon, 1996, 39 – 44.

godine. Kasniji autori složili su se da je uspjeh Traupmanove argumentacijske linije značajno ograničen, ali da istovremeno teza pruža dobar pregled razdoblja od 180. do 192. godine nove ere i da dobro ocrta strukturu podrške koju je Komod imao tokom svog principata.⁶ Potpuno drugačiji pristup ovoj temi načinila je Maria Gherardini u knjizi: *Studien zur Geschichte des Kaisers Commodus* 1974. godine. Autorica prvenstveno preispituje odnos između pretorijanskih prefekta i imperatora, te problematiku vezanu za narative o sukcesiji 180. godine, ali se uveliko njeni zaključci poklapaju s onim što je pisao Traupman.⁷ Sa djelom Paula Leunissen: *Konsuln und Konsulare in der Zeit von Commodus bis Severus Alexander (180 – 235 n. Chr)*⁸ završava razdoblje starije historiografije koja je kroz nekoliko radova ponudila svoja viđenja teme. Leunissen se nije naročito osvrtao na Komodovu vladavinu, nego je njegovo primarno interesovanje obuhvatilo konzule i konzulate u periodu od Komoda do Severa.

Rekonstrukcija i revizija narativa starije historiografije počinje tezom Olivera Hekstera: *Commodus – an Emperor at the Crossroads*, koja ujedno predstavlja jedan sasvim inovativan i originalan pristup temi. Hekster se nije fokusirao na princepsa u užim okvirima, nego tretira razna pitanja dovodeći ih u vezu sa Komodovom vladavinom. Prvenstveno, tu je šira politička slika, potom raspravlja o ideološkim stubovima na kojima je počivao kompletan rimski svijet. Zatim, posebno se fokusira na ikonografske prikaze princepsa, ali i pomalo zanemaruje pisane antičke izvore.⁹ Heksterova studija predstavlja prvi veći korak u historiografiji kada je riječ o izučavanju ovog historijskog razdoblja. Geoff W. Addams u svojoj publikaciji: *The Emperor Commodus – Gladiator, Hercules or a Tyrant?*,¹⁰ detaljno komentira tri glavna antička izvora u kojima je zabilježena Komodova vladavina. Naposljetku autor daje ocjenu *anikomodovske* prirode ovih izvora i jasno obrazlaže svoju hipotezu. Djelo romantičnog naslova: *The Day Commodus Killed a Rhino: Understanding the Roman Games*,¹¹ autora Jerry-a Toner-a ne zasniva se isključivo na istraživanju i opisu rimskih igara. Toner pokušava pronaći i pojasniti uzroke koji su nagnali princepsa Komoda da se posveti takvim aktivnostima. Odnosno promatra igre kao jedan od fenomena rimskog svijeta na koji čak ni car nije bio imun. Istovremeno autor je načinio značajan

⁶ Adams, 2013, 11.

⁷ Gherardini, 1974.; Adams, 2013, 12.

⁸ Leunissen, 1989.

⁹ Heskter, 2002.; Adams, 2013, 12 – 13.

¹⁰ Addams, 2013.

¹¹ Toner, 2014.

propust s obzirom da u pojedinim dijelovima koristi podatke iz pojedinih izvora (posebno *Historie Auguste*), bez prethodno izvršene kritike. S druge strane, narativ Diona Kasija podvrgava značajnoj kritici.

Najznačajnije, a ujedno i najrecentnije djelo za ovu temu napisao je John S. McHugh: *The Emperor Commodus: God and Gladiator*.¹² Ovaj rad je jedinstven u ocjeni kompletne Komodove vladavine, u odnosu na sve ranije koji su se parcijalno bavili ovom temom. McHugh careve akcije smješta u politički, vjerski i socijalni kontekst staroga Rima istovremeno se oslanjajući na čitav spekter novijih akademskih istraživanja. Starije teze kao i antički izvori podvrgnuti su ozbiljnoj kritici. Autorova osnovna namjera je jasna, oslikati čovjeka koji se svakodnevno suočava s iznenadnom smrću, čovjeka kojeg su izdali najbliži, čovjeka koji se uzdigao iznad neprijateljstva elite, čiji je bio član, u pokušaju stvaranja novog Rima. U Komodu, McHugh pronalazi ljudsko lice onoga koji je samo tražio odanost, a istovremeno bio izdan od najbližih.¹³

Ne treba izgubiti iz vida i naučne članke koji se bave ovim pitanjima, mada je unutar njih fokus na određenim momentima Komodove vlasti, a ne potpunom razdoblju. Potrebno je istaknuti one koji su dali veći doprinos, prvenstveno Echarde Meyer Zwiffelhoffera: *Ein Visionär auf dem Thron? Kaiser Commodus, Hercules Romanus*. Autor, kako i sam naslov govori, promatra Komoda kao jednog od vizionara rimskog svijeta koji je na znatno drugačiji – napredniji način razumijevao određene stvari i procese. Ključna tvrdnja jeste da Komoda treba gledati kao na nekog ko je bio znatno iznad svoga vremena.¹⁴ Elenora Cavallini nastoji odgovoriti na pitanje: *Was Commodus Really That Bad?*¹⁵, komparirajući Komodov lik u antičkim izvorima, na filmu i u historiografskim djelima. Značaj rada ogleda se u uspješno argumentovanoj i odbranjenoj tezi da po svim prilikama Komod i nije bio toliko loš vladar kakvim ga se nastoji prikazati. Ugledavši se na primjer Paula Leunissena koji je svoju pažnju posvetio konzulima u okviru Komodova vremena, Karol Kłodziński čini istu stvar s tim što se on fokusira na pretorijanske prefekte. Članak *Praetorian Prefects of Emperor Commodus*,¹⁶ značajno doprinosi novim saznanjima i

¹² McHugh, 2015.

¹³ Ibidem, 15.

¹⁴ Zwiffelhoffer, 2006.

¹⁵ Cavallini, 2009.

¹⁶ Kłodziński, 2020.

razumijevanju pozicije, značaja pretorijanskih prefekata, kao i samih ličnosti koje su dolazile na tu funkciju.

Komod u očima antičkih pisaca

*Ad tempus vitae*¹⁷

Svaki historičar bi trebao kada istražuje i piše o određenoj problematici konsultirati primarne izvore.¹⁸ Međutim, postavlja se pitanje: Da li izvori uvijek pomažu pri gradnji ispravne historijske slike? Postoje li situacije u kojima upravo primarni izvorni materijal donosi sa sobom štetu umjesto koristi? Na prvo pitanje odgovor može biti jako složen, prvenstveno jer primarni izvor ima mnogostruku vrijednost s tim da ne mora nužno uvijek pomagati izgradnju ispravne slike. Naime, postoje različiti načini na koje je moguće određeni tekst upotrijebiti. Ukoliko bi informacije bile prenesene u svome prvobitnom obliku, bez ikakvog razmišljanja, raspravljanja ili konsultiranja trećih izvora/strana, onda one definitivno neće predstavljati nešto što ima uporište u stvarnosti. S druge strane, ukoliko prilikom pristupa izvornom materijalu historičar ima određenu rezervu prema tom tekstu, te nastoji da kritički sagleda kompletan narativ tada je moguće govoriti o ispravnom korištenju ponuđenih informacija. Kada je riječ o situacijama u kojima izvor donosi više štete nego koristi bitno je imati na umu da postoje momenti u historiografiji gdje jedan kompletan narativ biva izgrađen na osnovu izvornog materijala koji nije dovoljno kritiziran, o kojem se nije mnogo raspravljalo niti razmišljalo. Ovim putem nastaju krupne historiografske greške, koje je potrebno popravljati. Prilikom revizije određenih podataka, ne mora se nužno doći do drugačijih rezultata, ali sama činjenica da postoji i alternativa pruža mnogo više mogućnosti za dalji napredak.

Značajan problem predstavlja izučavanje određenih historijskih ličnosti, koje su u historiografiji izgrađene na osnovu potpuno negativnih izvornih narativa. Dodatna otežavajuća okolnost može biti postojanje malog broja izvora, od kojih su svi pisani u negativnom tonu. Takav slučaj je i sa rimskim princepsom Komodom. Skoro sve što je napisano o ovom imperatoru u

¹⁷ Lat. *Doživotno* (Odnosi se na nešto što ostaje za cijeli život).

¹⁸ Kompletno poglavlje predstavlja isključivo stavove, zapažanja i zaključke autorice magistarskog rada do kojih se došlo uz detaljnu analizu antičkih izvora. U navedenom poglavlju nisu konsultirani niti interpretirani radovi i stavovi drugih autora.

okvirima historiografije, naročito starije, zasniva se uglavnom na tri primarna antička izvora i rezultira krajnje negativnim narativima. Uz postojanje određenog broja očuvanih epigrafskih spomenika, primarni izvori za doba Komodove vladavine zasnivaju se na djelima sljedećih autora: I) Dion Kasije – *Rimska historija*; II) Herodijan Sirijski – *Historija Rimskog Carstva od smrti Marka Aurelija*; III) *Scriptores Historia Augusta*. S obzirom na nemogućnost pristupa originalnim dokumentima, navedeni izvori se koriste samo uz unutrašnju kritiku. U upotrebi su uglavnom neka od štampanih izdanja prepisa, te je stoga glavni fokus usmjeren ka njihovom sadržaju. Svaki od navednih dokumenata opisuje u nekom svom dijelu, vladavinu rimskog princepsa Komoda. Posebno je zanimljiv sam ton izvora, koji se u ovom kontekstu može smatrati krajnje negativnim. Od pobrojanih djela, *Historia Augusta* mora biti podvrgnuta posebnom preispitivanju i kritici. Na to je ukazao David Rohrbacher, koji raspravlja o kompletnom izvoru počevši od gramatike, stila pisanja, sličnosti sa drugim djelima, porijekla samih autora, metoda koje su korištene, da bi se naposljetku osvrnuo i na sadržaj.¹⁹ Naravno, ne treba zanemariti ni preostala dva izvora u procesu kritike, a u daljem tekstu će biti sadržana rasprava o svakom.

Niti jedan naučni rad nije moguće napisati bez konsultiranja ranijih saznanja i doprinosa, uz poseban naglasak na historijske izvore. Ipak, vrlo lako istraživač može potpasti pod njihov utjecaj, što direktno određuje daljnji put samog istraživanja. Najispravnije je sagledati način na koji Dion Kasije u svojoj *Rimskoj historiji* percipira Komoda kao osobu i kao nasljednika Marka Aurelija. U kompletnom narativu o Komodu održava se poprilično negativan ton. Pri tome, autor se koristi raznim pogrđnim epitetima i nazivima, u svoj tekst uvrštava skandalozne izjave i opise tvrdeći da je ili čuo od nekoga to o čemu piše ili je sam lično prisustvovao spomenutim događajima. Kasije ciljano naglašava svoje prisustvo određenim zbivanjima kako bi dao legitimitet iznesenim informacijama: *Te i naredne činjenice ne iznosim kao do sada na temelju tuđih izvještaja, već prema vlastitom zapažanju;*²⁰ *Što se tiče ove stvari koju sam upravo prepričao, sam sâm bio prisutan i čuo sam je; i spomenut ću još jednu stvar, koju sam vidio.*²¹ Potrebno je postaviti pitanje: Da li Dion ciljano po nekoliko puta naglašava sve pohvalne osobine i postupke Marka Aurelija, kako bi mogao što uspješnije prikazati njegovog sina u negativnom svjetlu? Odnosno kao suštinsku suprotnost ocu. Da li zbog toga autor ističe kako je Aurelije humano postupao prema svojim

¹⁹ Rohrbacher, 2013.

²⁰ Dio, LXXIII, 4.

²¹ Dio, LXXIII, 7.

neprijateljima (pa i prema A. Kasiju)²², nije ubio ni zatvorio niti jednog senatora povezanog sa Kasijem, čak je vrlo malo ljudi tom prilikom stradalo?²³ Marko Aurelije je bio toliko nesklon krvoproliću, da je znao promatrati gladijatore kako se natječu, poput sportaša, ne riskirajući svoje živote, jer im nije dozvoljavao da koriste oštro – opasno oružje.²⁴ Potom, primjetno je konstantno insisitiranje na miroljubivosti i poštenju imperatora: *Neka se nikada ne dogodi da bilo ko od vas bude ubijen tokom moje vladavine bilo mojim ili vašim glasom. Tako čist, izvrstan i bogobožazan pokazao se od prvog do posljednjeg dana, ništa ga nije moglo prisiliti da učini nešto što nije skladu sa njegovim karakterom.*²⁵ Autor konstantno navodi mnoštvo Aurelijevih pohvalnih osobina, koje naravno niko ne dovodi u pitanje. Međutim, nemoguće je otkloniti dojam da time Kasije nastoji profilirati i načiniti jasnu distinkciju između Marka Aurelija i njegovog sina Komoda. Ovakav pristup predstavlja najbolje sredstvo za što uspješnije negativno karakteriziranje određene ličnosti. Ukazivanjem na sve vrline Marka Aurelija, automatski na površinu izbijaju sve mane njegovog sina Komoda. Posebno je problematično što ovakav pristup nije ostao unutar Dionovog teksta, nego se on značajno transferirao. Usljed čega mnoštvo autora (misli se na historiografiju, a ne izvore) konstantno pravi usporedbu između Aurelija i Komoda. Neki odlaze toliko daleko da izražavaju sumnje u Aurelijevo očinstvo nad Komodom. U ovom procesu se jednostavno izgubilo iz vida da je riječ o dvije različite ličnosti, odnosno odvojene individue. Ono što je bio Marko Aurelije, nije (i ne može) biti jednako onome što je Komod. Svako predstavlja ličnost za sebe, a Komod (osim možda u prvim godinama svoje vladavine) nikada nije pokušavao biti ono što je bio njegov otac. Ukoliko se navedena problematika promatra na ovakav način, nemoguće je upasti u zamku izvora i raditi generalizacije.

Kao što je već naglašeno Dion Kasije nije štedio Komoda i tako ga opisuje na vrlo specifičan način uz mnoštvo negativnih epiteta: *...mrzio je svaki napor i bio je željan gradske udobnosti; ...kriv je za mnoga loša djela i ubio je veliki broj ljudi; ... bio je uvijek najveća kukavica;*²⁶*...odgovoran je za smrt svoga oca.*²⁷ Po Dionu Kasiju, rimsku imperiju nije moglo

²² *Gaius Avidius Cassius* (Gaj Avidije Kasije) obavljao je dužnost namjesnika u Egiptu, godine 175. proglasio se za rimskog imperatora i poveo pobunu protiv Marka Aurelija. (Jarvis, 2012, 95.)

²³ Dio, LXXII, 28.

²⁴ Dio, LXXII, 29.

²⁵ Ibidem, LXXII, 30.

²⁶ Dio, LXXIII, 2; 4; 13.

²⁷ Dio, LXXII, 34.

zateći veće poniženje i opasnost od Komodove vladavine. Kompletan tekst odiše krajnje negativnim tonom, dok je princeps sveden na osobu kojoj nedostaje razuma, povodi se strastima, užicima, ne mareći mnogo za državu i vlast. Komod je brutalna ličnost koja uživa u ubijanju, proljevanju krvi, mučenju drugih uglavnom slabijih, hrabrijih, pametnijih i plemenitijih. Istovremeno je počinio i patricid kako bi došao do pune vlasti (iako je i tokom života Marka Aurelija imao značajne ovlasti i predstavljao *de facto* vladara?!), a i velika je kukavica jer sklapa mir sa barbarima i odlazi u Rim kako bi tamo uživao u provodu. S obzirom da se Dion Kasije koristi vrlo tečnim i lakim stilom pripovijedanja, te na ponekom mjestu doda kako je i sam posvjedočio određenim događajima, vrlo je teško oduprijeti se dojmu da je sve to uistinu i bilo tako. Ipak, istraživač mora biti svjestan da uvijek postoji i druga strana priče, te da izvori često obiluju mnoštvom subjektivnih doživljaja i interpretacija. Istini za volju, Kasije nigdje ne kaže da teži bilo kakvoj objektivnosti u svome izlaganju. Ne treba gubiti iz vida ni činjenicu da autori određenih narativa često imaju neku sporednu motivaciju u skladu s kojom i djeluju. Izvor mora biti promatran u svojstvu složene kreacije sa nekoliko slojeva. Ispravno je otvarati jedan po jedan sloj i sagledati ih odvojeno, velika bi pogreška bila proučavati izvor kao kompaktnu cjelinu i pristupati mu isključivo kao tekstu. Zanemarivanje autorovog porijekla, zanimanja, društvene pozicije, ekonomskog, bračnog ili bilo kojeg drugog statusa može lako odvesti istraživača u potpuno pogrešnom smjeru. Jako je bitno saznati ko je uistinu autor teksta. Ovdje se konkretno radi o Dionu Kasiju, danas (ili sada) poznatom u jasno definiranom obličju i kontekstu, ali ko je autor bio u vrijeme nastanka djela? Od krucijalne je važnosti pogledati autora nekog izvora/djela očima čovjeka toga doba.

U savremenoj historiografiji prva informacija koja se navodi o Dionu Kasiju referira se na to da je bio rimski historičar grčkog porijekla, te da je autor *Rimske povijesti* u 80 knjiga koje su fragmentarno očuvane.²⁸ Međutim, podatak da je Kasije istovremeno bio sin senatora, rimski prokonzul, pa i senator, dolazi tek poslije. Da bi izvor bio interpretiran na pravi način potrebno je posjedovati i ove informacije. Ukoliko se uzme u obzir da Kasije pripada senatorskom miljeu, a istovremeno Komod nije imao naročito dobre odnose sa Senatom, određeni narativi počinju dobivati smisao. Dion Kasije insistira na tome da je Komod bio povezan sa smrću Marka Aurelija, čemu može biti suprotstavljen Komodov govor poslije očeve smrti koji prenosi Herodian. Također,

²⁸ https://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Cassius_Dio/Introduction*.html, pristupljeno 7. 5. 2021, u: 9:12 h.

postoje određene nelogičnosti u tekstu, jer postavlja se pitanje zašto bi ljekari (koji su navodno pomogli Marku da umre) to ispričali nekome s obzirom da se radi o ubistvu – jasnom zločinu? Posebno jer bi doveli novog princepsa u krajnje nepovoljan položaj, a samim tim i svoju sigurnost u pitanje. Kako je onda Dion Kasije mogao saznati za to? Ko mu je dao informacije? Nažalost, neka pitanja nikada neće dobiti svoje konačne odgovore.

Drugo bitno pitanje, veže se za konstantno označavanje Komoda kao kukavice, izdajice vlastitog naroda i očeve zaostavštine zbog toga što je sklopio mir sa barbarima. Naime, ispušta se iz vida opća politiku vođena u rimskoj imperiji. Vrlo je malo onih koji su konstantno ratovali i provodili vrijeme na bojnopolju. Rimska historija ima periode mira i periode rata. Situacija sa barbarskim plemenima na početku Komodove vladavine poprilično je jasna, te je samim tim princeps mogao sebi dopustiti taj luksuz da postigne određeni mirovni ugovor, utvrdi rimske granice, pacificira područje i krene ka dvanaestogodišnjem razdoblju mira u Rimskom Carstvu. Često se zanemaruju i Komodovi uspjesi u Britaniji, a ističe kukavičluk. Ako se i pomene Britanija, onda (Kasije Dion, *Historia Augusta*) navode kako su za te uspjehe odgovorni generali i njima se pripisuje čitav niz pohvalnih osobina. Samim tim uočava se ogromna kontradiktornost: u izvorima na više mjesta stoji kako je Komod bio predan ubijanju posebno nadarenih ljudi - sposobnih ličnosti. Zbog toga je značajno saznati kako su ti uspješni, plemeniti, inteligentni generali preživjeli (s obzirom na sve te kvalitete), ako je Komod bio posebno fokusiran na takve ljude u svojim smrtnim presudama? Dionova teza da je navedene generale poštedio iz sebi znanih razloga i nije naročito argumentirana. Dion Kasije kao predstavnik senatorskog miljea jednostavno nije mogao priznati niti sebi niti drugima da je Komod ipak postigao određene uspjehe tokom svoje vladavine, kao i da se bavio državnim dužnostima. Kasije predstavlja čisti tradicionalistički element u Rimskom Carstvu, on kao takav jednostavno ne može da prihvati Komoda koji je bio sve, ali ne i konvencionalan vladar. To što je odstupao od uobičajenih normi i tradicija stavilo je ovog princepsa na senatsku crnu listu. Da bi mu to naposljetku osiguralo poprilično nepovoljan položaj u narativima koje kreiraju ili pripadnici senatske elite ili oni koji se kreću u blizini senatskih krugova.

Kao što je već naglašeno o Komodu govori zaista mali broj izvora, a niti jedan od njih ne nudi naročito pozitivnu sliku ove ličnosti. Moguće je špekulisati o postojanju izvora koji su govorili u prilog Komodu, sagledavali ga u drugačijem svjetlu, a da su uništeni od strane

princepsovih oponenta. U prvom redu tu su članovi Senata, na čiju inicijativu je i počeo proces *damnatio memoriae*²⁹ nad Komodovim likom. Vrlo je izvjesno da su tada uništeni neki od spisa koji su govorili pozitivno o njemu. Teško je na drugačiji način pojasniti postojanje tako oskudnog broja izvora, od kojih su (na nesreću) svi u velikoj mjeri krajnje negativni. Naravno, teza o Komodu kao prototipu negativca svakako postoji, te u skladu s tim pojedini zastupaju stajalište da se o njemu govori na takav način u izvorima, jer nije moguće pronaći i napisati nešto pozitivno. Ipak, teško je prihvatiti ovakav jednostran stav. Prvenstveno sa naučnog stajališta, jer postoje jasno utemeljeni podaci o tome da je rimski narod bio naklonjen Komodu, dočekivali su ga vrlo raskošno i prijateljski, žalovali nakon njegove smrti, a teško da bi se običan čovjek na taj način identificirao sa nekim tiraninom koji je donio sve najgore državi i društvu. Ne treba zaboraviti ni naklonost koju je gajio i iskazivao Septimije Sever prema Komodu. Sever predstavlja krajnje racionalnu i stabilnu ličnost, te teško da bi učinio bilo šta što se kosi sa zdravim razumom. Ne treba zaboraviti ni humanističko stajalište prema kojem skoro svaki čovjek u sebi baštini barem zrnice dobrote. Naravno, Komod jeste bio ekscentrična ličnost, imao je definitivno drugačije poglede na stvarnost, ponekad je mnogo podlijegao vlastitim deluzijama, ali istovremeno njega treba promatrati kao čovjeka koji se konstantno susretao sa različitim problemima, zavjerama, planovima koji su podrazumijevali atentat na njega i slično. Moguće da je jednostavno izgubio glavnu nit razuma, podlegao pritisku, izgubio povjerenje u sve i svakog, te se prepustio nekoj drugoj – *sporednoj realnosti*.

Upravo na ovim polaznim pozicijama Herodian zasniva svoje pripovijedanje o Komodu. Od sva tri navedena izvora, Herodian je u svojim zaključcima najblaži, pa nastoji razumjeti određene princepsove postupke. Tako on donosi Komodov govor koji je održao vojnicima nakon očeve smrti. Upravo na tim mjestima Komod se da promotriti na drugačiji način, te je moguće u njemu vidjeti izgubljenog mladića koji iskreno i duboko tuguje za ocem, te kojemu je odjednom nametnuta ogromna obaveza. Konstantne zavjere i opasnosti bez kraja mogle su utjecati na to da Komod krene drugačijim putem od onog ispravnog: *...Međutim, za sada je sjećanje na njegovog oca i poštovanje njegovih savjetnika držalo Komoda pod nadzorom. Ali onda je katastrofalni udar*

²⁹ Postupak *damnatio memoriae* odnosi se na *brisanje* određenog pojedinca iz sjećanja. Pri tome se uništava sve povezano sa likom i djelom tog pojedinca. Npr. Ruše se ili prepravljaju svi kipovi i biste na kojima je prikazan, brišu se uklesana imena i drugi nazivi, oduzimaju dodijeljene počasti, odnosno nastoji se ukloniti sve što može nekoga podsjetiti na tu osobu.

*zle sudbine potpuno promijenio njegovo prethodno blago i umjereno raspoloženje...*³⁰ Herodian istovremeno pokazuje Komodovu naklonost prema porodici, posebno sestri Lucili kojoj je dozvolio da zadrži carske počasti dugo vremena, a ona je istovremeno bila učesnica u planiranju Komodova smaknuća. Autor se posebno zadržava na svim planiranim i usmjerenim konspiracijama protiv Komoda, da bi svoju pripovijest završio znacima zle kobi što će naposljetku sustići imperatora. *Historia Augusta*, pisana je u potpuno senzacionalističkom tonu, obiluje mnoštvom neutemeljenih informacija koje spadaju u domen *klišéa* o tiranima. Počevši od zlih znakova prije rođenja samog tiranina, preko krajnje mentalno nestabilnog odnosa prema svijetu i ljudima, do eksplozivne smrti kao konačne cijene koju tiranin mora platiti za sva zlodjela. Jasno je da ovakav izvor ne može biti tretiran kao nešto isključivo istinito, jer konstantno teži pretjerivanju i senzacionalizmu kojim bi čitatelji bili kupljeni i zabavljeni. Glavni cilj narativa u *Historiji Augusti* jeste kroz primjenu čitavog niza hiperbola pretvoriti Komoda u neku vrstu čudovišta, što bi u konačnici osiguralo dobre polazne pozicije kod čitateljskog miljea. Što istovremeno ne znači da treba potpuno odbacati određene informacije iz ovog djela, ali svakako je nužno pristupati im uz veliku dozu opreza i konsultacije sa drugim materijalom.

³⁰ Herodina, 1.8.3.

Suncem obasjan, čovjek i imperator u istom trenutku

*Accipe vitam offers*³¹

Supruga Marka Aurelija, Faustina rodila je blizance 31. augusta 161. godine nove ere³² u *Lanuviumu*.³³ Tako su na svijet došli *Lucius Aurelius Commodus* i *Aurelius Fulvus Antoninus*,³⁴ ali samo jedan dječak će imati tu sreću da u budućnosti postane rimski imperator. Mlađi sin *Marcus Annius Verus*³⁵ i blizanci su bili jedini mušku potomci³⁶ Marka Aurelija.³⁷ U izvorima su navedeni određeni narativi o zlokobnim znacima uoči rođenja blizanaca, što se više referira i odnosi na samog Komoda. *Historia Augusta*³⁸ nudi poprilično detaljan opis navedenih događaja:

... Što se tiče samog Komoda, rođen je sa svojim bratom blizancem Antoninom u Lanuviju, dan prije Kalenda u septembru, dok su mu otac i stric bili konzuli. Faustina je, trudna s Komodom i njegovim bratom, sanjala da je rodila zmije, od kojih je jedna bila žešća od druge. Ali nakon što je rodila Komoda i Antonina, potomji, za kojeg su astrolozi postavili horoskop povoljan poput Komodovog, doživio je samo četiri godine...³⁹

Na osnovu opisa imperatorove ličnosti i kompletnog teksta vezanog za Komoda unutar *Historije Auguste*, moguće je zaključiti da mu ovaj izvor nije naročito naklonjen. Negativan odnos prema Komodu, autor navedenog izvora u svome tekstu počinje *ab ovo*⁴⁰ odnosno od samog rođenja. Tako se navode predznaci zle kobi u obliku Faustininog sna. Sasvim je jasno da u pomenutom zlonamjernom i ogorčenom opisu autor(i) kombiniraju veliki broj *kilšéa* koji su se stoljećima vezivali za prikaze tirana.⁴¹ Ovakve konstrukcije moguće je pronaći u djelima, odnosno

³¹ Lat. *Uzmi sve što ti život pruža.*

³² Scarre, 1995, 121.

³³ Ovaj antički grad bio je udaljen oko 22 kilometra jugoistočno od Rima. Postoji i danas, kao naselje u Centralnoj Italiji, odnosno regiji Lacijum. Ujedno predstavlja jedan od sastavnih dijelova grada Rima. (Pullan, 2014, 327 – 329.)

³⁴ Hekster, 2002, 30.

³⁵ Najmlađi sin Marka Aurelija, *Marcus Annius Verus* rođen je 162. godine nove ere. (Stephens, 2012, 38.)

³⁶ Komod je bio deseti od ukupno četrnaestero potomaka Marka Aurelija.

³⁷ Chrystal, 2018, 134.

³⁸ Korišteni su i analizirani prijevodi antičkih izvora na engleski jezik, s tim da je autorica magistarskog rada samostalno sa engleskog prevela određene dijelove izvora kako bi pojedini ekscerpti iz originalnog teksta mogli biti uvršteni u rad.

³⁹ SHA, *Comm.* 1.2-5.

⁴⁰ Lat. *Od jajeta* (Odnosi se na sami početak).

⁴¹ Cavallini, 2009, 105.

historiografijama tiranskih režima u antičkoj Grčkoj.⁴² Često se na tim mjestima, između ostalog, navodi i san koji majku upozorava tokom trudnoće.⁴³ Dion Kasije i Herodijan u svojim djelima ne osvrću se posebno na Komodovo rođenje.

Bez obzira na kasnije događaje, pokazat će se da su bogovi bili poprilično naklonjeni Komodu u ovom ranom razdoblju s obzirom na to da će ostati jedini sin, nakon smrti braće. Pet godina po rođenju drugi brat blizanac je preminuo, jednako kao i Anije Ver koji se nije uspio oporaviti od operacije tumora 169. godine nove ere.⁴⁴ Nekoliko mjeseci prije smrti Anija Vera, životnu bitku u 39. godini izgubio je i Lucije Ver.⁴⁵ Koji osim jedne kćerke, nije imao više potomaka,⁴⁶ pa je samim tim Marko Aurelije postao samostalan rimski vladar.⁴⁷ Ovakve okolnosti će značajno utjecati na Komodovu budućnost i napredak. Jednostavno od samih početaka bivalo je jasno da na rimski tron neće doći niti jedna druga ličnost, osim sina Marka Aurelija. Komod je ujedno i prvi rimski imperator u *purpuru rođen*, odnosno došao je na svijet istovremeno dok je njegov otac obavljao dužnost rimskog imperatora. Pored toga Komod je baštiniio zaista plemenito porijeklo, te je njegovo porodično stablo adopcijom vodilo od Nerve (96 – 98. god. n. e.). Imperator Antonin Pije (138 – 161. god. n. e.) bio mu je biološki djed po majčinoj liniji, ujedno i potomak nobilske senatorske porodice Anija (*Anni*), koji su ušli u istaknute društvene krugove s konzulatom Marka Vera (*Marcus Annius Ver*) 97. godine nove ere.⁴⁸ Komod se jako ponosio svojim plemenitim porijeklom, pa je konstantno isticao ovu činjenicu u prvi plan. To se najbolje vidi u njegovom odnosu prema senatorima, gdje se skoro uvijek ponašao kao neko ko je znatno superiorniji. Zatim, na novcu kovanom tokom Komodove vladavine⁴⁹ isticano je plemenito porijeklo vladara.

⁴² Ovakve i slične narative u kojima su detaljno okarakterizirani tirani i opisana ponašanja, najbolje je moguće sagledati u Herodotovoj *Historiji*. Posebno na mjestima gdje opisuje poznate grčke tiranine poput: Periandera iz Korinta, Polikrata sa Samosa, Pizistrata iz Atene, te Pizistratove sinove Hipiju i Hiparha. (Cavallini, 2009, 105 – 106.)

⁴³ Cavallini, 2009, 105 – 106.

⁴⁴ Hekster, 2002, 30.

⁴⁵ Scott, 2017, 45.

⁴⁶ Birley, 2000, 170.

⁴⁷ Marko Aurelije i Lucije Ver su vladali Rimom kao suvladari od 161. godine, do smrti Lucija Vera 169. godine. Aurelije je bio jako privržen svome suvladaru, mnogo je tugovao nakon njegove smrti, a kroz *Meditacije* je moguće uvidjeti koliko je ustvari Marko brinuo o Luciju. Odnosno koliko mu je Lucije bio važan i kroz život i kroz vladavinu.

⁴⁸ McHugh, 2015, 30.

⁴⁹ Ur. Mattingly, 1940, 689 -757.

Postavlja se pitanje: Zašto je bitno naglašavati Komodovo plemenito porijeklo? Naime, tokom vremena pojavila se teza da Marko Aurelije nije Komodov biološki otac, te da je Komod rođen iz afere koju je njegova majka Faustina imala s nekim gladijatorom. Prema toj teoriji kada je Marko Aurelije saznao za vezu svoje supruge, naredio je da se gladijator pogubi. Faustina se morala okupati u krvi svog mrtvog ljubavnika. Navodno je to izlječilo njenu zaljubljenost, ali je kao posljedica cijele afere rođen Komod.⁵⁰ Pojedini autori su preuzeli ove, krajnje neutemeljene, glasine kojima se očito samo nastojala opravdati Komodova posvećenost gladijatorskim igrama i neobičnom načinu života. Navedenu teoriju je posebno popularizirao Edvard Gibon, pa je tako vrlo detaljno opisivao Faustina nevjernost i njen generalno loš odnos prema Marku Aureliju.⁵¹ Bilo bi pogrešno ovakve teze uzimati kao nešto pouzdano i tačno, naročito ako se imaju u vidu tendencije kasnijih pisaca da prikažu Komoda u krajnje nekativnom kontekstu, što preuzima i historiografija, pa se tako dolazi do pogrešnih i neodgovarajućih rezultata. Pored toga u jednom od svojih pisama Marko Fronto (*Marcus Cornelius Fronto*) (100 – 170. god. n. e)⁵² ističe kako dječak (Komod) fizičkim izgledom jako slični svome ocu Marku Aureliju.⁵³ Također, vrlo lako mogu biti dovedeni u pitanje navodi o postupanju Komodova oca prema navodnom gladijatoru, te kasnije i supruzi Faustini, što je u krajnjoj suprotnosti sa Aurelijevim ponašanjem i ličnošću. Često je moguće pronaći podatak da Marko Aurelije nije zapravo želio Komoda za svog nasljednika na tronu. Ovo je stajalište također upitno. Prvenstveno, izvori se slažu u jednom: Marko Aurelije je uložio maksimalan napor da svome sinu osigura najbolje moguće obrazovanje i zdravo odrastanje:⁵⁴

...Car Marko Aurelije imao je nekoliko kćeri, ali samo dva sina. Jedan od njih (zvao se Verissimus) umro je vrlo mlad, a preživjelog sina Komoda odgajao je s velikom pažnjom, dovodeći u Rim iz

⁵⁰ Toner, 2014, 20.

⁵¹ Gibon, 1996, 39.

⁵² *Marcus Cornelius Fronto*, bio je rimski gramatičar, retoričar i pravnik. Razmijenio je veliki broj pisama sa rimskim imperatorima, a samim tim i Markom Aurelijem. Veliki broj pisama je sačuvan, te ih je moguće pronaći publikovane u zbirkama. (Budaragina, 2014/2015, 50 – 52.)

⁵³ Toner, 2014, 20.

⁵⁴ Komod je u periodu između 173. i 174. godine obolio od vrućice, prvo je pozvan liječnik Pitolaj. Međutim, kako Aurelijvom sinu nije bilo bolje, zatražili su od Galena da on pregleda Komoda. Galen je tom prilikom izmjerio Komodu puls, pregledao grlo i zaključio da se radi o upali krajnika. Nakon toga prepisao je lijek, pa se Komod ubrzo oporavio. To je Galenu donijelo znatnu slavu i njegova reputacija je bitno porasla. Galen će ostati Komodov liječnik do samoga kraja. (Nicholls, 2019, 246 – 248.)

cijelog carstva ljude koji su bili poznati po učenju u svojim zemljama...⁵⁵ Tim je učenjacima platio velike honorare za život u Rimu i prepustio nadzor nad školovanjem svog sina...⁵⁶

...Nakon Antoninove smrti, Marko je pokušao obrazovati Komoda svojim vlastitim učenjem i naukom najvećih i najboljih ljudi. U grčkoj je književnosti za učitelja imao Onezirkata, latinskom ga je poučavao Antistius Capella; njegov instruktor retorike bio je Ateius Sanctus...⁵⁷

Na osnovu onoga što pominju Herodian i *Historia Augusta*, Marko Aurelije je nastojao lično podučavati sina, ali dok je imperator bio odsutan Komodovo obrazovanje nalazilo se u rukama velikih stručnjaka poput Onezikarta, Capelle i Sanctusa.⁵⁸ Time što je osigurao sinu odlično obrazovanje Aurelije je nastojao pripremiti Komoda za funkciju imperatora, koja ga je čekala u skorijoj budućnosti.⁵⁹ Na prijedlog Lucija Vera⁶⁰, Komodu i njegovom bratu Aniju 166. godine dodijeljena je titula *Cezara*.⁶¹ U tom trenutku Komod je imao samo pet godina. Prije početka 173. godine,⁶² Marko Aurelije je kao samostalan vladar predstavio vojsci svoga sina, te je u istom razdoblju prenio na njega titulu *Germanicus*.⁶³ Ovakvo Aurelijevo postupanje imalo je svojih prednosti s obzirom da nakon Verove smrti dolazi do nešto zategnutijih odnosa na relaciji imperator – legionari, tako da je Komodovo prisustvo na neki način odobrovoljilo vojsku. Bili su impresionirani njegovom odvažnošću, pa Komod tada postaje neka vrsta popularne vojne maskote.⁶⁴ U javni život Komod je bio oficijalno uključen 20. januara 175. godine kada ulazi u svećenički kolegij.⁶⁵ Ubrzo potom Faustina i Komod uputili su se u Panoniju, gdje je boravio Marko Aurelije. Komod je još uvijek nosio *togu praetextu*,⁶⁶ odnosno dječjačku togu, a to će se

⁵⁵ Herodian, 1.2.1.

⁵⁶ Herodian, 1.2.2.

⁵⁷ SHA, *Comm.* 1.5-6.

⁵⁸ Komod je prošao klasično obrazovanje namijenjeno aristokratama. Pri tome je izučavao latinske klasike, gramatiku, grčki jezik i književnost, filozofiju, pravo i retoriku. (Perrin, 2004, 5 – 7.)

⁵⁹ Aldrete, 2019, 113.

⁶⁰ U ranim godinama Komodovog života, Ver je vodio na Istoku kampanju protiv Parta. Kampanja je bila poprilično uspješna, nakon čega se vratio u Rim, gdje mu je kao pobjedniku dodijeljen trijumf 12. oktobra 166. godine. Na trijumfalnoj ceremoniji su pored Vera i Antonija, bili prisutni Komod i njegov mlađi brat Anije Ver u dobi od 5 i 3. godine. Sve ovo pojačalo je međusobnu naklonost i vezu između Marka i Lucija. (Stephens, 2012, 42.)

⁶¹ McLynn, 2009, 195.

⁶² 15. oktobra 172.

⁶³ Kulikowski, 2016, 68.

⁶⁴ McLynn, 2009, 360.

⁶⁵ SHA; *Comm.*, 1.10.; Mesihović, 2020, 698.

⁶⁶ Birley, 1993, 187.

promijeniti njegovim dolaskom na front. Obzirom da promjena toge predstavlja svečan trenutak, tome je događaju pažnju posvetio i Kasije Dion u svojim zapisima:

...Marko Aurelije je u velikoj uzbuni pozvao svoga sina Komoda iz Rima, koji je sada imao pravo preuzeti togu virilis. U to vrijeme Komod je bio jako mlad i prostodušan...⁶⁷

Na frontu u Sirmiumu⁶⁸, 7. jula 175. godine nove ere Komodu je dodijeljena *toga virilis*. Tim činom je sa samo trinaest godina prešao iz dječakog u zrelo doba. Istovremeno je i Faustina ponijela naziv *mater castrorum*,⁶⁹ odnosno *majka logora*.⁷⁰ Ovaj datum nije odabran slučajno, naime na isti dan Romul, jedan od osnivača Rima, napustio je zemlju i popeo se na nebesa. Aurelije ciljano odabire navedeni datum kako bi povećao prestiž svoga sina, te mu dodijelio dodatnu mističnost. Također, poprilično je jasno da su svi ovi događaji morali ostaviti traga na dječaku koji će se kasnije prikazivati kao obnovitelj Rima.⁷¹ Komodu je dodijeljen čin *princeps iuventutis* ili *vođa vitezova*.⁷² Njegov položaj očitog nasljednika sada je bio i javno prikazan.⁷³ Ovako Komod započinje svoj *cursus honorum*,⁷⁴ a s obzirom na to da je potaknuta pobuna pod vođstvom Avidija Kasija na front su se uputili Marko Aurelije i Komod zajedno.⁷⁵ Aurelije je 27. novembra 176. dodijelio sinu naslov *imperatora*, a potom proslavio svoj raniji trijumf protiv Parta, 23. decembra iste godine.⁷⁶ Potom, odlazi u Rim kako bi prisustvovao Komodovom imenovanju za konzula na Novu godinu.⁷⁷ Istog dana Komodu su dodijeljene *tribunicia potestas*.⁷⁸ Na konzulsku dužnost trebao je stupiti u januaru 177. godine, u petnaestoj godini života. On će ujedno biti najmlađi, do

⁶⁷ Dio, LXXII, 22.

⁶⁸ Sirmium antički grad tadašnje rimske provincije Panonije, danas je to Srijemska Mitrovica.

⁶⁹ Počasni naziv, kojim je Faustina predstavljena kao majka kompletne vojske.

⁷⁰ Barrett, 2008, 199.

⁷¹ McHugh, 2015, 38.

⁷² SHA, *Comm.* 2. 1.

⁷³ McLynn, 2009, 369.

⁷⁴ Lat. *Put časti* (Označava tok službe istaknutog Rimljanina, odnosno postojala je hijerarhijska ljestvica javnih dužnosti koju su morali proći kako bi dosegli više državne položaje).

⁷⁵ Dio, LXXII, 22.

⁷⁶ U istom razdoblju Komodu je dodijeljen trijumf kao *osvajaju Germanije*, a tokom same procesije Marko Aurelije je išao uz trijumfalnu kočiju svoga sina. (Hekster, 2012, 234.)

⁷⁷ Samim tim što je tada Komod imenovan za konzula, Senat je bio primoran odreći se zakona koji je utvrđivao minimalnu dob za vršenje određenih magistratura. Unutar pomenutih okolnosti moguće je tražiti začetak sukoba između budućeg imperatora i Senata. Svakako treba naglasiti da senatori nisu odobravalni ovo imenovanje, tim više što pri odabiru Komoda za svoga nasljednika Aurelije nije konsultirao Senat niti uzeo u obzir njihove želje. Zbog toga Senat na ovo gleda kao na podriivanje legitimiteta i gredibiliteta cijele Rimske države. Također, bili su jako uvrijeđeni ovim potezom jer nije ukazana čast Senatu.

⁷⁸ Hekster, 2012, 234.

tada, rimski konzul.⁷⁹ Drugim konzulom imenovan je muž Komodove sestre Fadile – *M. Peducaeus Plautius Quintillus*.⁸⁰ Kasnije, tokom iste godine Komod je ponio titulu *Augusta*,⁸¹ te ostale carske počasti i ovlasti (osim titule *pontifex maximus*).⁸² Time je postao suvladar Marka Aurelija,⁸³ te da je kojim slučajem Aurelije tada preminuo njegov sin bi bez ikakvih problema mogao nastaviti samostalnu vladavinu.

Tokom 178. godine Aurelije zaključuje kako državni razlozi zahtijevaju da Komod stupi u brak mnogo ranije nego li je to planirano⁸⁴. Odabrao je Brutiju Krispinu (*Bruttia Crispina*) iz porodice *Presens (Praesens)* Komodu za suprugu. Istovremeno Aurelije je tražio da vjenčanje bude održano u skromnoj, porodičnoj atmosferi bez prevelikog slavlja. Gotovo kao da su mladenci obični pripadnici građanskog sloja srednje klase. Ipak, bilo je nemoguće da rimski car ima potpuno privatno vjenčanje, jer bi rimska gomila negodovala. Tom prigodom sofist *Julius Pollux* napisao je vjenčanu himnu za Komoda, koja mu se jako svidjela. Kasnije je u znak zahvalnosti Pollux imenovan šefom Katedre za retoriku u Ateni.⁸⁵ Kada je riječ o odnosu Komoda prema Krispini, ona je imala jako plemenito porijeklo. Gaj Brutije *Presens (Caius Bruttius Praesens)* bio je njen otac, a dva puta je obnašao dužnost konzula. Krispina je posjedovala fizičku ljepotu, ali joj Komod nikada nije bio naročito privržen. Vjerovatno je značajan uticaj na njihov odnos imao Krispinin oholi karakter.⁸⁶

Marko Aurelije 3. augusta 178. godine ponovno je morao poći na front. U *drugu germansku ekspediciju* vodi i Komoda.⁸⁷ Jasno je da Komod nikako ne može biti deklariran kao kukavica, odnosno osoba koja konstantno izbjegava odlaske na front, kako bi umjesto toga uživao i provodio se u Rimu. Tokom 179. Komod je izabran za imperatora⁸⁸ po treći put.⁸⁹ Moguće je zaključiti da

⁷⁹ Bio je mlađi čak i od Nerona, koji je prvi put stupio na konzulsku dužnost 55. godine nove ere. (Barret & Fantham & Yardley, 2016, 22 -23.)

⁸⁰ SHA, *Marc.* 27.5; 29.10; *Comm.* 2.3–5.

⁸¹ Soutbern, 2015, 21.

⁸² Grant, 1994, 48.

⁸³ Potter, 2004, 85.

⁸⁴ Dio, LXXII, 33.

⁸⁵ McLynn, 2009, 406.

⁸⁶ Mesihović, 2013, 1736.

⁸⁷ SHA, *Comm.* 2. 5.; Birley, 1993, 200.

⁸⁸ Osim ranije pobrojanih, Komod je do smrti svoga oca dobio sljedeće počasne nazive i titule: *Sarmaticus* u proljeće 175.; *Pater Patriae* 177.; Drugi konzulat 179.; *Tribunicia potestas* krajem 177. (Birley, 1993, 206 – 207.)

⁸⁹ Birley, 1993, 207.

Marko Aurelije od samog početka u Komodu vidi nasljednika trona. U suprotnom zasigurno ne bi ulagao toliko truda i sredstava u njegovo obrazovanje, odgoj i *cursus honorum*. Praktično od najranijeg doba kada je ponio titulu cezara, pa sve do smrti Marka Aurelija, Komod je bio potpuno uključen u politički, vojni i društveni život Carstva. Samim tim teza da Aurelije nije želio vidjeti svoga sina u ulozi nasljednika, uopće nije održiva. Dolaskom Komoda na vlast prekinut je dugi niz adoptiranih nasljednika, a Marko Aurelije bez ikakvih problema mogao je izvršiti usvajanje i dovesti nekoga drugog na tron. Ipak, to se nije dogodilo i zaista Komod jeste bio *čovjek i imperator u istom trenutku*. U prilog tome ide i Herodianovo svjedočanstvo o Aurelijevim stavovima prema Komodu kao nasljedniku, koje je izrekao pred samu smrt:

... Marko je pozvao svoje prijatelje i rođake... Smjestivši sina pored sebe i podigavši se malo počeo im je govoriti na sljedeći način: ...Sada je pravo vrijeme da otkrijem da vas nisam uzalud toliko dugo obasipao čašću i poštovanjem i da mi uzvratite uslugom... Evo moga sina, kojeg ste i sami školovali, približava se vrhuncu mladosti i trebaju mu navigatori za olujna mora pred nama. Bojim se da bi on, bačen tamo-amo zbog nedostatka znanja i iskustva, mogao biti razbijen na komade o kamenje zlih praksi.

Vi, dakle, zajedno zauzimate moje mjesto kao njegovog oca, pazite na njega i dajete mu mudre savjete. Nijedna količina novca nije dovoljno velika da nadoknadi pretjerivanja tiranina, niti je zaštita njegovih tjelohranitelja dovoljna da zaštiti vladara koji ne posjeduje dobru volju svojih podanika.

...Ako mom sinu dadnete odgovarajuće savjete i neprestano ga podsjećate na ono što je ovdje čuo, učinit ćete ga najboljim carem za sebe i za sve i dat ćete najveću počast mom sjećanju. Samo na taj način možete moje sjećanje učiniti besmrtnim...⁹⁰

Upravo unutar ovog odlomka stoji neoboriv dokaz da Marko Aurelije nikada nije planirao dovesti na tron bilo koga osim svoga sina. Jasno je vidljivo da Aurelije gaji pozitivno mišljenje o Komodu. U njemu vidi sposobnog mladića, koji se uz ispravno vođstvo može razviti u odličnog vladara. Zapravo na ovom mjestu Marko Aurelije daje potpuni vladarski legitimitet svome sinu u kontekstu očinske zaostavštine. S navedenim Aurelijevim stavovima mogu biti dovedeni u vezu i

⁹⁰ Herodian, 1.4.1 – 6.

opisi Komodovog karaktera unutar *Historie Auguste*, a sve u cilju razbijanja mitova o zlom i okrutnom princepsu:

...Čak je i od najranijih godina bio nizak i nečastan, okrutan, razvratan i razuzdan. Već je tada bio vješt u određenim umjetnostima koje ne odlikuju imperatora, jer je mogao plesati, pjevati i zviždati, a mogao je do savršenstva glumiti klauna i gladijatora. U dvanaestoj godini svog života, na Centumcellae, nagovijestio je svoju okrutnost. Jer kad se dogodilo da mu je kupka bila previše hladna, naredio je da čuvara bace u peć; pri čemu je rob kojem je to naređeno spalio ovčju kožu u peći, kako bi ga smradom para uvjerio da je kazna izvršena...⁹¹

Historia Augusta predstavlja krajnje negativan narativ o Komodu kao ličnosti. Kao što je već ranije istaknuto, značajan broj navedenih podataka moguće je dovesti u pitanje. Prvenstveno obiluje "uobičajenim" stereotipima i predrasudama koje se vezuju za tirane u nekim ranijim djelima (uglavnom grčki izvori). Potom, kompletan izvor intoniran je u nekoj vrsti senzacionalističkog tona kojim se nastoje pridobiti i zadiviti čitatelji.⁹² Gore istaknuti opis Komodove ličnosti u djetinjstvu očito je krajnje preuveličan, posebno ako se poredi sa onim što piše Herodijan vezano za odnos Aurelija prema Komodu, a potom Marko Aurelije u *Meditacijama*. Na jednom mjestu, Aurelije se zahvaljuje Bogovima što su njegova djeca fizički i mentalno zdrava, te što su poprilično nadarena i inteligentna.⁹³ Zasigurno bi Aurelije primjetio određene probleme s kojima se nosi njegov sin, te ako ne bi to iznio u svome djelu, definitivno bi gajio određene sumnje i zabrinutosti u vezi sa dolaskom takve osobe na čelo države.

⁹¹ SHA, *Comm.* 1.7–9.

⁹² Edvard Gibon u svome djelu *Opadanje i propast rimskog carstva*, preuzima znatan broj teza iz antičkih narativa bez prevelike kritike. Međutim, čak se i on ograđuje od navedenog opisa u kojem je Komod predstavljen kao: *tigar rođen s neutoljivom žeđi za ljudskom krvlju, od najranijeg djetinjstva kadar za najnečovečnije postupke*, dovodeći u pitanje istinitost ovih navoda. S druge strane Gibon pravi značajne greške kada piše o Komodu i njegovom vremenu. Tako je moguće uočiti mnoštvo pogrdnih epiteta kojima on opisuje ovu historijsku ličnost, potom radi psihološke analize gdje je skoro pa nemoguće postići bilo kakav ispravan rezultat, s obzirom da se radi o ličnostima iz daleke prošlosti o kojima saznajemo samo posredno kroz mali broj primarnih izvora. Kroz kompletan tekst vidljiv je negativan stav autora naspram teme, tako da se tu potpuno izgubila prijeko potrebna objektivnost. (Gibon, 1996, 40.)

⁹³ Aur, *Med.* I, 59.

Marko Aurelije na putu ka Jelisejskim poljima

*Mortui vivos docent*⁹⁴

Marko Aurelije svoje životno putovanje završava tamo gdje je proveo veći dio posljednjih godina: na rimskoj granici Dunava, najvjerojatnije u Sirmiumu⁹⁵ ili njegovoj blizini.⁹⁶ Umro je 17. marta 180. godine nove ere, malo prije svog pedeset i devetog rođendana.⁹⁷ Pred samu smrt Aurelije se jako razbolio, tokom kasne zime malo prije početka nove vojne kampanje.⁹⁸ Najvjerojatnije da je bolovao od velikih boginja ili karcinoma. Kremirano tijelo imperatora, odnijeli su u Rim i pokopali u Hadrijanovom mauzoleju.⁹⁹ U momentu očeve smrti i Komod se nalazio na istom frontu.¹⁰⁰ Smrt rimskog imperatora Marka Aurelija ostavila je traga na mnogima. Kompletna vojska u Panoniji, jednako kao i obični ljudi tugovali su za njim. Niko nije primio vijest o njegovoj smrti bez suza i neizmjerne tuge. Svuda su se mogli čuti povici, u kojima je Aurelije nazivan: *Ljubaznim ocem, plemenitim carem, hrabrim generalom i mudrim, umjerenim vladarem*.¹⁰¹ Marko Aurelije može biti okarakteriziran kao čovjek koji je posjedovao čitav niz različitih kvaliteta, te stoga nije ni čudno što su obični ljudi – civili, kao i kompletna vojska toliko tugovali. Ni u kom slučaju ne treba taj kolektivni osjećaj žaljenja pripisivati strahovima vezanim za Komoda, njegove sposobnosti i samu budućnost koja ih čeka pod novim imperatorom.

Kada je riječ o uzrocima Aurelijeve smrti navedenim u izvorima, Herodian samo kratko pominje da car nakon teške bolesti kreće na vječni počinak. S druge strane, Dion Kasije nešto detaljnije raspravlja o ovom problemu i navodi sljedeće:

⁹⁴ Lat. *Mrtvi poučavaju žive*.

⁹⁵ U izvorima se navode dva moguća mjesta Aurelijeve smrti. *Aurelius Victor* u svom djelu *Epitomator* 360. godine, navodi da je Marko Aurelije preminuo Vindoboni (današnji Beč). *Tertullian* u *Apologeticumu* navodi Sirmium, kao mjesto na kojemu je Marko Aurelije napustio ovaj svijet. Ovo djelo je napisano najvjerojatnije oko 197. godine, odnosno manje od 20 godina nakon imperatorove smrti. Zbog toga je ispravnije uzimati Sirmium ili njegovu okolicu, a samim tim logično se postavlja da je kampanja planirana za 180. godinu trebala biti usmjerena protiv Sarmata. Bitno je naglasiti da različiti autori navode jedno od ova dva mjesta u svojim djelima. (Hekster, 2012, 234).

⁹⁶ Strauss, 2019, 218.

⁹⁷ Potter, 2004, 122.

⁹⁸ Barrett, 2008, 201.

⁹⁹ Strauss, 2019, 218.

¹⁰⁰ Mesihović, 2013, 1736.

¹⁰¹ Herodian, 1.4.8.

... Preminuo je 17. marta, ne zbog posljedica bolesti od koje je još uvijek bolovao već činom svojih liječnika kako mi je jasno kazano, koji su željeli uzvratiti uslugu Komodu. Kada je bio na samrtni pohvalio je svoga sina, jer nije želio da se čini da je njegovu smrt uzrokovao Komod. Prije nego će preminuti jednom vojnom tribunu rekao je sljedeće: „Idi prema izlazećem Suncu, jer ja zalazim.“ Tim riječima Marko Aurelije završava svoj život.¹⁰²

Dion Kasije za smrt Marka Aurelija krivi Komoda, odnosno ljekare koji su se pobrinuli za carev konačni kraj kako bi se odužili njegovom sinu. Pod utjecajem ovog izvora, u određenim historiografskim djelima Komodu se pripisuje patricid.¹⁰³ Dion Kasije insistira na tome da je Komod povezan sa smrću Marka Aurelija, čemu može biti suprotstavljen Komodov govor poslije očeve smrti koji prenosi Herodian. Također, postoje određene nelogičnosti u tekstu, jer zašto bi ljekari (koji su navodno pomogli Marku da umre) to ispričali nekome? Ukoliko je Kasije posjedovao ovu informaciju, zašto je nije podijelio sa senatorima, koji po Aurelijevoj smrti prihvataju Komoda kao novog imperatora? Da su znali za umiješanost Komoda u očevu smrt, senatori ga zasigurno ne bi prihvatili kao Markovog nasljednika. Očito je da autor piše navedeno djelo poslije Komodove smrti, te u tom periodu posjeduje jako opsežne slobode da napiše (kreira) bilo kakav narativ. Ukoliko se uzme u obzir činjenica da Senat nije bio naročito naklonjen Komodu uoči i poslije njegove smrti, onda je razumljivo zašto Kasije nastoji negativno prikazati ovog imepratora.

Tokom narednih nekoliko dana, po smrti Marka Aurelija, pod patronatom svojih savjetnika Komod je organizirao pogrebne obrede za oca. Potom su doveli Komoda u vojni logor kako bi se obratio trupama, te im podijelio novac¹⁰⁴, odnosno pridobio njihovu naklonost. Nakon što je prinio carske žrtve Komod se, okružen savjetnicima, popeo na visoku platformu postavljenu za njega usred logora i održao veličanstven govor, što Herodian bilježi u cjelosti:

...Potpuno sam uvjeren da dijelite moju tugu zbog onoga što se dogodilo i da vas to ne brine ništa manje nego mene. Ni u jednom trenutku kada je moj otac bio sa mnom nisam smatrao prikladnim

¹⁰² Dio, LXXII, 34

¹⁰³ Najbolji primjer za to je Gibon, koji u svojoj želji da što je moguće više ocrni Komoda preuzeo navedeni podatak iz Dionovog djela, te ga tako i prezentirao. Teško bi bilo raspravljati o motivima ovog autora, ali vrlo je vjerovatno da pravi određene propuste kako bi odbranio svoju hipotezu o Komodovom vremenu kao historijskom momentu u kojem počinje propast Rimskog Carstva.

¹⁰⁴ Dijeljenje novca i darova vojnicima po stupanju na prijestolje novog vladara, predstavljalo je uobičajenu praksu u Rimskom Carstvu.

glumiti despota. Više se radovao tome, uvjeren sam, što me naziva "kolegom vojnikom", nego "sinom", jer je ovaj drugi naziv smatrao titulom koju mu je priroda dodijelila, dok se partnerstvo temeljeno na izvrsnosti. Dok sam bio još uvijek dojenče, često me dovodio k vama i stavljao me u vaše naručje, kao zalog povjerenja koje je imao u vas.

Iz tog razloga se nadam da ću uživati u vašoj sveopćoj dobroj volji, budući da sam vama, starim vojnicima, dužan što ste me odgojili i mogu vas ispravno nazvati svojim kolegama, jer moj otac nas je sve volio i naučio svakom dobru.

Da bi ga slijedila, Fortuna nije dala carstvo usvojenom nasljedniku već meni. Prestiž onih koji su vladali prije mene povećala se s carstvom, što su dobili kao dodatnu čast, ali ja sam jedini rođen za vas u carskoj palači. Nikad nisam upoznao dodir uobičajene tkanine. Purpurna me primila kad sam došao na svijet, a Sunce me obasjalo, čovjeka i cara u istom trenutku.

Ako stvar pravilno razmotrite, uvažit ćete me kao cara rođenog vama, a ne predstavljenog vama. Sigurno da je moj otac otišao na nebo, gdje je već suputnik i savjetnik bogova. Ali naša je zadaća posvetiti se ljudskim poslovima i upravljanju zemaljskim stvarima. Dovest ćete te poslove u red i učiniti ih sigurnima, ako odlučnom hrabrošću završite ono što je ostalo od rata i prenesete prema sjevernim morima granice Rimskog Carstva.

Ovi će vas podvizi doista proslaviti i na taj ćete način prigodno iskazati poštovanje sjećanju na našeg zajedničkog oca. Budite sigurni da čuje i vidi što radimo. Možemo se smatrati sretnima što imamo takvog čovjeka za svjedoka kada radimo ono što se mora. Do sada sve što ste hrabro postigli pripisivali ste njegovoj mudrosti i njegovom generalstvu. Ali sada, kakav god žar pokažete u daljnjim podvizima podamnom, vaš novi imperator steći će za vas reputaciju hvalevrijedne odanosti i hrabrosti. Ovim neustrašivim podvizima dat ćete nam dodatno dostojanstvo. Slomljen na početku nove carske vladavine, barbar neće biti toliko odvažan da djeluje, bit će oprezan i uplašen u budućnosti, svjestan onoga što je pretrpio. Nakon što je završio svoj govor, Komod je izdašnom raspodjelom novca dobio potporu vojske i vratio se u carske odaje.¹⁰⁵

Čovjek koji izriče ovaj govor, u kasnijem razdoblju biti će predstavljen kao najveći zločinac u historiji rimskog svijeta. Ispravno je uzeti u obzir tvrdnju da Komod nije bio toliko loš vladar, koliko je negativno prikazivan u izvorima i to uglavnom zbog svog odnosa prema Senatu.

¹⁰⁵ Herodian, 1.5.3 – 8.

Princeps se jeste ponašao u određenim momentima ekscentrično, nije poštivao tradicije, imao je određene nerealne zamisli, ali definitivno nije bio odgovoran za smrt svoga oca, niti je zvijer u ljudskom obliku. Na osnovu samog odnosa Marka Aurelija prema Komodu i truda koji je uložio u napredak i razvoj svoga sina, jasno je da Aurelije nije mnogo ograničavao Komoda, pa samim tim njegova smrt ne može biti promatrana kao rezultat Komodovih aspiracija usmjerenih ka moći i vlasti. Činjenica da Komod posjeduje i moć i široke ovlasti još za života Marka Aurelija predstavlja ključ za rješavanje kompletnog problema.

Gdje je imperator, tu je Rim

*Ne admittas ab iniquis vinci*¹⁰⁶

Nakon očeve smrti, sa samo devetnaest godina, Komod je ostao jedini imperator u Rimskom Carstvu. Ukoliko se uzmu u obzir njegove godine i pri tome životno iskustvo koje mu je nedostajalo, Komod se nije nalazio u povoljnoj situaciji. Na prve poteze novog imperatora, senatori nisu gledali sa odobrenjem. To se uglavnom odnosi na rješavanje situacije sa barbarskim plemenima. Do smrti Marka Aurelija stanje na dunavskom frontu bilo je poprilično jasno i išlo u korist rimskih trupa. Međutim, Komod je odlučio da neće privesti kraju kampanju svoga oca, umjesto toga teži ka pacifikaciji područja oko dunavske granice. Istovremeno Senat i vojni vrh smatraju da je moguće vrlo lako slomiti barbarski otpor, te na taj način znatno proširiti rimske granice. Pojedini su Komodov potez deklarirali kao katastrofu koja će predodrediti put Rimskog Carstva i povesti ga stazom propasti. U svakom slučaju vrlo je teško jedan "nepromišljen" korak smatrati početkom kraja. Rimsko Carstvo nije nestalo sa historijske scene odmah nakon Komodove smrti, čak i ako je počeo pad Carstva s Komodovim povlačenjem sa dunavske granice onda je trajao jako dugo.

Komod je odbio prijedloge senatora da ostane i dovrši vojnu kampanju do kraja. Po Dionu, to je učinio zbog lijenosti i žudnje za lagodnim gradskim životom, a ujedno je bio i velika kukavica.¹⁰⁷ Markomani su od svih plemena bili u najgorem položaju, ostavši bez hrane i bez ljudstva. Poslali su četiri izaslanika pred Komoda i zatražili mir, a imperator je pristao na to. Uz uvjete koje im je njegov otac nametnuo, također je zahtijevao da mu vrate dezertere i zarobljenike koje su u međuvremenu odveli, te da daju godišnje predviđenu količinu žita – od čega su naknadno oslobođeni. Štoviše, od njih je dobio oružje i vojnike, trinaest hiljada od Kvada i manji broj od Markomana. Potom je zapovjedio da se ne smiju okupljati često, već samo jednom mjesečno i to na unaprijed određenom mjestu uz prisustvo rimskog centuriona. Također, nisu smjeli ratovati protiv Jaziga, Bura ili Vandilija. Pod ovim uvjetima Komod je sklopio mir i pomjerio sve predstraže u njihovoj zemlji izvan pojasa uz granicu koja je bila neutralizirana.¹⁰⁸ Istovremeno je i Burima garantovao mir kad su poslali izaslanike, također vratio im je ratne zarobljenike, jednako

¹⁰⁶ Lat. *Ne dopusti da te loši poraze.*

¹⁰⁷ Dio, LXXIII, 1.

¹⁰⁸ Dio, LXXIII, 2.

kao i drugima.¹⁰⁹ Ukoliko bi ove mirovne odredbe bile objektivno sagledane, da se uočiti dosta pozitivnih poteza koje je Komod napravio. Primorao je barbarska plemena, uz oštre uvjete, da se pridržavaju sklopljenog mira. Da je kojim slučajem na početku vladavine došlo do pobune nekog od navedenih plemena, imperator bi zasigurno vrlo lako vojnim putem mogao riješiti taj problem. Mirom su stabilizirana područja oko dunavske granice, uspješno je provedena pacifikacija, a ovome u prilog govori i činjenica da nema nikakvih pobuna na navedenom prostoru sve do princepsove smrti 192. godine nove ere. Takva situacija je nastala zahvaljujući i zaslugama Marka Aurelija, odnosno njegovim kampanjama u kojima je skršio otpor barbara, a samim tim ih znatno oslabio. Ipak, ne treba zanemarivati i Komodove zasluge vezane za mirovne odredbe kojima je jasno utvrđeno stanje stvari na terenu.

Herodian o ovim događajima izvještava u nešto drugačijem tonu, odnosno prvo ističe da je Komod uz savjetovanje sa senatorima nastojao privesti vojne kampanje kraju. Međutim, ubrzo potpada pod utjecaj određene grupe ljudi koja je žudila za dvorskim životom. Zbog navodne povodljivosti i neiskustva, Komod odlučuje sklopiti mir sa barbarima na način da im je dao sve što su tražili i počeo se pripremati za povratak u Rim.¹¹⁰ Obični vojnici su ove informacije primili sa radošću, jer je i njima više odgovarao gradski život i odmor, u odnosu na konstantan boravak na hladnom i kišovitom frontu gdje su morali podnositi značajne napore. Rimski narod bio je presretan zbog carevog povratka, naime polagali su velike nade u vladavinu novog imperatora, vjerujući da će vladati onako kako je vladao njegov otac. Dok se približavao Rimu, čitav Senat¹¹¹ i stanovnici grada odbacili su svu uzdržanost. Noseći lovorove grane i sve vrste cvjetova koji su tada cvjetali, izašli su malo dalje od grada kako bi dočekali svog mladog i plemenito rođenog cara.¹¹² Komod se konačno vratio u Rim, odakle će nastaviti svoju dvanaestogodišnju vladavinu.

Kada je riječ o ocjeni navedenih Komodovih postupaka, treba imati u vidu da je njegova vladavina nakon sklapanja mira sa barbarima, donijela 12 godina sigurnosti u Rimskom Carstvu. Provincije se nisu previše iscrpljivale tokom ovog razdoblja, granica je opstala odnosno nije zanemarena. Također, došlo je i do određenog vojnog razvoja, bez obzira na smanjen obim

¹⁰⁹ Urednik engleskog prijevoda, naglasio je da su se pod "ostalima" najvjerojatnije podrazumijevali Alani (https://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Cassius_Dio/73*.html#ref1).

¹¹⁰ Herodian, 1.6.9.

¹¹¹ Činjenicu da je Komod tada upriličen doček od strane Senata, Dion Kasije zaboravlja spomenuti u svome djelu. Bez obzira na to što je tada obavljao dužnost senatora, te postoji velika vjerovatnoća da je i sam prisustvovao dočeku.

¹¹² Herodian, 1.7.3-4..

ratovanja vojska nije trpila. Pojedini autori, poput A. Ecksteina se usredotočuju upravo na ovaj problem vezan za širenje granica Rimskog Carstva i njegovom graničnom stabilnošću. Primjećuje da je raširena slika Rima kao vječno angažiranog u vojnim pohodima reduktivna, te da je vanjska politika poput Komodove, ponekad prvenstveno usmjerena na zadržavanje i učvršćivanje već stečenih položaja, u potpunosti u skladu s rimskim običajima.¹¹³ Eckstein jasno ukazuje na to da je Komodovo napuštanje kampanje značilo povratak tradiciji.

Namjerno planiranje osvajanja velikih razmjera, kakvo su poduzeli Klaudije i Trajan bilo je neobično, jer se protivilo čitavoj rimskoj upravnoj historiji. U tom smislu i Komodova odluka da namjerno napusti napredovanje preko gornjeg i srednjeg Dunava, te da se umjesto toga oslanja na graničnu sigurnost odnosno ad-hoc vojne odgovore na germanske napade, ukoliko bi se oni dogodili, bila je povratak tradiciji.¹¹⁴

Prema tome moguće je odbaciti teze o Komodovoj odluci kao o presudnoj prekratnici u rimskoj historiji koja je označila konačni početak kraja.¹¹⁵ *Pax Romana*, rimski mir tradicionalno datiran od 31. pr. Kr., predstavlja ideal kojem se težilo tokom Rimske republike. Rimljani ratuju zbog toga što su shvatili da pojedina područja mogu biti stabilna, samo u slučaju da eliminiraju velike neprijatelje. Eckstein uvjerljivo tvrdi da se Komodov izbor da odustane od osvajačkih kampanja koje je provodio njegov otac ne može razumno smatrati činom kukavičluka niti prikazom političke nesposobnosti. *S povijesne tačke gledišta važnije je pitanje je li Komodova odluka bila strateški pogrešna.*¹¹⁶ Odgovor je, kaže Eckstein, još uvijek otvoren. Osim strateške učinkovitosti njegove vanjske politike, Komodov pokušaj obnove mira u carstvu morao je biti dobrodošao velikom dijelu rimskog stanovništva, prije svega plebsu koji je bio iscrpljeni dugotrajnim ratovima. Pozitivni učinci ovakve odluke odnose se prvenstveno na prestanak daljnjeg trošenja sredstava, s obzirom da su kampanje bile jako skupe. Potom, u Carstvu je počela bijesni kuga, ljudstva nije bilo dovoljno. Legijama koje su godinama ratovale trebao je odmor, tako da ni s te strane Komod nije svojom odlukom napravio problem.¹¹⁷ U konačnici mir je trajao,

¹¹³ Cavallini, 2009, 111.

¹¹⁴ Eckstein, 2004, 63.

¹¹⁵ Mommsen, 1996, 28.

¹¹⁶ Eckstein, 2004, 63.

¹¹⁷ Ibidem.

tako da se o ovome ne može govoriti kao o jednostavnoj predaji koja je stvorila probleme u budućnosti.

Krajem septembra 180. godine Komod konačno stiže u Rim, te je odlučio organizirati trijumfalnu povorku. Pored toga održao je govor upućen senatorima, koji je sadržavao *mnoštvo trivijalnosti*.¹¹⁸ Tokom iste godine znatno raste utjecaj Komodovog *cubiculariusa*¹¹⁹ Saotera iz Nikomedije. To se najbolje moglo vidjeti tokom trijumfalne povorke,¹²⁰ prilikom koje je oslobođenik sjedio u trijumfalnoj kočiji. Vjerovatno je držao i zlatni vijenac iznad imperatorove glave i uzvikivao: *Memento mori!*¹²¹ Zatim Komod otvoreno iskazuje svoju naklonost Saoteru, te ga je tokom povorke javno poljubio u obraze. Ponašanje novog imperatora šokiralo je prisutne, naročito senatore, jer ovakav odnos cara prema podređenoj osobi smatran je u najmanju ruku skandaloznim. Posebno ako se uzmu u obzir rimski običaji i tradicija, koje podrazumijevaju dopuštenje da socijalno inferiorniji sloj poljubi ruku imperatoru ili bilo kojem drugom pripadniku socijalno superiornijeg sloja. Dok su socijalno jednaki slojevi mogli da razmijene poljupce u obraz. Ignoriranje navedenih društvenih običaja za rimsku elitu i ravno tretiranje oslobođenika kao nekoga ravnopravnog, bilo je i više nego šokantno.¹²² Samim tim neprijateljstvo između Senata i novog imperatora sve više se produbljivalo. Na senatskoj *listi* Komod je od prvih samostalnih vladarskih poteza pa do same smrti svakodnevno dobivao negativne poene. Zato nije naročito čudno zašto su senatori osjećali toliko neprijateljstvo prema princepsu. Takva praksa odrazila se na Komodov položaj u primarnim izvorima, posebno kod Kasija Diona koji je i sam bio dijelom senatorske elite.

Tokom prve dvije godine vladavine Komod se dogovarao sa savjetnicima koje mu je imenovao njegov otac.¹²³ Ključnu ulogu u savjetovanju mladog princepsa pored Klaudija

¹¹⁸ Dio, LXIII, 4.

¹¹⁹ *Cubicularius*, pod ovim nazivom se podrazumijeva *sluga carske spavaonice* što se može odnositi na glavnog sobara. Također, neki autori smatraju da osobe koje su obavljale ovu dužnost, a ujedno stekle veliku moć i utjecaj, mogu biti smatrane ljubavnicima careva. U kasnom Rimskom Carstvu i Biznatu ovaj izraz se koristio za evnuha, komornika carske palače. (Elton, 2018, 355.)

¹²⁰ Trijumf je održan nekoliko sedmica po Komodovom povratku u Rim (22. oktobra 180. god. n. e), opisan je kao *triumphus felicissimus Germanicus secundus*, a sam car je bio pozdravljen kao imperator po četvrti put. (Hannah, 1986, 341.)

¹²¹ *Memento mori* predstavlja izraz *Sjeti se smrti*, odnosno *Sjeti se da si smrtan*, cilj je bio podsjetiti imperatora na njegovu smrtnost. Željelo se postići da tokom velikih uspjeha i slave vladar ne izgubi poštovanje prema onima kojima to duguje, da ne zaboravi Bogove, te da svoje ponašanje uskladi sa činjenicom da će ipak jednoga dana umrijeti.

¹²² McHugh, 2015, 80.

¹²³ Herodian, 1. 8.1.

Pompejana, imao je pretorianski prefekt *Paternus*.¹²⁴ Naime, on je bio dijelom *consiliuma* Marka Aurelija, a ujedno je i carev prijatelj.¹²⁵ U ovom razdoblju Komod zaista prati Paternove savjete, a i jako ga je cijenio.¹²⁶ Ipak, situacija će se značajno promijeniti u trenutku kada Komod za *praefectus praetoria* imenuje izvijesnog Perena (*Tigidius Perennis*).¹²⁷ Komod izvršava ovo imenovanje zbog toga što je Peren izgledao kao sposoban vojnik, ali vrijeme će pokazati da je on ustvari samo još jedan čovjek željan bogatstva i moći. Na tom putu tradicionalna rimska vrlina potpuno se izgubila. Peren je udovoljavao mladom vladaru, oslobađajući ga carskih briga i odgovornosti.¹²⁸ Postepeno preuzevši punu odgovornost za Carstvo, *vođen nezasitom žudnjom za novcem, prezirom prema onome što je imao i pohlepnom čežnjom za onim što još nije njegovo*. Odmah na početku započeo je napad na Komodove savjetnike, jednako kao i na sve bogate i plemenite, bacajući sumnju na ove ljude. Peren je pobudio carev strah i pružio mu priliku da uništi sve *neprijatelje*, a zatim oduzme imanje i novac.¹²⁹ Također, shvata da ukoliko želi još više napredovati i nametnuti se caru kao primarni savjetnik, mora eliminirati jednu osobu kojoj je car bio jako privržen: Saotera.¹³⁰ Tako će biti uključen u zavjeru kojom se nastojalo ukloniti ovog oslobođenika sa političke scene, čime će znatno uvećati svoju moć. Istovremeno sa usponom Perena, Pompejan je bio sve ogorčeniji prema Komodu. Prvenstveno zamjerao je imperatoru napuštanje vojne kampanje koju je bio započeo Marko Aurelije. Zatim, Komod se vremenom počeo udaljavati od dodijeljenih savjetnika, a samim tim i Pompejana. Ubrzo će biti organizirana zavjera protiv Komoda, u koju će on biti neposredno upleten.¹³¹ Ovim događajem okončana je politička karijera Klaudija Pompejana, jer se nakon toga skoro potpuno povlači iz javnog života.

Historia Augusta ne dozvoljava ni pomisao na to da je Komod u prvim godinama vladavine zaista poštovao i uvažavao prijedloge dodijeljenih savjetnika. Umjesto toga istaknuto je da princeps odmah po stjecanju samostalne vlasti, otpustio sve starije službenike svoga oca kao i one koji su bili iskusni.¹³² *Poslao je u provincije ljude koji su mu bili suputnici u zločinu ili su mu ih*

¹²⁴ Klodzinski, 2020, 70.

¹²⁵ SHA, *Marc.*, 11.10.

¹²⁶ Herodian, 1. 8.1.

¹²⁷ Absil, 1997, 184.

¹²⁸ Herodian, 1.8.1.

¹²⁹ Herodian, 1.8.2.

¹³⁰ Ur. Bunson, 2002, 140.

¹³¹ Ibidem.

¹³² SHA, *Comm.* 3.1–4.

preporučili kriminalci. Senat ga je toliko prezirao da je zauzvrat bio dirnut okrutnom strašću za uništenjem tog velikog poretka i iz prezira postao je krvožedan.¹³³ Ovim i sličnim narativima vjerovatno se nastojalo opravdati planiranje i sprovođenje urote protiv princepsa. Dion Kasije, iz istih pobuda navodi imena ljudi koje je Komod poslao u smrt na početku svoje vladavine.

U naručju zle sudbine: urote

*Mors certa, hora incerta*¹³⁴

Antagonizmi između Komoda i Senata su bujali, pa iako princeps na početku svoje vladavine nije imao pravih neprijatelja to će se uskoro promijeniti. Posebno je bio problematičan njegov odnos prema Senatu koji se znatno razlikovao od praksi Marka Aurelija. Aurelijev nasljednik od samoga starta nije gajio preveliko poštovanje prema ovoj drevnoj i "časnoj" instituciji. S druge strane, senatori su ranije navikli na povlašten položaj i dobar odnos imperatora. Upravo na ovom mjestu počinje uzrok sukoba između dvije ključne institucije rimskog svijeta. Komod je bio jako mlad, krajnje neovisan, a na vrijeme je shvatio da njegova moć proizilazi iz vojske i rimskog naroda, te da princepsova pozicija ne ovisi o Senatu. Car nastoji ukazati pažnju ovim dvjema bazama, a stare tradicionaliste – senatore ostavlja po strani, naročito zbog toga što su ga konstantno u negativnom kontekstu poredili s ocem.

Sukob će kulminirati krajem 182. ili početkom 183. godine, kada je pod patronatom Senata organizirana urota u okviru koje je Komod trebao biti smaknut. Nosiocice ove zavjere, kao i njihove motive moguće je identificirati kroz antičke izvore. Međutim, postoje određena razilaženja u pogledu navedene problematike. Ono u čemu se sva tri primarna izvora slažu jeste identifikacija Komodove najstarije sestre *Lucille*¹³⁵, kao ključnog člana unutar zavjereničke organizacije. Herodian njenu motivaciju vezuje za zavist i megalomaniju koju je osjećala.¹³⁶ Nakon Verove smrti, Marko Aurelije je dozvolio Lucili da zadrži sve počasti koje je uživala kao supruga jednog od cezara. Komod je, također, dozvolio svojoj sestri da zadrži carske počasti i to: sjedila je na

¹³³ SHA, *Comm.* 3.8-9.

¹³⁴ Lat. *Smrt je sigurna, ali njezin je sat nesiguran.*

¹³⁵ Lucilla je bila prvo u braku sa Lucijem Verom, a nakon njegove smrti Marko Aurelije je odredio da se ona uda za Klaudija Pompejana. Ona nije bila naročito zadovoljna ovim brakom.

¹³⁶ Herodian, 1.8.3.

carskom sjedalu u teatru, kada je negdje išla ispred nje je nošena carska vatra. Situacija se zakomplicirala Komodovom ženidbom Krispinom, jer je običaj nalagao da prednje sjedalo u teatru bude dodijeljeno carici. Lucila to jako teško podnosi, naime smatrala je da joj sve ukazane čast carici (Krispini) donose uvredu.¹³⁷ Budući da je bila svjesna odanosti njenog supruga Pompejan Komodu, nije ga izvijestila o svojim planovima da preuzme kontrolu nad Carstvom.¹³⁸ Jedan od mogućih motiva jeste i želja Lucile da se riješi svoga supruga, koji je bio znatno stariji od nje. Komod nije dozvolio da dođe do razvoda, pa njegovim uklanjanjem, mogla je sebi osigurati put do slobode.¹³⁹

U zavjeru je još bili upleteni i njen ljubavnik Kvadrat (*Marcus Claudius Ummidius Quadratus*)¹⁴⁰, moguće i Kvincijan (*Claudius Pompeianus Quintianus*),¹⁴¹ Plautija (*Plautia*),¹⁴² Kvadrat Anijan (*Marcus Umidius Quadratus Annianus*),¹⁴³ Umidija Faustina (*Ummidia Cornificia Faustina*),¹⁴⁴ Apije Klaudije Kvintijan,¹⁴⁵ također u zavjeru je vjerovatno bio uključen i Patern (*Tarutenius Paternus*), pretorijanski prefekt.¹⁴⁶ Klaudije Pompejan, Lucilin suprug, izgleda da nije ništa znao o planiranoj zavjeri.¹⁴⁷ Lucilin ljubavnik Kvadrat je uz njenu podršku nagovorio brojne vodeće senatore da se priključe zavjeri. Među njima su bili i neki Komodovi prijatelji.¹⁴⁸ S obzirom da senatori općenito nisu bili zadovoljni Komodovom upravom i postupanjem, sasvim je jasno da su učestvovali u konspiraciji. Prema *Historiji Augusti*, motivi zavjere nisu vezani primarno za Lucilu, nego Senat. Odnosno da se tu radilo o politički motiviranoj akciji, jer je Komod želio da uništi ovu insituciju.¹⁴⁹ Plan se zasnivao na sljedećem: Klaudije Pompejan Kvintijan, trebao je da sačeka Komoda na ulazu Falevijevog amfiteatra. Kvintijan je sakrio bodež, kojim je namjeravao

¹³⁷ Herodian navodi da se Lucila često žalila Komodu, te tražila da joj budu vraćena prava koja je ranije imala. Međutim, on se nije naročito osvrtao na te žalbe.

¹³⁸ Herodian, 1.8.4.

¹³⁹ McHugh, 2015, 90.

¹⁴⁰ Herodian, 1. 8.4.; adoptirani sin Kvadrata Anija – biološki unuk Klaudija Severa, Aurelijevog filozofa i učitelja.

¹⁴¹ Najvjerojatnije se radilo o sinu od Kladije Pompejanovog brata ili je pak bila riječ o sinu Klaudija Pompejana iz prvog braka.

¹⁴² Plautija je bila Lucilina kćerka iz braka sa Lucijem Verom.

¹⁴³ Konzul *ordinarius* za 167. god. n. e

¹⁴⁴ Sestra Umidija Kvadarta

¹⁴⁵ Plautijin suprug i nećak Lucilinog drugog muža.

¹⁴⁶ Chrystal, 2018, 134.

¹⁴⁷ Mesihović, 2020, 701.

¹⁴⁸ Hekster, 2002, 52.

¹⁴⁹ SHA, *Comm.* 3.9; 4.1-2.

zadati smrtnu ranu imperatoru, unutar svoga ogrtača.¹⁵⁰ U trenutku kada je Komod bio na ulazu, Kvintijan se pojavio iz tame i iznenadio imperatora. Međutim, umjesto da odmah smakne Komoda atentator je odlučio održati mali govor. Tom prilikom izgovara poznatu rečenicu: *Pogledaj, ovaj bodež ti šalje Senat!* Tada je zamahnuo bodežom, ali je princepsov čuvar imao dovoljno vremena da reaguje.¹⁵¹ Kvint je savladan, uhvaćen i isljeđivan sve dok nije odao detalje i učesnike zavjere.

Nakon toga Komod se žestoko obračunao sa ključnim akterima konspiracije. Pompejan Kvintijan i Kvadrat su pogubljeni. Lucila protjerana na otok Kapri, gdje je boravila jedno kraće vrijeme prije nego je Komod donio odluku da se i ona pogubi.¹⁵² Kasnije će Komod na isti način protjerati, a zatim pogubiti i svoju suprugu Krispinu. Razlog za ovaj čin leži u činjenici da je bio ljut zbog preljuba koji je ona počinila.¹⁵³ Klaudije Pompejan se povukao iz javnog života pod izgovorom da ima problema sa vidom.¹⁵⁴ Postojao je i drugi dio zavjere pod vođstvom Paterna i Perena. U onom trenutku kada je Kvintijan nastojao usmrtiti Komoda, furmentariji¹⁵⁵ su ubili Saotera. U pojedinim izvorima ovo ubistvo se pravda time da je Saoter imao prevelik utjecaj na imperatora, te da rimski narod nije mogao podnijeti da toliku moć ima jedan oslobođenik. Tako su Peren i Patern ispratili Saotera iz palače pod izgovorom prinosa žrtve, a zatim dok se vraćao u svoju vilu, dali su ga ubiti. S obzirom da je Komod bio jako privržen Saoteru, ovo djelo ga je razljutilo mnogo više od zavjere protiv njega samog. Patern je smijenjen s pozicije prefekta pretorijanske garde. Da bi ga naposljetku Komod optužio za neke spletke kojima se nastojao domoći trona, te naređuje njegovo pogubljenje.¹⁵⁶ Niti jedan antički pisac, osim Herodiana, se nije osvrnuo na emocionalne posljedice koje su ovi događaji ostavili na samog princepsa. Do tog trenutka sjećanje na njegova oca i poštivanje savjetnika držali su Komoda pod nadzorom. Da bi katastrofalni udar zle sudbine (zavjera) potpuno promijenio njegovo prethodno blago i umjereno raspoloženje. To je ujedno bio i početni razlog mržnje mladog cara prema Senatu. Prihvatio je Kvintijanove riječi k srcu i, imajući u vidu ono što je rekao njegov napadač, sada je čitav Senat

¹⁵⁰ Dio, LXXIII, 4.

¹⁵¹ SHA, *Comm.*, 4.3 – 4.

¹⁵² Dio, LXXIII, 4.

¹⁵³ Ibidem.

¹⁵⁴ Mesihović, 2013, 1738.

¹⁵⁵ Neka vrsta tajne službe u Rimu. (Mann, 1988, 149.)

¹⁵⁶ SHA, *Comm.* 4.5 – 9.

smatrao svojim kolektivnim neprijateljem.¹⁵⁷ Činjenica je da su ovi događaji morali ostaviti određene posljedice na Komoda i znatno utjecati na kasnije princepsovo ponašanje.

Komod, kao imperator, jeste bio krajnje ekscentričan, imao je definitivno drugačije poglede na stvarnost, također često je podlijegao vlastitim deluzijama i to niko ne može osporiti. Ipak, bilo bi krajnje neispravno promatrati Komoda isključivo u tom svjetlu. Potrebno je imati u vidu da je ovdje istovremeno riječ i čovjeku koji se konstantno susretao sa mnoštvom problema, zavjera, planova koji nisu podrazumijevali nikakve pozitivne ishode za njega samog. Moguće da je u svemu tome jednostavno izgubio glavnu nit razuma, podlegao pristisku i u konačnici izgubio povjerenje u sve. Naposljetku se prepustio nekoj drugoj – *sporednoj realnosti*, postavši ono što su drugi od njega napravili. Historiografija, naročito starija, ne uzima u obzir ovakve stvari. Autori se vrlo često odnose prema Komodovom liku i djelu sa unaprijed definiranim stajalištima. Najbolji primjer predstavlja ono što M. Mirković iznosi o Komodu: ... *Sin Marka Aurelija nije imao nikakvu sposobnost... Vladavina Komoda je u svakom pogledu bila beznačajna u istoriji Rimske države...*¹⁵⁸ Niti jedan historičar ne bi trebao na ovakav način pristupati određenim ličnostima/problemima i donositi krajnje rigorozne sudove. Posebno ukoliko se ne bi uzeli u obzir svi dostupni – relevantni izvori i podaci. Gibon, iako pripada istom historiografskom miljeu kao i Mirković, pokazuje naprednije razumijevanje ovog problema. Donosi ispravan zaključak u pogledu posljedica koje je zavjera donijela: ...*No ubičine reči duboko su se utisnule u Komodovu dušu, i ostavile neizbrisiv pečat straha i mržnje prema celom senatu. One, od kojih je strahovao kao od nametljivih sluga, sada je podozrevao kao potajne neprijatelje...*¹⁵⁹ Međutim taj zaključak, po svemu ispravan, autor koristi u krajnje pogrešne svrhe. Prvenstveno da bi ukazao na nedostatak hrabrosti kod imperatora, napravio usporedbu između Komoda i njegovog oca i pri tome poentirao sve negativnosti Komodovog režima, odnosno da bi ga kao ličnost prikazao u što negativnijem svjetlu.

Nakon zavjere organizirane 182. godine, planirano je još nekoliko drugih sličnih aktivnosti sa različitih strana. Peren je otkrio dokaze druge zavjere povezane sa Salvijem Julijanom, zapovjednikom vojske u Gornjoj Germaniji. Pojedini historičari su zastupali mišljenje da navedena konspiracija nema uporište u realnosti, ali nije isključeno ni to da se zaista dogodila. Bivši

¹⁵⁷ Herodian, 1.8.3.

¹⁵⁸ Mirković, 2003, 127.

¹⁵⁹ Gibon, 1996, 40.

pretorijanski prefekt Patern imao je bliske veze sa Julijanom, jer je njegov sin bio zaručen Julijanovom kćerkom. Osim njih u urotu je najvjerojatnije bio umiješan i Didije Julijan, namjesnik u Donjoj Germaniji ujedno i Salvijev rođak.¹⁶⁰ Kao rezultat Perenovog otkrića, pogubljeni su Patern, Salvije Julijan, Vitruvije Sekund i dvojica konzula za 182. godinu. Didije Julijan je pak imao sreće, jer nije proglašen krivim za urotu. Ipak, morao se povući u Milano, a iako je Komod sumnjao u njega, nije imao dovoljno dokaza na osnovu kojih bi bio osuđen.¹⁶¹ Ova zavjera je prouzročila mnogo više posljedica u odnosu na prvu. Komod ju je iskoristio kao izgovor da se ukloni stara garda koju je Marko Aurelije imenovao na visoke položaje, naročito oni koji su postigli visoko vojno zapovjedništvo u Markomanskim ratovima. Svoju pažnju usmjerava na dva prekaljena generala iz Markova vremena: Pertinaxa i Septimija Severa, međutim njih nije uklonio s obzirom da su mu bili potrebni zbog zadatka koji je planirao da im dodijeli. Komod je svoj bijes usmjerio ka porodici Kvintil (*Quintilius*). Unutar te porodice pogubljena su starija braća, bivši konzuli na osnovu izmišljenih optužbi.¹⁶²

Kvintin Kondijan¹⁶³ (*Quintilius Condianus*) je izbjegao u Siriju, a Pertinax i Sever su dobili zadatak da ga pronađu i uhapsu. Nije potpuno razijašnjeno šta se potom dogodilo. Da li je Kondijan samoinicijativno ili uz dogovor sa Pertinaxom i Severom izbjegao zarobljavanje. Naime, kada je čuo da je i njemu izrečena smrtna presuda popio je zečiju krv, nakon čega je uzjahao konja i namjerno pao s njega. Dok je povraćao krv, koja je trebala biti njegova, odveden je očito na samrti u sobu. Potom je nestao, a ovdje tijelo stavljeno je u lijes i spaljeno umjesto njega. Nakon toga, neprestano mijenjajući izgled i odjeću, lutao je svuda. Kada se za ovo saznalo, Komod je naredio da se aktivno vrši potraga za Kondijanom. Mnogi su umjesto njega kažnjeni jer su mu sličili. Niko ne može sa sigurnošću tvrditi da li je doista ubijen ili je pobjegao.¹⁶⁴ Po završetku čistku među različitim nobilskim redovima, Komod se primirio. Upravo u ovom razdoblju moguće je pratiti početak princepsove ekscentrične faze, koja će vremenom bujati. Brigu o državnim poslovima prepustit će Perenu, nikada neće napustiti Rim i njegovu okolinu. Nepovjerenje koje je gajio prema Senatu u ovom periodu se produbljuje, naposljetku je imperator uklonio iz svog užeg kruga sve senatore i zamijenio ih vitezovima. U Senat je uveo mnoštvo svojih bliskih prijatelja i

¹⁶⁰ SHA, *Did. Jul.* 1.9 -2.2

¹⁶¹ Dio, LXXII, 5.1-2; SHA, *Comm.* 4.7 – 10; SHA, *Did. Jul.* 2.1.2.

¹⁶² Ibidem.

¹⁶³ Istaknuti član porodice Kvintil.

¹⁶⁴ Dio, LXXIII,6.

time značajno umanjio ugled koji je ova institucija do tada imala.¹⁶⁵ Komod je u Rimu pokazivao svoje ogromno bogatstvo i ljubav prema lijepom, a ponekad je vršio i javne službe.¹⁶⁶ U narednom periodu se sva uprava nalazila u Perenovim, pa njegova moć postaje ogromna.

U *Historiji Augusti* detaljno je opisano ovo razdoblje Komodovog života ili bolje rečeno sve razvratne radnje kojima se princeps navodno bio prepustio. Tako je Peren lično nagovorio Komoda da se opusti, dok je on preuzeo sve državne poslove. *Imperator je živio u kupalištima i palači koja je bila u krajnjem neredu usljed stalnih banketa. Imao je 300 konkubina, okupljenih zbog svoje ljepote i odabranih od matrona i od bludnica, kao i 300 mladića koje je prikupio silom i neselektivnom kupnjom od običnog puka i plemića, isključivo na temelju tjelesne ljepote. U međuvremenu je, odjeven u odijelo nazočnika žrtvovanja, zaklao žrtve. Borio se u areni, ponekad i sa svojim komornicima koji su djelovali kao gladijatori, sa izoštranim mačevima.... Započeo je ljubav s rođakom svog oca, pa čak i dao ime svoje majke jednoj od priležnica... Nije bio oslobođen sramote bliskosti s mladićima, kaljajući svaki dio tijela u odnosima s osobama bilo kojeg spola.*¹⁶⁷ Možda bi ove opise koje donosi *Historia Augusta* bilo moguće i prihvatiti kao istinite, da oni u suštini ne predstavljaju čistu presliku opisa ponašanja karakterističnog za tiranine u djelima sa područja antičke Grčke. U narativima tog tipa postoje uobičajeni sastavni elementi koji se konstatno ponavljaju, a odnose se prvenstveno na: nenormalnu ili čak bizarna seksualnost u kombinaciji s predvidljivo nasilnom prirodom, izraženu tendenciju progona i ponižavanja aristokratske klase i užasan - paradigmatički kraj. Cilj biografa ili historičara jeste da tiraninova smrt djeluje kao upozorenje, koje će odvratiti od aristokratskih ambicija mlade gladne vlasti i moći.¹⁶⁸

Posebno je upečatljiv narativ o nekoj vrsti *harema* koji je Komod navodno posjedovao. Ovo uveliko podsjeća na *cvijeće Samosa*, odnosno djevojke i mladiće koje je tiranin Polikrat okupio za lično zadovoljstvo, jednako kao i na mjesto Laure na otoku, što je predstavljalo neku vrstu četvrti sa crvenim svjetlima u koju je Polikrat smjestio veliki broj kurtizana.¹⁶⁹ Istovremeno, Tukidid donosi priču o dva trianica prozročena ludom strašću: U Ateni je Hiparh, sin tirana

¹⁶⁵ McLynn, 2009, 430.

¹⁶⁶ Dio, LXXIII, 7.

¹⁶⁷ SHA, *Comm.* 5.4-11.

¹⁶⁸ Cavallini, 2010, 106.

¹⁶⁹ Ibidem.

Pizistrata, poželio mladog aristokrata Harmodiusa i nije oklijevao nanijeti njegovoj obitelji nasilje i poniženje. Ova luda strast prouzročila je osvetu Harmodiusa i njegovog prijatelja i ljubavnika Aristogeitona, koji je ubio Hiparha.¹⁷⁰ Upravo zbog ovoga narativ o Komodovom haremu, gdje se navodi čak i tačan broj njegovih članova, ne može biti smatran podatkom utemeljenim u stvarnosti. Zparavo, ispravnije je ovo promatrati u kontekstu groteskne anegdote namijenjene čitateljima. Sasvim je jasno da sumnjiva biografska rekonstrukcija koju nudi *Historia Augusta* ima svoje izvore u mnoštvu anegdota o stereotipnim tiranima, te se ne oslanja mnogo na historijsku istinu. Što svakako ne znači da Komod nije organizirao takve i slične događaje, vjerovatno jeste ali u znatno manjem obimu.

S druge strane, uzdizanje i moć pretorijanskog prefekta Perena ne treba dovoditi u pitanje. Imao je jako široke ovlasti, u njegovo doba dolazi do širenja koruptivne hobotnice. Prodavao je namještenja po svojoj volji, konfiscirao imovinu, dijelo raskošne darove vojnicima,¹⁷¹ pregledavao je svu princepsovu poštu prije nego bi mu bila uručena.¹⁷² Jednom riječju Peren je imao apsolutnu moć u svojim rukama. Međutim, njegova pozicija neće dugo potrajati s obzirom da je usljed sve veće gladi za bogatstvom poželio poziciju samog princepsa. Ovo će predstavljati još jednu urotu protiv Komoda u nizu, koja će biti otkrivena, a njeni kreatori platiti vlastitim životom. Herodijan detaljno opisuje način na koji se saznalo za Perenovu urotu. Prvo je Peren nagovorio Komoda da njegovim sinovima dodijeli zapovjedništvo nad vojskom Ilirika, premda su još bili mladići. Sam prefekt skupio je golemu svotu novca za raskošne darove kako bi potaknuo vojsku na pobunu. Istovremenu su njegovi sinovi tiho povećavali snage kako bi mogli zauzeti Carstvo nakon što se Peren riješi Komoda. Tokom festivala u čast Jupitera Kapitolskog na pozornicu je istrčao nepoznat čovjek i upozorio imperatora na predstojeću opasnost: *Komode, nije vrijeme da slavite festivale i posvećivanje predstavama i zabavama. Perenov mač ti je na grlu. Ako se ne zaštitite opasnosti koja vas čeka, nećete pobjeći smrt. Sam Peren prikuplja novac i vojsku da vam se suprotstavi, a njegovi sinovi osvajaju vojsku Ilirika. Ako ne budete prvo djelovali, umrijet ćete.* Peren je naredio da se čovjek uhvati i spali zbog navodno lažnih optužbi. Međutim, neprijatelji iz krugova bliskih imperatoru koje je stekao Peren tokom vremena svoje uprave, počeli su podnositi optužbe protiv njega. Nije trebalo dugo da Komod dođe u posjed iskovanih novčića na kojima se nalazio prefektov

¹⁷⁰ Thuc, *Hist.* 6.53–59.

¹⁷¹ Herodian, 1.9.1.

¹⁷² SHA, *Comm.* 5.1-2.

portret. To je bio jasan znak za uzbunu, princeps je poslao vojnike koji su usmrtili Perena, a potom i njegove sinove.¹⁷³ Perenova smrt¹⁷⁴ neće sa sobom donijeti naročito poboljšanje prilika u Carstvu, s obzirom da će ga na toj funkciji naslijediti oslobođenik Kleander. Čovjek koji će predstavljati oličenje korupcije.

Razdoblje od 184. do naredne zavjere s kojom se Komod morao nositi bitno je zbog vojnih aktivnosti koje su provođene u rimskoj provinciji Britaniji. Naime, narodi nastanjeni u okolini provincije od samih početaka su zadavali muke Rimljanima. Slično stanje bilo je i u vrijeme Marka Aurelija, a problemi su se nastavili i tokom Komodove vladavine. Prvo je vojska stacionirana u Birtaniji imala probleme na granici.¹⁷⁵ Situacija se zakomplicirala kada su sjeverni narodi prešli zid koji ih je odvajao od rimskih trupa, izvršili napad i pri tome usmrtili jednog od rimskih generala. Nakon toga barbari su nastavili konstantno zadavati nevolje rimskim legijama na tom prostoru, što je znatno zabrinulo imperatora.¹⁷⁶ S obzirom da Dion ovo naziva *najozbiljnijim ratom Komodove vladavine*, imperator nije mogao to prepustiti slučaju. Na britanski front šalje Ulpija Marcela (*Ulpianus Marcellus*).¹⁷⁷ Isti autor Marcela opisuje kao vrlo štedljivog, discipliniranog i strogog zapovjednika.¹⁷⁸ Ovaj Komodov potez pokazao se ispravnim, jer je Ulpije Marcel 184. godine nove ere uspio potpuno da skrši barbarski otpor i pacificira provinciju. Tada je Komod mogao uzeti naslov *Britannicus*.¹⁷⁹ Pored ove kampanje, princeps je poveo poveo nekoliko ratova sa barbarima izvan Dakije, u kojima su slavu stekli Albin i Niger.¹⁸⁰ Na osnovu čega je moguće izvesti zaključak da Komodova vladavina i nije toliko beznačajan momenat u rimskoj historiji, kao što to nastoje ukazati pojedini autori.

¹⁷³ Herodian, 1.9.10.

¹⁷⁴ Dion Kasije donosi nešto drugačiju verziju događaja, povezujući to sa pobunom vojske u Birtaniji koja je izabrala Priska za svoga cara. Međutim, on je odbio tu titulu. Nakon toga su odabrali jedna dio ljudi i poslali ih u Rim, Komod ih je susreo i povjerovao im da su tu kako bi ga upozorili na Perena koji planira preuzeti vlast. Na Kleanderov poticaj imperator im je predao Perena, kojeg su oni potom usmrtili zajedno sa njegovim sinovima, suprugom i kćerkom. (Dio, LXXIII, 9; Dio, LXXIII, 10.) Dion Kasije ne iskazuje negativno mišljenje o Perenu, vjerovatno to čini jer je Peren bio dijelom senatorske klike.

¹⁷⁵ Ur. Erdkamp, 2007, 386.

¹⁷⁶ Dio, LXXIII, 8.

¹⁷⁷ Ur. Erdkamp, 2007, 386.

¹⁷⁸ Dio, LXXIII, 8.

¹⁷⁹ Ur. Erdkamp, 2007, 386.

¹⁸⁰ Dio, LXXIII, 8.

Antički izvori nastoje da umanje značaj Komodovih ratnih uspjeha (ili uspjeha Komodovih namještenika). Ipak, činjenica da je princeps shvatio značaj akcije u Britaniji, odabrao i poslao pravog čovjeka (Ulpija Marcela) koji je ubrzo uspio riješiti problem,¹⁸¹ jasno ukazuje da Komod i nije bio beznadežan slučaj potpuno operiran od bilo kakve državne dužnosti. Konstantno insistiranje na Komodovoj krvoločnoj prirodi u skladu s kojom je uklonio svaku nadarenu osobu, ne može se uzimati kao realno stanje stvari. Ukoliko je Komod nastojao eliminirati takve ljude iz svog okruženja, kako su onda ličnosti poput Marcela, Albina, Pertinaxa preživjele? Naročito jer se ovdje radilo o zaista značajnim osobama koje će u kasnijem periodu izvršiti velik utjecaj na historijski tok. Komod je, motiviran mnoštvom urota koje su pokrenute protiv njega, bio naročito oprezan. Uklanjanje je one za koje je mislio da su opasni po njegov život i poziciju, a povezivati ga sa nasumičnim ubistvima pokrenutim radi čiste zabave ili zavisti¹⁸² nije ispravno.

Ubrzo dolazi do još jedne zavjere protiv Komoda, a uključivala je bivšeg vojnika po imenu Matern (*Maternus*), koji je počinio mnoštvo zločina. Napustivši vojsku nagovarao je i druge da bježe s njim, te ubrzo prikupio značajnu grupu sljedbenika. Isprva su napadali i pljačkali sela i farme, no kad je Matern skupio pozamašnu svotu novca, okupio je još veću bandu, nudeći mogućnost izdašnog plijena. Kao rezultat toga, čini se da njegovi ljudi više nisu bili razbojnici, već neprijateljske trupe. Lutali su po cijeloj Galiji i Španjolskoj, oslobađajući zarobljenike i formirajući sve veću skupinu. Po obavještenju o tim događajima, Komod je u velikom bijesu poslao prijeteće depeše guvernerima uključenih provincija, optuživši ih za nemar i zapovjedivši im da podignu vojsku koja će se suprotstaviti razbojnicima. Kad su razbojnici saznali da se protiv njih podiže vojska, napustili su krajeve koje su pustošili i neprimjetno se uvukli u Italiju. Sada je Matern kovao planove za mnogo veću ulogu, planove koji su sadržavali san o Carstvu. Međutim,

¹⁸¹ Ostaje otvorena mogućnost da je situacija u Britaniji eskalirala i naredne 185. i 186. godine, ali to nije jasno utvrđeno. Također, sve i da je došlo do pogoršanja situacije, nikada nije došlo do potpune katastrofe. Jedina negativna stvar vezana za ove događaje jeste nemir koji je unesen u legije na teritoriji Britanije, koje su smirene tek dolaskom Pertinaxa na vlast. (Ur. Erdkamp, 2007, 386.)

¹⁸² Dion Kasije insisitira na tome da je Komod smaknuo svakog ko se posebno iskazivao u nečemu: *..Ubio je dvojicu Kvintilija, Kondijana i Maksima; jer su imali veliku reputaciju u nauci, vojnim vještinama, bratskoj slozi i bogatstvu..* (Dio, LXIII, 5); *Sextus Condiianus, Maximusov sin, koji je nadmašio sve ostale zbog svoje sposobnosti i svoje vještine, kad je čuo da je i njemu izrečena smrtna presuda...* (Dio, LXIII, 6); *...Usmrtio zbog... njihovog vidljivog bogatstva, istaknutih obitelji, neobičnih sposobnosti ili nekih drugih izvrsnosti...* (Dio, LXIII, 7.); *...Često je ubijao i u javnosti velik broj ljudi i zvijeri...* (Dio, LXIII, 10.);

još uvijek nije imao toliko jaku vojsku da se suprotstavi imperatoru na otvorenom, pa se morao poslužiti lukavstvom.¹⁸³

Svake godine, na određeni dan početkom proljeća, Rimljani slave svetkovinu u čast Kibebe - majke bogova. Tokom procesije svako se može masakriati onako kako želi. Maternu se ovo činilo idealnim vremenom za početak njegovog plana. Odijevajući pretorijansku odoru na sebe i svoje pratioce, nadao se da će uspjeti pomiješati se sa pravim pretorijancima, te nakon što bi odgledao dio parade, napasti Komoda i ubiti ga dok niko nije bio na straži. Međutim, plan je propao kad su neki njegovi pratioci otkrili zavjeru. Prije nego što je stigao na mjesto svečanosti, Materna su uhvatili i odrubili mu glavu, a njegove kolege su adekvatno kažnjeni.¹⁸⁴ Nakon ove zavjere, Komod je ojačao ličnu gardu i počeo da se povlači iz javnog života. Sve više vremena provodi na svojim imanjima van Rima, prepuštajući se različitim aktivnostima koje su uključivale borbe sa gladijatorima, utrke kočijama, ubijanje divljih zvijeri.

¹⁸³ Herodian, 1.10.7.

¹⁸⁴ Herodian, 1.10.7.

Cubicularius Kleander: tajna moći

*Tempora mutantur nos et mutamur in illis*¹⁸⁵

Nakon Perenovog pada nije došlo do nekih velikih poboljšanja u rimskoj administraciji i upravi. Umjesto njega, moć u svojim rukama je sada akumulirao drugi oslobođenik koji je i prozrekovao Perenov pad. Riječ je o Marku Aureliju Kleanderu (*Marcus Aurelius Cleander*)¹⁸⁶. Kleander je uspješno preuzeo i držao kontrolu nad državnom upravom u razdoblju od 185. do njegovog konačnog pada 189. godine nove ere.¹⁸⁷ Biografija ovog oslobođenika je jedna od bolje očuvanih iz imperijalnog razdoblja, a svi antički autori se slažu u jednome: Kleander, je predstavljao oličenje korumpiranosti. Komod mu je bio jako naklonjen, tako da u potpunosti prepušta brigu o državi ovom čovjeku. U jednom pismu koje je imperator poslao u Atenu za Kleandera kaže sljedeće: *...moj hranitelj (nutrator), kome je povjerena briga o mojoj spavaćoj sobi i o meni...*¹⁸⁸ Kada je riječ o Kleanderovom porijeklu, zna se da je u Rim stigao kao frigijski rob i to sa grupom robova nosača. Ubrzo je prodan u carsko domaćinstvo, gdje postepeno napreduje ka najvišim položajima, te mu biva dodijeljena funkcija Komodovog *nutritora*. Na taj način se Kleander zbližio sa novim imperatorom, što će ga u konačnici dovesti na sami državni vrh. Zsigurno je bio sposoban čovjek, ali istovremeno vrlo beskrupulozan. Konstantno je zloupotrebjavao prilike koju mu je pružao visok položaj da stekne lično bogatstvo. Poput Perena i njegova moć ovisila je o sposobnosti da Komodu pruži način života koji je car želio.¹⁸⁹ Kleander se, radi proširivanja ličnog utjecaja, oženio princepsovom konkubinom Damostratijom. Imao je i značajnog udjela u smaknuću Saotera iz Nikomedije i Perena u kojima je vidio glavne takmace za vlast.¹⁹⁰ Ipak, Kleander se nije zaustavio samo na tome, nego je jednostavno poželio još više moći. Uskoro će i tu namjeru sprovesti u djelo.

S obzirom da je uništenjem Perena, Kleander postao vodeća figura na dvoru s njegovim uspjehom se odnos snaga prebacuje sa tradicionalne administracije na osoblje palate. U razdoblju svog najvećeg uspona, on počinje da stvara frakciju potčinjenika unutar samog Senata, tako da je

¹⁸⁵ Lat. *Vremena se mijenjaju, a i mi s njima.*

¹⁸⁶ Kleander je oslobođen od strane Marka Aurelija, zbog toga je uzeo *praenomen* i *nomen* svoga bivšeg gospodara.

¹⁸⁷ Ur. Potter, 2006, 139.

¹⁸⁸ Millar, 1977, 81.

¹⁸⁹ Scarre, 1995, 123.

¹⁹⁰ Dio, LXXIII, 12.

imao ogroman utjecaj i u ovoj instituciji.¹⁹¹ Do tada je bilo nečuveno da jedan oslobođenik¹⁹² bude uključen u carevo savjetodavno vijeće (*consilium principis*). Kleander svojim sudjelovanjem u Vijeću iz kojeg su sada bili isključeni senatori, vrijeđao je svaki osjećaj ispravnosti.¹⁹³ Početkom 188. godine nove ere, preuzima zapovjedništvo nad Pretorijanskom gardom, te sebi dodjeljuje čin *pugione*, jednostavno se nije više zadovoljavao titulom *cubiculariusa*. Time je postao nadređeni pretorijanskim prefektima,¹⁹⁴ ova titula može biti prevedena i kao *nositelj bodeža*, što bi trebalo implicirati da je osoba s ovom titulom lično zadužena za sigurnost samog cara.¹⁹⁵ Kleander je dodijeljivao i prodavao senatorske funkcije, vojna zapovjedništva, prokurate, namjesništva, jednom riječju sve. Pojedinci su postali senatorima tek nakon što bi potrošili sve što su posjedovali.¹⁹⁶ Kleander se nije zadržao samo na tome, nego je dodijelio mnoštvo počasti ljudima koji su opozvani iz progonstva, ukidao je odluke sudova. Razine njegove moći se najbolje može ogledati u tome što je doveo Bura (*Burrus*), muža Komodove sestre koji je prijavljivao Komodu sve što se radilo, u carsku nemilost optuživši ga da pretenduje na prijestolje. Nedugo potom Bur je smaknut, a Kleander uklanja i one koji su stali na Burovu stranu. Među njima je život izgubio i Ebutanije (*Aebutianus*) - prefekt straže. Umjesto njega Kleander lično postaje prefekt, zajedno s još dvojicom koje je sam izabrao.¹⁹⁷ Ovdje je vidljivo koliku moć Kleander akumulira u svojim rukama u vrlo kratkom razdoblju. Međutim, navedeno stanje stvari neće dugo potrajati, jer je ovakvim ponašanjem jednostavno ugrožavan i urušavan prirodni poredak, te bilo je samo pitanje vremena kada će neki događaj prouzrokovati Kleanderov pad.

Prodaja funkcija kulminirala je krajem 189. početkom 190. godine nove ere, kada je imenovano 25 konzula za jednu godinu, što se nikada nije dogodilo ni u ranijoj ni u kasnijoj rimskoj historiji. Zanimljivu činjenicu predstavlja podatak da je jedan od tih konzula bio upravo Septimije Sever, koji će kasnije postati rimski imperator. Kada je riječ o stečenim prihodima, veliki dio Kleander zadržao je za sebe, ali je istovremeno morao značajan dio tih sredstava proslijediti

¹⁹¹ Potter, 2004. 91.

¹⁹² Bez obzira što je Kleanderu oslobođenje provedeno pod pravnom fikcijom *restitutio natalium*, nije bilo ispravno to što je bio član carskog vijeća.

¹⁹³ Kulikowski, 2016, 75.

¹⁹⁴ Mesihović, 2020, 704.

¹⁹⁵ Potter, 2013, 123.

¹⁹⁶ Dio, LXXIII, 12.

¹⁹⁷ SHA, *Comm.* 6. 10 -13.

Komodu, kako imperator ne bi postao sumnjičav.¹⁹⁸ Ipak, u ovom razdoblju situacija će se znatno promijeniti, te neće više ići u Kleanderovu korist, a ubrzo će doći i do njegovog pada. U Italiji je izbila kuga,¹⁹⁹ a situacija je bila naročito teška u Rimu gdje su dolazili ljudi iz cijelog svijeta. Tokom epidemije izgubljeno je dosta ljudskih života, a strada i značajan broj životinja. Liječnici su savjetovali imperatora da napusti Rim, a Komod nije dovođio Galenove preporuke u pitanje i odmah odlazi na put, istovremeno se udaljivši i od senatorske i druge rimske elite. Neprijatelji su cara optužili da se odao uživanjima, a ne vođenju Carstva. Dok se on istovremeno izoliran od drugih utjecaja sve više oslanjao na ličnosti poput Kleandera, što mu je Senat značajno zamjerao.²⁰⁰ Komod je otišao u Laurentum. Ova je regija imala znatno hladniju klimu, pa se taj prostor činio kao sigurno utočište.²⁰¹ Istovremeno dolazi do značajne krize u snabdijevanju hranom (posebno žitaricama), pa je u Rimu zavladao i glad. Krivica za glad pada na Kleandera, koji je navodno prikupio veliku sumu novca i otkupio većinu zaliha žita. Zatim je isplanirao da prekine njegovu distribuciju, kako bi on lično potom podijelio ljudima žito onda kada ga najviše trebaju, a sve u cilju stjecanja odanosti običnog puka i vojske.²⁰² Dion Kasije navodi da je glad ustvari bila posljedica Kleanderove krađe što je učionio u dosluhu sa Dionisijem (*Papirius Dionysius*) – povjerenikom za žito.²⁰³ Najvjerojatnije da nestašica žita predstavlja samo povod za svrgavanje Kleandera, a uzroci su skriveni u motivima neprijatelja koje je vremenom stekao na dvoru.

Povjerenik za žito Dionisije je poduzeo korake koji su doveli do pogoršanja nestašice u Rimu,²⁰⁴ a to je učinio u dosluhu sa drugim dvorskim ličnostima poput: Komodove sestre Fadile i ljubavnice Marcije. Za mjesto na kojem će uzbuniti rimsku rulju odabran je *Circus Maximus*, s obzirom da je tamo bilo mnogo ljudi usljed konjičkih utrka.²⁰⁵ Postoje različiti opisi onoga što je

¹⁹⁸ Dio, LXXIII, 12.

¹⁹⁹ Procjenjuje se da je Antoninska kuga imala smrtnost od 7 – 10%, što bi u određenim procjenama predstavljalo ekvivalent od 5 000 000 života. Naročito je širenju kuge pogodovao skučeni način života u Rimu, navodi se da je u toku jednog dana u Rimu preminulo preko 2 000 ljudi. Komod je vjerojatno je po Galenovom savjetu preselio se u područje gdje bio pročišćeni vazduh koji bi omogućio carevu sigurnost. Kada je riječ o samoj kugi, najvjerojatnije se radilo o oboljenju malih boginja. Galen je opisao crni osip kojim je bila zahvaćena kompletna koža, praćen visokom temperaturom, neugodnim zadahom, kašljom i dijarejom. S obzirom na simptome, moguće je isključiti Bubonsku kugu ili tifus. (Littman, 1973, 243 – 247.)

²⁰⁰ McHugh, 2015, 137.

²⁰¹ Herodian, 1.12.2.

²⁰² Garnsey, 1988, 226.

²⁰³ Dio, LXXIII, 13.

²⁰⁴ Scarre, 1995, 123.

²⁰⁵ Potter, 2013, 123.

nakon toga uslijedilo. Po verziji koju donosi Kasije, tokom utrka u Cirkusu je stigla gomila djece predvođena visokom djevojkom, za koju se zbog prirode predstojećih događaja, mislilo da je bila božanstvo. Djeca su zajedno uzvikivala mnoštvo ogorčenih riječi, koje su i drugi ljudi preuzeli. Naposljetku je razjarena gomila krenula u potragu za Komodom (koji je tada bio u predgrađu *Quintiliana*), pozivajući se na njega mnogim blagoslovima i mnogim psovkaama na Kleandera. Potonji je poslao protiv njih vojnike koji su ranili i ubili nekoliko ljudi, ali umjesto da je to odvratilo gomila je, ohrabrena vlastitim brojem i snagom, nastavila sa sve većom odlučnošću. Već su se približavali Komodu kojeg nitko nije obavijestio o tome šta dešava, da bi ga naposljetku o nemirima izvijestila Marcija. S obzirom da se Komod uplašio razjarene gomile, odmah je naredio Kleanderovo smaknuće, pogubljen je i njegov sin, a Rimljani su odnijeli Kleanderovo tijelo.²⁰⁶ Prema drugoj verziji događaja koju donosi Herodian, ljudi su bili jako kivni na Kleandera, te su u cirkusu tražili njegovo pogubljenje. Izašli su na ulice i uputili se ka mjestu na kojem je boravio imperator. Potom dolazi do sukoba između bijesne rulje na čiju stranu staje pješadija i konjica.²⁰⁷ Herodian ovaj sukob naziva građanskim ratom. Slaže se sa Dionom da Komod nije bio informiran o ovim dešavanjima, sve dok nije obaviješten od sestre Fadile. *U svojoj panici poslao je po Kleandera, koji nije znao ništa od onoga što je caru prijavljeno, ali imao je sumnji. Kad se pojavio prefekt, Komod je naredio da ga uhvate i odrube mu glavu, nabijajući mu glavu na dugo koplje poslao ju je rulji, kojoj je to bio dobrodošao i dugo željeni prizor.* Nakon toga usmrćena su i Kleanderova djeca, kao i oni koji su ga podržavali.²⁰⁸ Također, pojedini autori su ponudili nešto drugačiju verziju događaja: Nevolje su započele u kada je jedna glumica ušla u arenu i saopštila okupljenima da ih Kleander namjerava izgladniti. Kada je rulja izašla na ulice, Komod je odmah naredio prefektovo pogubljenje.²⁰⁹ U svakom slučaju Kleander završava svoj život na veoma brutalan način, te je time okončana njegova era.

Bitno je utvrditi ko sada koncentrira najveću moć u svojim rukama? To definitivno nije bio Komod, s obzirom da se radi o kasnom razdoblju kada imperator potpuno podliježe vlastitim deluzijama. Logičkim slijedom, moguće je doći do zaključka da su moć prigrabili oni koji su i prouzrokovali Kleanderov pad. U prvom redu to je bila princepsova sestra Fadila, zatim

²⁰⁶ Dio, LXXIII, 13.

²⁰⁷ Herodian, 1.12.5-9.

²⁰⁸ Herodian, 1.13.1-6.

²⁰⁹ Potter, 2013, 123.

Komodova ljubavnica Marcija i pojavljuje se još jedan lik na sceni, a to je Eklekt. Riječ je o novom kubikulariju i Marcijinom dugogodišnjem ljubavniku. Značajnu ulogu u preraspodjeli vlasti mogao je imati i novi pretorijanski prefekt Kvint Emilije Let²¹⁰ (*Quintus Aemilius Laetus*).

²¹⁰ Hekster, 2002, 78.

Komod: Bog i gladijator – početak kraja

*Ave caesar! Morituri te salutant!*²¹¹

Zajedno sa Kleanderovom smrću došlo je do pogoršanja imperatorovog stanja, odnosno Komod se potpuno prepustio ekscentričnosti, ekstravagantnim uživanjima i postupcima koji će značajno ubrzati njegov konačan kraj. Po Dionu, imperator je izgubio moralni kompas pa se tako: ... *Predahnuvši od svojih zabavnih i sportskih aktivnosti, okrenuo ubistvima i ubijao istaknute ljude.*²¹² Na kovanicama iz ovog perioda moguće je pratiti sve tješnje povezivanje između imperatora i mitskog Herakla. Što u konačnici dovodi do jasne izjave da je upravo on reinkarnacija ovog poluboga na Zemlji.²¹³ Od 190. godine nove ere dolazi do masovnog porasta kovanica koje su na sebi nosile legendu: *Herculi Comodiano*, a od 191. godine: *Herculi Romano Augusti*.²¹⁴ Savremenik Atenaj (*Athenaeus*), nakon Komodove smrti u svom djelu *Deipnosophistae*²¹⁵ napisao je sljedeće:.. *u naše vrijeme, kada je car Komod odlazio kočijama van Rima, pored njega je ležala Heraklova toljaga, a pred nogama bila raširena lavlja koža, volio je da ga nazivaju Heraklo...*²¹⁶

Od senatora je zahtijevao da mu se obraćaju kao živome Bogu, te je tražio da ga više ne oslovljavaju Komodom²¹⁷ Aurelijevim sinom, nego Heraklom²¹⁸ Zeusovim sinom.²¹⁹ Ovakvo ekstremne promjene u princepsovom ponašanju zasigurno su morale biti rezultat nedavno preživjelog šoka, a to se najvjerojatnije dogodilo u onom trenutku kada je gomila nezadovoljnog naroda došla pred njega tražeći Kleanderovu smrt. Navedeni događaj moguće je promatrati kao

²¹¹ Lat. *Ave, Cezare! Pozdravljaju te oni koji će umrijeti!* (Ovo je bio uobičajeni pozdrav gladijatora caru prije borbe).

²¹² Dio, LXXIII, 14.

²¹³ Heraklo je smatran pokroviteljem i uzorom prosvetljenih monarha u okviru dinastije Antoninna. Komodu je Heraklo bio istovremeno uzor i prototip neograničenog monarha, koji je vlast dobio od svoga oca Jupitera. (Maškin, 2005, 439.)

²¹⁴ McHugh, 2015, 178 – 179.

²¹⁵ *Sofisti za večerom.*

²¹⁶ Athenaeus, XII, 537.

²¹⁷ Tokom 191. godine Komod je potpuno odbacio naziv *Antoninus* iz imena, i prozvao se: *Lucius Aelius Aurelius Commodus Augustus Herculeus Romanus Exsuperatorius Amazonius Invictus Felix Pius*. (Speidel, 1993, 112.)

²¹⁸ Komod se potpuno udaljio od stvarnosti i veliki broj historičara smatra da je u svojoj paralelnoj realnosti smatrao da može osigurati veličinu Rima i osigurati svoje Carstvo samo na heraklovski način. Car je sebi dao herojski status, a time se našao iznad bilo kojeg senatora ili Senata u cjelini. Istovremeno Komod je ovakvim i sličnim predstavama zadobio naklonost narodnih masa, koje su sa svih strana dolazile gledati spektakle koje je princeps priređivao. Zbog toga je moguće špekulisati o promjenama baze moći koja je sada uključivala narod i vojsku. (Saldern, 2003, 180–89; Meyer-Zwiffelhofer, 2006, 196 – 197.)

²¹⁹ Scarre, 1995, 124.

okidač koji je gurnuo Komoda sa linije razuma. Time što sebe više nije doživljavao kao sina Marka Aurelija ili Komoda rimskog imperatora, nego se poistovijetio sa mitološkim likom Heraklom došlo je do konačnog razilaženja sa Senatom. Od prvih godina princepsove vladavine Senat je pažljivo pratio sve njegove korake, a odnos između imperatora i ove institucije uvijek je bio zategnut. Međutim, kako je sada Komodovo ponašanje postalo krajnje ekstremno senatori odlučuju prekinuti sve veze sa princepsom i raditi na tome da ga u što skorije vrijeme pošalju na *smetljište povijesti*. Imperator se nije naročito obazirao na negodovanje Senata, nego nastoji svoju vlast u ovom razdoblju izgraditi na dvjema osnovama u koje je uvijek polagao povjerenje: rimski narod i rimsku vojsku. Pojedini Komodovi postupci se mogu razumijevati kao populistički,²²⁰ ali je neispravno tvrditi da imperator uopće nije mario za običan narod. U određenom smislu uvijek je računao na tu bazu moći, a i građani su sa svoje strane bili naprosto naklonjeni princepsu. Bitno je i zašto Komod odabire Herakla za svoj alterego, a ne neko drugo božanstvo? Naime, ovdje je riječ o jako popularnom božanstvu, naročito među vojskom, ali i širom populacijom. Heraklo je svoj status stekao vlastitim radom, samim tim posjedovao je dvije strane: ljudsku i božansku. Imao je mnoštvo pozitivnih svojstava s kojima se, moguće, Komod želio identificirati.²²¹ Princeps je od mladosti gajio simpatije prema ovome bogu, s tim da se u posljednje dvije godine njegove vladavine to intenziviralo. Postoji otvorena mogućnost da je Komod ipak bio svjestan situacije u kojoj se nalazi, pa samim tim tražio veću moć i zaštitu od svoga boga.

Dvorska klika skoro da nikako nije mogla kontrolisati Komoda ili su to sada činili jako teško. Skoro svi su ostali zapanjeni kada je tokom 190. godine nove ere Komod odlučio da preimenuje Rim u *Colonia Lucia Annia Commodiana*²²² - *Besmrtnu sretnu koloniju Komodijanu*, jer je želio da se to smatra njegovim naseljem. Time je nastojao ukazati čast samome sebi zbog iskazivanja lovačke vještine u lanuvijevskom amfiteatru. Senat je bio primoran princepsu dodijeliti sve počasti koje je nosio Marko Aurelije. Rimske legije su preimenovane u *Komodiana*, kao i dan kada su te mjere izglasane²²³. U njegovu čast postavljen je zlatni kip, koji ga predstavlja zajedno s bikom i kravom. Svi kalendarski mjeseci naslovljeni su po počastima i raznim nazivima koje je

²²⁰ Najbolji primjer zato jeste Komodova odluka iz 191. godine nove ere da se nazivu: *Senatus Populusque Romanus*, na prvo mjesto stavi Populus: *Populus Senatusque Romanus*. Čime bi se dalo na značaju rimskom narodu i ukazalo na njegovu istaknutu ulogu.

²²¹ Toner, 2014, 26.

²²² Postoje dvije dodatne varijante naziva: *Colonia Lucia Aelia Nova Commodiana* i *Colonia Lucia Aurelia Nova Commodiana*. (Garzetti, 2014, 547.)

²²³ *Dies Commodianus*. (Garzetti, 2014, 547.)

nosio i pobrojani na sljedeći način: *Amazonius, Invictus, Felix, Pius, Lucius, Aelius, Aurelius, Commodus, Augustus, Hercules, Romanus, Exsuperatorius*. Često je na sebe primjenjivao nazive *Amazonius* i *Exsuperatorius*, ukazujući da je u svakom pogledu nadmašio apsolutno cijelo čovječanstvo superlativno.²²⁴ Godina 191. bit će obilježena još jednom katastrofom, a riječ je o velikom požaru koji je zahvatio Rim.

Požar je imao ogromne razmjere, spaljene su skoro sve zgrade koje su se nalazile duž *Via Sacre*, uključujući Hram Mira i Vestin hram. Na kraju Palatina, koji je pretrpio ogromne štete požar je konačno zaustavljen.²²⁵ *Historia Augusta* se referira na to da je Komod naredio spaljivanje grada, kako bi poslije bio proglašen obnoviteljem.²²⁶ Ovo značajno podsjeća na isti događaj u koji je bio uključen Neron,²²⁷ te postoji velika mogućnost da su autori izvora iskoristili te navode, kako bi postigli određenu senzaciju i zabavili čitatelja svojim djelom. Nakon razarajućeg požara Komod odlučuje obnoviti Rim i predstaviti ga ponovno kao svoju *sretnu koloniju*. Zbog toga se nazvao drugim osnivačem Rima ili Romulom.²²⁸ Zasiurno će ova katastrofa zajedno sa kugom koja je harala u nešto ranijem periodu, pospiješiti nastanak negativnih dojmova o Komodu i periodu njegove uprave. Zapravo, ove nesreće su pojedini promatrali kao predznake princepsovog konačnog kraja, dok je senatorska elita pronašla plodno tlo za izgradnju jednoobraznih narativa o Komodovoj vladavini, ličnosti i ponašanju.

Komod je Senatu slao poruke s ovim izrazima: *Imperator Cezar Lucius Aelius Aurelius Commodus Augustus Pius Felix Sarmaticus Germanicus Maximus Britannicus, pacifikator cijele Zemlje, Nepobjedivi, Rimski Hercules, Pontifex Maximus - Nositelj Tribunicianske vlasti po osamnaesti put, Imperator po osmi put, konzul po sedmi put, otac svoje zemlje, konzulima, pretorima, tribunama, i sretnom komodskom Senat, pozdrav.*²²⁹ Podignut je ogroman broj

²²⁴ Dio, LXXIII, 15.

²²⁵ Hekster, 2002, 78.

²²⁶ SHA, *Comm.* 15.7-8.

²²⁷ Povijest, 2007, 582.

²²⁸ Zwiffelhofer, 2006, 194.

²²⁹ Dio, LXXIII, 15.

kipova²³⁰ koji su ga predstavljali u odijelu Herkula.²³¹ Nasuprot senatske zgrade naredio je da se postavi poseban kip koji predstavlja cara kao strijelca spremnog da puca. Senat je uklonio ovaj Komodov kip nakon njegove smrti i zamijenio ga kipom Slobode.²³² Volio je davati darove, a stanovništvu je često poklanjao velike cifre od sto četrdeset denara po čovjeku. Na kraju je naredio senatorima, njihovim suprugama i djeci da daju svoj doprinos od dva zlatnika svake godine na njegov rođendan kao neku vrstu prinosa, a naredio je i senatorima u svim ostalim gradovima da daju pet denara po komadu.²³³ Istovremeno car je pohađao lekcije iz vožnje na kolima i trenirao za sudjelovanje u borbama s divljim životinjama.²³⁴ Jedan od glavnih razloga zašto je Komod bio toliko omržen među senatorima vidljiv je u podatku koji iznosi Kasije Dion. Princeps je odlučio dodatno oporezovati senatorsku elitu, a to njima ni u kom slučaju nije odgovaralo. Zapravo su senatori u ovom potezu vidjeli lični udar na njih same.

Po *Historiji Augusti*, jednom se pretvarao da ide u Afriku, kako bi mogao dobiti sredstva za put, a zatim ih umjesto toga potrošio na bankete i igre. Prakticirao je štovanje Izide, čak je išao toliko daleko da je obrijao glavu i nosio kip Anubisa. Obred Mitre oskrnavio je stvarnim ubojstvom, premda je u ovom obredu bio običaj samo reći ili glumiti nešto što će stvoriti dojam terora.²³⁵ Teško je utvrditi koliko ima istinitosti u ovim navodima, naročito o Komodovoj uključenosti u kultove Anubisa, Izide i Mitre.²³⁶ Ono što se može sa sigurnošću tvrditi o princepsovoj religioznosti, veže se za štovanje Jupiterovog kulta. Vrlo je često iskazivao svoju posvećenost i odanost *Juppiteru*²³⁷ *Summus Exsuperantissimus*.²³⁸ Komod je odredio da se razdoblje njegove vladavine treba smatrati *blagoslovljenim / zlatnim dobom*, za što je Senat donio

²³⁰ Naročito je poznata Komodova bista na kojoj je prikazan kao Heraklo. Istaknuta je u *Palazzo dei Conservatori* u Rimu. Na bisti car nosi lavlju kožu i Heraklovu palicu, a u ruci drži Hesperidine jabuke koje simboliraju Heraklovu uspješnu potragu za vječnom mladošću i besmrtnošću. Postolje je načinjeno u obliku globusa sa horoskopskim znakovima, ispod se nalaze rok izoblja i klečeće amazonke. Sve ovo jasno ukazuje na carevu superiornu poziciju. (Hoff, 2005, 115 – 135).

²³¹ Mesihović, 2020, 709.

²³² Herodian, 1.14.9 – 15.1.

²³³ Dio, LXXIII, 16.

²³⁴ Herodian, 1.13.8

²³⁵ SHA, *Comm.* 9.1 – 6.

²³⁶ Činjenica jeste da se na kovanicama iz njegovog razdoblja često susreću likovi: Kibebe, Serapisa i Izide.

²³⁷ Na Komodovim kovanicama često se nalazio Jupiter i to kao *EXSVPER (Exsuperantissimus)*. Komod je smatrao Jupitera svojim ličnim zaštitnikom.

²³⁸ Oliver, 1978, 379.

odluku. Novu godinu je proslavio medaljonom na kojem prikazan u liku Janusa,²³⁹ gleda na obje strane.²⁴⁰

Pored toga što je napustio carski način odijevanja zbog lavlje kože i Heraklovih znamenja, nosio je i ljubičaste haljine izvezene zlatom. Tako odjeven pojavljivao se u javnosti, naročito u slučaju kada je organizirao neke javne manifestacije (igre).²⁴¹ *Historia Augusta*, donosi opise jako ekstremnih poteza koje je Komod navodno imao običaj činiti u posljednjim godinama svoje vladavine: ...*U svojim humorističnim trenucima bio je destruktivan. Na primjer, stavio je čvorka na glavu čovjeku koji je, kako je primijetio, među crnima imao nekoliko bijelih dlaka - sličnih crvima. Zbog neprekidnog kljuvanje ptičjeg kljuna (što je činila ptica zamišljajući da progoni crve) čovjekova glava se neprestano gnojila. Jednog gojaznog čovjeka razrezao je po sredini stomaka, tako da su mu crijeva izbila. Druge muškarce nazvao je jednookim ili jednonožnim, nakon što im je sam iščupao oko ili odsjekao stopala. Uz sve to ubio je mnoge zato što su bili plemeniti i zgodni. Među svojim slugama zadržao je određene muškarce nazvane po stidnim dijelovima oba spola i njima je volio davati poljupce. U svom društvu imao je i muškarca s muškim organom većim od životinjskog, kojeg je nazvao Onos. S tim je čovjekom postupao s velikom naklonošću, čak ga je obogatio i imenovao svećenikom seoskog Herakla.²⁴² Tvrdi se da je često miješao ljudski izmet s najskupljom hranom, a nije se suzdržao da to ne proba, rugajući se ostatku društva, kako je mislio. Gurnuo je u bazen svog pretora prefekta Julijana, iako je bio odjeven u svoju togu i u pratnji osoblja. Čak je naredio tom istom Julianu da pleše gol pred svojim konkubinama... Obično se kupao sedam - osam puta dnevno i imao je naviku jesti dok je bio u kupkama. Ulazio bi u hramove bogova oskvrnjen preljubom i ljudskom krvlju. Čak je oponašao hirurga, idući tako daleko da je skalpelima do smrti krvario muškarce.²⁴³*

Teško je čak i zamisliti određene radnje koje se pripisuju Komodu u ovom izvoru. Ukoliko bi ovi narativi bili promatrani sa racionalnog gledišta, teško da bi pojedine aktivnosti mogle biti i izvedene u stvarnosti. Naravno, nemoguće je osporiti ekstravagantnost i ekscentričnost, pa čak u određenom momentu i mentalnu odsutnost iz realnosti s kojima se imperator nosio. Međutim, od

²³⁹ Grant, 1994, 69.

²⁴⁰ Patulcius i Clusius.

²⁴¹ Herodian, 1.14.8-9.

²⁴² SHA, *Comm.* 10.4 -9.

²⁴³ Ibidem, 11. 1 – 7.

samog početka autori *Historie Auguste* pristupaju Komodovom liku i djelu sa predubjeđenjem da se radi o krajnje negativnoj ličnosti. Zapravo u potpunom djelu ne postoji niti jedan navod koji ide u princepsovu korist. Pored sličnosti sa antičkim grčkim tekstovima koji obiluju mnoštvom *klišéa*, što preuzima direktno *Historia Augusta*, tekst je ciljano pisan tako da izazove kod čitatelja zaprepaštenje, da ga zabavi i zadivi. Postoje određeni podaci unutar izvora koji mogu biti smatrani istinitima, ali je nužno napraviti jasnu granicu između fiktivnih odnosno preuveličanih informacija i onih stvarnih. Najveći problem predstavljaju autori koji preuzimaju ove i slične navode bez prethodne unutrašnje kritike izvora. Zbog toga dolazi do kreiranja nerealne slike o Komodu kako u okvirima starije historiografije, tako i unutar djela pučke kulture.

Poseban momenat u Komodovoj vladavini predstavljaju *ludi Romani* – rimske igre, koje je organizirao 192. godine nove ere. Nije se radilo o običnim igrama, kakve su često organizirane, nego se tom prilikom imperator lično proslavio kao učesnik i gladijator. Komod je priredio četrnaest dana najraskošnijih i najspektakularnijih igara koje je rimski svijet ikada vidio.²⁴⁴ Iz svih dijelova države došli su gledatelji kako bi vidjeli ono što nije imao priliku niko ranije da vidi: rimskog cara kako se bori u areni kao gladijator. Dion Kasije je ostavio vrijedno svjedočanstvo²⁴⁵ i opise događaja s obzirom da je kao senator, bio primoran prisustvovati svim organiziranim spektaklima. Ni rimski senatori nisu imali priliku da vide cara kako se bori javno u areni do sada. Nije naročito čudno što Dion Kasije s takvim prezirom i užasom promatra Komodove aktivnosti. Za jednog Rimljanina rođenog i odgojenog u duhu tradicionalne rimske vrline, nepojmljivo je da rimski vladar čini takve stvari. Treba uzeti u obzir i činjenicu da su se gladijatori uglavnom nalazili u robovskom statusu, samim tim što je želio biti jedan od njih i rimski car se svrstavao u okvire tog statusa. Kasije, jednako kao i ostali članovi Senata, pa i dvorska klika smatrali su da im je ovim činom nanesena ogromna sramota, kako njima tako i Carstvu. Učešće na igrama predstavljat će presedan koji će imperatora odvesti u smrt.

Na igrama Komod je odlučio javnosti prikazati sve one vježbe i aktivnosti koje je do tada sprovodio unutar zidova svoje palate.²⁴⁶ Prvog dana pojavio se odjeven u bijelu tuniku dugih rukava, izrađenu od svile protkane zlatom, započeo igre prenoseći svečane pozdrave rimskih

²⁴⁴ Toner, 2019, 1.

²⁴⁵ Pored Kasija i Herodijan se detaljno osvrće na igre. Oba autora pojavljivanje imperatora u areni promatraju u jednakom svjetlu.

²⁴⁶ Gibon, 1996, 41.

senatora, koji su morali prisustvovati manifestaciji. Komod se potom presvukao u odoru od čisto purpune boje sa zlatnim zvijezdama, prekriven odgovarajućim ljubičastim ogrtačem. Na glavi mu je bila zlatna kruna optočena draguljima. U ruci je držao oznake poput one glasnika bogova, Merkura. Prije nego što je ušao u ovalnu arenu velikog Koloseuma, car je ostavio po strani Heraklove oznake koje je do tada imao na sebi. Smjestili su ih na pozlaćeni stolac, a on je izišao pred ogromnu gužvu od pedeset hiljada gledatelja odjeven kao Merkur, prije nego što je bacio svu odjeću, osim tunike.²⁴⁷ Tako je prvog dana Komod ubio stotinu medvjeda potpuno sam sa ograde. Zbog borbe postao je umoran, te uzima malo ohlađenog slatkog vina u šalici u obliku palice, što je popio u jednom gutaljaju. Na to je publika, zajedno sa senatorima morala uzviknuti: *Živjeli!*²⁴⁸ Koliko je Kasiju Dionu bilo mučno promatrati Komodove gladijatorske aktivnosti, najbolje se da sagledati u rečenici: *...neka niko ne osjeća da to što bilježim takve događaje znači da vrijedam dostojanstvo povijesti. Sigurno nisam trebao spominjati ovu manifestaciju, ali budući da ju je organizirao sam car i da sam bio prisutan, te sudjelovao u svemu viđenom, čuvenom i izgovorenom, smatram prikladnim ne izostaviti nijedan detalj, već ih predati, onakve trivijalne kao i sve događaje od najveće težine i važnosti...*²⁴⁹ Bitno je spomenuti, da je Komod ispaljivao strijele i koplja s visoko izgrađene staze koja je prelazila cijelu dužinu arene. Odnosno nije se borio sa tla, poput ostalih gladijatora.²⁵⁰ Komod je naprosto uživao u ovim igrama, što se lako može zaključiti iz svjedočanstava koja su ostavili Kasije Dion i Herodijan.

Tokom igara, imperator je usmrtio mnoštvo divljih životinja. Među njima i tigra, nilskog konja, slona. Obično bi se nakon ručka počeo boriti u svojstvu gladijatora, što je za Herodijana bio najsravniji dio igara: *... čak i ako je njegovo ponašanje jedva bivalo imperatorsko, on je za svoju hrabrost i umijeće dobio odobrenje rulje. Kada je bez odjeće ušao u amfiteatar, uzeo oružje i borio se kao gladijator, ljudi su vidjeli sramotan spektakl. Plemenito rođeni car Rimljana, čiji su očevi i preci dobili brojne pobjede, nije zauzimao teren protiv barbara ili protivnika vrijednih Rimljana, već sramotio visoki položaj ponižavajućim i odvratnim predstavama.*²⁵¹ Da je Komod zaista izgubio dodir sa realnošću doživljavajući sebe kao stvarnog gladijatora, a ne kao cara vidljivo je u podatku da više nije želio boraviti u svojoj palati. Umjesto toga preselio se u gladijatorsku vojarnu,

²⁴⁷ Toner, 2019, 1.

²⁴⁸ Ibidem, 4 – 6.

²⁴⁹ Dio, LXXIII, 18.

²⁵⁰ Herodian, 1.15.2.

²⁵¹ Herodian, 1.15.7.

gdje je zauzeo jednu prostoriju. Nije više dozvoljavao da ga se oslovljava Heraklom, umjesto toga zahtijevao je da ga se naziva imenom davno preminulog gladijatora. U Koloseumu se volio pojavljivati kao sekutor.²⁵² Držeći u desnoj ruci štit, a u lijevoj mač, zaista se ponosio činjenicom što je bio ljevak.²⁵³ Njegov protivnik uglavnom bi bio neki sportaš ili možda gladijator slabo naoružan. Dok se borio u areni pored njega su morali stajati pretorijanski prefekt Emilije Let i komornik Eklekt. Komod skoro uvijek iz borbi izlazi kao pobjednik, ovo nije imalo toliko veze sa njegovim borilačkim sposobnostima koliko sa činjenicom da je on bio imperator. Nakon pobjede prišao bi prefektu i komorniku, te ih poljubio kroz vizir na kacigi. Svi senatori su bili dužni prisustvovati ovim borbama u obliku publike, samo je Klaudije Pompejan odbio doći s tim da je poslao svoje sinove.²⁵⁴ Senatori su zajedno sa ostalom publikom morali iskazivati divljenje Komodovim gladijatorskim sposobnostima uz riječi: *Oduvijek si pobjednik, Amazone.*²⁵⁵ Imperator je naredio da se ukloni glava Kolosa kojeg su Rimljani poštivali, te da se zamijeni kipom njegove glave. Na podnožju nisu bile ispisani uobičajeni porodični i carski naslovi, umjesto *Germanicus*, stajalo je uklesano: *Jedini ljevak – borac koji je pobijedio 12 puta 1000 ljudi.*²⁵⁶ Tokom igara, po carskom nalogu, rekonstruirane su neke mitološke predstave i događaji. U tu svrhu Komod naređuje da jednu grupu muškarca koji su slabije hodali i druge koji nisu mogli hodati, odjenu u divove omatajući im noge od koljena u tkanine i zavoje da izgledaju poput zmija, a zatim ih usmrtio svojim strijelama, a sve kako bi rekonstruirao borbu sa divovima.²⁵⁷ Ipak, igre su kulminirale u onom trenutku kada je Komod senatorima indirektno poslao prijeteću poruku. Ubrzo potom, pojavili su se određeni nepovoljni znakovi koji su nagovijestili Komodovu skorbu smrt.

Princeps je učinio jednu stvar koja je senatorima dala sve razloge da od bogova zatraže svoju smrt. Ubivši noja i odsjekavši mu glavu prišao je mjestu gdje su bili smješteni članovi Senata, držeći glavu u lijevoj ruci, a desnom rukom podižući uvis svoj krvavi mač nije progovorio niti riječi, samo je mahnuo glavom nasmiješen. Time je pokazao da će se i prema njima odnositi na isti način. Danas se ovaj prikaz cara obučenog u gladijatorsku odjeću, koji plaši senatore u prvim redovima koloseumskih sjedišta mašući pred njima odsječenom nojevom glavom često koristi kao

²⁵² Vrsta gladijatora.

²⁵³ Dio, LXXIII, 19; Roland, 1994, 172.

²⁵⁴ Pompejan je izjavio da bi radije volio umrijeti nego vidjeti Markova sina da radi takve stvari.

²⁵⁵ Dio, LXXIII, 19; The Cambridge Ancient History, 2008, 193.

²⁵⁶ Herodian, 1.15.9.; Mesihović, 2013, 1745.

²⁵⁷ Dio, LXXIII, 20.

sažet prikaz besmislenog sadizma iskvarene autokratije.²⁵⁸ Nakon opisanih događaja konačno su određeni predznaci podigli senatorima raspoloženje. Prije posljednje gladijatorske borbe, Komod im je zapovjedio da uđu u amfiteatar odjeveni u konjičku odjeću i vunene ogrtače. To se činilo samo u slučaju careve smrti, također posljednjeg dana Komodovu kacigu nosili su kroz vrata kuda se iznose mrtvi.²⁵⁹ Ukoliko je Kasije Dion uistinu imao predosjećaj da se imperatoru približila smrt, onda ga taj osjećaj nije prevario. Ove igre organizirane krajem 192. godine su posljednja manifestacija kojoj će imperator prisustvovati.

²⁵⁸ Beard, 2020, 409.

²⁵⁹ Dio, LXXIII,21.

Prvak sekutora ide u susret Plutonu

*Quem di diligunt adolescens moritur*²⁶⁰

Imperator, koji se tokom svojih posljednjih igara prozvao prvakom sekutora zasigurno nije ni slutio da odbrojava svoje posljednje dane do susreta sa Plutonom. Zavjera protiv Komoda isplanirana je među poznatim dvorjanima i uključivala je: Marciju, kojoj je princeps bio naročito naklonjen, potom prefekta Leta i komornika Eklekta.²⁶¹ Kada je riječ o motivima zavjerenika, tu je skoro nemoguće doći do prave istine. Posebno ako se uzme u obzir činjenica da su zavjerenici bili uspješni, pa samim tim mogli i reći bilo šta čime bi opravdali svoje postupke. Navodno ih je na ovu akciju nagnalo to što je Komod odlučio likvidirati konzule za 193. godinu Klara i Falka (*Erucius Clarus* i *Sosius Falco*), te se na Novu godinu pojaviti iz gladijatorskih baraka i kao sekutor i kao konzul.²⁶²

Svoj plan ispričao je Marciji od koje nije ništa skrivao. Ona ga je molila da ne donosi još veću sramotu Rimu i ne ugrožava svoj život povjeravajući ga gladijatorima i drugim sumnjivim ljudima. Nakon mnogo molbi, nesposobna nagovoriti cara da napusti svoj plan, ostavila ga je. Ne obazirući se na Marcijine molbe, Komod je odmah pozvao pretorijanskog prefekta Leta i komornika Eklekta naredivši im da dogovore da prenoći u gladijatorskoj vojarni. Istovremeno ih je informirao da odatle odlazi na festivalske žrtve, gdje će se Rimljanima pokazati kao sekutor sa oružjem. Let i Eklekt su molili cara da to ne čini, ali on nije slušao njihove savjete i molbe. Komod se jako naljutio, otpustio ih i povukao u svoju spavaću sobu na spavanje. Prije toga, uzeo je voštanu ploču i zapisao imena onih koji su te noći trebali biti usmrćeni. Marcijino ime nalazilo se na vrhu popisa, a slijedili su ga Let, Eklekt kao i veliki broj najistaknutijih senatora. Ploču je ostavio u svojoj sobi misleći da niko neće tu ulaziti, ali u sobu je ušao dječak Filokomod uzeo ploču kako bi se igrao s njom i iznio je vani. Tako ga je susrela Marcija, koja uzima ploču bojeći se da bi u igri mogao slučajno izbrisati nešto važno. Otkrivši da se radi o popisu onih koji trebaju biti smaknuti, te da se između ostalih i ona nalazi na spisku odmah je pozvala Leta i Eklekta kako bi dogovorili šta da rade. Stoga su odlučili da otruju Komoda i to tako što će mu Marcija usuti otrov u hranu.²⁶³

²⁶⁰ Lat. *Koga bogovi vole, mlad umire.*

²⁶¹ Dio, LXXIII,22.

²⁶² Ur. Bunson, 2002, 140.

²⁶³ Herodian, 1.16.4-5; 17.1-6.

Postoji dosta nejasnoća i propusta u ovoj priči, prvenstveno nije sasvim jasno zašto bi Eklektu i Letu smetale princepsove gladijatorske aktivnosti sada, a nisu im smetale ranije dok su obojica stajala pored Komoda u areni? Šta se bitno promijenilo u periodu od igara do Nove godine? Također, nigdje se ne pominje Pertinaxova uloga u zavjeri, a zasigurno je morao imati neka saznanja o ovome s obzirom da je on došao na tron nakon Komodove smrti. Dok *Historia Augusta* jasno dovodi u vezu Pertinaxa sa zavjerom protiv Komoda, Kasije Dion i Herodijan o tome mudro šute. Ostaje nejasno zašto bi princeps želio usmrtili nove konzule, kada ih je on samostalno birao? Najvjerojatnije da Herodijan i Kasije Dion podliježu propagandi koju su nakon Komodove smrti počeli da šire Pertinax i zavjerenici.²⁶⁴ Po Kasiju Dionu, posljednjeg dana u godini, noću, kad su ljudi bili zauzeti praznikom, Marcija je stavila otrov u govedinu. Međutim, Komod nije odmah preminuo nego je povratio hranu, a time i izbacio otrov iz organizma. Tada su protiv njega poslali Narcisa, sportaša koji je zadavio rimskog imperatora.²⁶⁵ Ovako konačan Komodov kraj opisuje i Herodijan, tako da nema prevelikog razilaženja između ova dva autora.

U svakom slučaju Komod je na jako tragičan način skončao svoj život, a samim tim i vladavinu dugu dvanaest godina, devet mjeseci i četrnaest dana. Imperator je u trenutku smrti imao trideset i jednu godinu. Tijelo su predali Fabiju Cilu, jednom od novoizabranih konzula, i pokopano je tokom noći. Senat sada zadobiva ogroman zamah i moć, te su javno iskazali svoju mržnju prema Komodu zahtijevajući da se njegovo tijelo otkopa i vuče gradom kako bi i u smrti bio ponižen. Zatraženo je da se nad Komodom izvrši *damnatio memoriae*. To je podrazumijevalo uklanjanje njegovog imena iz svih službenih evidencija, potom i njegovog lika kako se ne bi zadržao u pamćenju: *...S čijom su ga vlašću sahranili? Ukopanog ubojicu neka iskopaju, neka ga povuku u prašinu. Cincije Sever rekao je tom prilikom: Pogrešno je pokopan. A ja govorim kao pontifex, tako govori i kolegij pontifikata... Dajem kao svoje mišljenje da bi trebalo srušiti kipove koje nas je ovaj čovjek natjerao da odredimo njemu u čast, ma gdje bili trebali bi biti bačeni. Štoviše, trebalo bi ga izbrisati iz svih javnih i privatnih evidencija, a mjeseci trebali bi se još jednom nazivati imenima kojima su se zvali kad je ova pošast prvi put pala na državu...*²⁶⁶ Međutim, Pertinax je sklonio Komodovo tijelo u Hadrijanov mauzolej. Četiri godine kasnije,

²⁶⁴ McHugh, 2015, 2018 – 2019.

²⁶⁵ Dio, LXXIII,22.

²⁶⁶ SHA, *Comm.* 20. 1– 5.

Septmije Sever rehabilitirao je Komoda i tada biva proglašen božanstvom.²⁶⁷ Senat povodom Komodove smrti izdaje dekret, koji je cjelosti prenosi *Historia Augusta*. Potrebno je citirati odlomke tog teksta, kako bi se na najbolji način pojmi nivo mržnje koju je Senat gajio prema ovom imperatoru:

... Od onoga koji je bio neprijatelj svoje otadžbine neka se oduzmu časti, neka se ubojica odvuče u prašinu. Protivnik domovine, ubojica, gladijator, u mrtvačnici neka bude iskomadan. On je neprijatelj bogova, ubojica Senata, neprijatelj Senata. Baci gladijatora u mrtvačnicu... Bili ste u strahu zajedno s nama, bili ste ugroženi zajedno s nama. Da bismo mogli biti sigurno, o Jupiteru, Najbolji i Najveći, sačuvaj za nas Pertinaxa. Dug život skrbniku pretorijanaca! Dug život pretorijanskim kohortama! Dug život armiji Rima! Dug život odanosti senata!

Neka ubojicu povuku u prašinu... Slušaj, Cezare: lavovima s doušnicima!... Živjeli do pobjede rimskog naroda! Dug životni vijek čuvaru vojnika! Dug život čuvaru pretorijanaca! Dug život pretorijanskim kohortama!...

Sa svih strana su kipovi neprijatelja, sa svih strana kipovi ubojice, sa svih strana kipovi gladijatora. Kipovi ubojice i gladijatora, neka budu bačeni. Ubojica građana, neka se povuče u prašinu. Neka se sruše kipovi gladijatora... Napokon smo sigurni; neka drhte doušnici... Da budemo sigurni, izbacite doušnike iz Senata...²⁶⁸

Neka sjećanje na ubojicu i gladijatora bude posve izbrisano... Divljačiniji od Domicijana, viša budala od Nerona. Kao što je činio drugima, neka se i njemu čini. Neka se sačuva spomen na nevine. Vratimo časti nevinima, molimo vas... I vi ste bili u strahu zajedno s nama, znate sve, znate i dobro i zlo... Sretni smo, sad kad si ti u istini car... Nevini su još nepokopani, neka se tijelo ubojice odvuče u prašinu...²⁶⁹

Komodova smrt označila je kraj dinastije Antonina, a Rimsko Carstvo ulazi u krajnje burno razdoblje obilježeno građanskim ratovima i nemirima.²⁷⁰ Običan narod žalio je za svojim imperatorom, što i nije čudno. Komod se tokom čitave svoje vladavine oslanjao na narod kao jednu od baza moći. Potom, dvanaest godina Komodove vladavine moguće je promatrati kao dugo

²⁶⁷ Scarre, 1995, 125.

²⁶⁸ SHA, *Comm.* 18. 3-16.

²⁶⁹ SHA, *Comm.* 19.1–9.

²⁷⁰ Hekster, 2008, 12.

razdoblje mira u Rimskom Carstvu. Dosta vremena će morati proći kako bi se Carstvo ponovno našlo u jednom takvom razdoblju.

Silazak iz kraljevstva zlata u kraljevstvo željeza i hrđe?!

*Verba volant, scripta manent*²⁷¹

Prilikom osvrta na početak Komodove vladavine, Dion Kasije piše zaista upečatljivu rečenicu. Naime, on jasno navodi da je Komodovo doba predstavljalo prelazak iz kraljevstva zlata koje je stasalo tokom vladavine *Pet dobrih careva*, u kraljevstvo željeza i hrđe što implicira da je Komodova vladavina sve samo ne pozitivna stvar za rimsku državu i historiju. U ovom slučaju potrebno je dosta toga podvrgnuti preispitivanju i kritici, počevši od narativa o zlatnom dobu, pa sve do onoga što je historiografija napravila sa ovim informacijama. Prvenstveno narativ o *zlatnom dobu* je jako čest i pojavljuje se u različitim historijskim periodima i na različitim geografskim područjima. Ipak svi imaju zajedničku crtu u kojoj se jedno razdoblje idealizira na uštrb drugog. Tako se formira jedinstvena slika, gdje se određeni događaji i ličnosti promatraju jednoobrazno, bez uplitanja bilo kakve multiperspektivnosti. Vladavina *pet dobrih careva* traje od 96. do 180. godine nove ere i obuhvata: Nervu, Trajana, Hadrijana, Antonina Pija, te Marka Aurelija kao posljednjeg u nizu. Bilo bi pogrešno osporiti socijalni, vojni, teritorijalni, ekonomski i bilo koji drugi razvoj koji je Rimsko Carstvo postiglo u navedenom razdoblju. Međutim, narativ o zlatnom dobu rimske historije značajno utječe na formiranje negativne slike o Komodu i njegovoj vladavini. Objektivno gledano zasigurno je moguće pronaći dokaze o određenim propustima ili lošim potezima koje su načinili neki od dobrih careva. Ipak, zbog opće predstave o tom periodu kao krajnje pozitivnom takve stvari odlaze u drugi plan. Jednostavno se prešućuju, zanemaruju, a sve zbog općeg dojma koji je pozitivan.

Komod je imao tu nesreću da njegova vladavina uslijedi odmah nakon zlatnog doba što njegove propuste i greške (kojih je bilo) čini mnogo većima i vidljivijima nego li su bile u stvarnosti. Između ostalog koji su to kriterijumi za određivanje nekog razdoblja u kontekstu zlatnog/korozivnog doba? Teško je pronaći jasno definirane i određene parametre koji se mogu univerzalno primjenjivati na neke vremenske okvire i time doći do odgovora o kakvom periodu je

²⁷¹ Lat. *Riječi lete, zapisano ostaje.*

riječ. Komodova vladavina se možda ne može smatrati tako prosperitetnom kao što je bila uprava Marka Aurelija, ali istovremeno za Komoda Rim prolazi kroz dvanaestogodišnje razdoblje mira. S druge strane Marko Aurelije je veći dio vremena proveo na frontu u čitavom nizu vojnih kampanja, što značajno iscrpljuje rimsku blagajnu, građanstvo, vojsku. Istovremeno dolazi do proširivanja granica rimske imperije, ali i općeg slabljenja države. S takvim polaznim pozicijama Komod kreće svoj vladarski put, na samom startu automatski gubi mogućnost da njegova vladavina bude deklarirana zlatnom. Možda je Komodova odluka da obustavi vojne kampanje koje je započeo njegov otac na dunavskoj granici pogrešna, ali ona istovremeno donosi olakšanje cijeloj Imperiji. Pored princepsovih negativnih postupaka, na dvije nepogode Komod nikako nije mogao utjecati: kugu i požar. Nesreće ovog tipa mogu značajno umanjiti vrijednost vođe u očima savremenika, što kasnije rezultira nepovoljnim narativima.

Dva su ključna pitanja: Da li je ispravno Komodovu vladavinu poistovjećivati sa početkom dekadencije? Je li Komod zaista bio toliko loš vladar, kao što se nastoji prikazati u izvorima? Ono što su započeli Dion Kasije, Herodijan i *Historia Augusta*, značajno je nadogrudio i proširio engleski historičar iz 18. stoljeća Edvard Gibon. Dugo je vršio istraživanja, koja su rezultirala opširnom sintezom: *Opadanje i propast rimskog carstva*. On u okviru svog djela preuzima podatke iz antičkih izvora i navodi ih bez ikakvog kritičkog pristupa. Tim se stvara jedna romansirana pripovijest o zlom, nestabilnom rimskom imperatoru Komodu čija je vladavina pokrenula lavinu koja će odvesti Carstvo u propast. Jedna od karakterističnih stvari za stariju historiografiju jeste insisitiranje na *životnom dobu* pojedinih povijesnih struktura. Za Edvarda Gibona nije postojala druga opcija sagledavanja historije rimske države osim u okvirima njenog nastanka (rođenja), razvoja (rasta) i propadanja (smrti). Gibon je naprosto morao pronaći tačku koja će označiti početak opadanja, te mu je Komodova vladavina koja dolazi nakon zlatnog razdoblja odlično poslužila u te svrhe. Tako Gibon stvara narativ o krvavom princepsu megalomanu, psihički nestabilnoj ličnosti, produktu preljubničke afere između Faustine i nekog gladijatora (što je čista laž), a to kasnije preuzimaju i drugi autori. Jasno je da on nije shvatio kako se u tim narativima krije dosta propagande koju su širili utornici radi opravdanja svojih postupaka. Oni koji su isplanirali i sproveli u djelo zavjeru u kojoj je usmrćen legitimni rimski vladar, morali su pronaći put kojim će ukazati na ispravnost onoga što su uradili ili kojim će sebi dati određeni legitimitet kako bi mogli vladati. Tako se u *Historiji Augusti* pominje narod koji slavi Komodov pad, ali u stvarnosti tu nema naroda, nego je riječ o senatorskoj eliti.

Komod naravno nije bio savršen čovjek, a još manje savršen vladar, ali je neispravno kompletnu deceniju promatrati u kontekstu dekadentnog okvira koji vodi ka neizbježnom padu. Naposljetku, koliko dugo jedna državna tvorevina može padati? Šta ako je Komodovo ubistvo dovelo do toga da na vlast dođu ljudi koji će svojim nepromišljenim djelovanjem odvesti Imperiju u propast? Komodovo problematično ponašanje počinje u onom trenutku kada njegova najstarija sestra Lucila biva podstrekač zavjere u kojoj je mladi princeps trebao biti smaknut. Do tada vlada na isti način kao i njegov otac, ali zavjera ga je dovela u krizno stanje iz kojeg nikada nije uspio izaći. Nakon prve zavjere gubi povjerenje u okolinu i nalazi se u poprilično teškoj situaciji. To što je poslije poklanjao povjerenje različitim ličnostima poput Perena, Kleandera, Eklekta zapravo može vrlo lako biti rezultat Komodove potrage za ljudima u kojima će imati potpuni oslonac, odnosno ljudima kojima će moći pokloniti svoje povjerenje. Od čitave galerije likova koja se povezuje sa Komodovim životom, veliki broj njih je izdao princepsovo povjerenje. Tako je Lucila planirala smaknuće, Peren planirao zavjeru kojom bi došao na vlast, supruga Kripsina počinila preljub, senatori su konstantno čekali bilo kakav princepsov potez kako bi mogli negodovati. Pojedine osobe se vrlo teško nose sa različitim pritiscima i problemima na koje nailaze, te olakšanje traže na pogrešnim stranama. Moguće da je i Komod u potrazi da rješenjima i oslobođenjem od različitih pritisaka upao u vlastite deluzije, odnosno pronašao sreću u gladijatorskim borbama gdje se morao oslanjati isključivo na sebe samog. Jedan bijeg od realnosti vodio je ka drugom, Komod vremenom pada sve dublje i dublje, pokušavajući putem nasilja i povećanja lične bitnosti izaći na površinu.

Bitno je ukazati i na svijetle momente Komodove vladavine, prvenstveno promjena vojne politike prema defanzivnoj strategiji se može smatrati razumnom. Na teritoriji Škotske, napustio je sjeverni Antoninov zid u korist lakše obranljivog Hadrijanovog zida. Promjene u vojnoj politici imale su stabilizacijski učinak na financije Carstva nakon velikog trošenja u ratove Marka Aurelija. Oslanjanjem na financijski pronicljive zamjenike, poput pretorijanskog prefekta Perena, smanjeni su izdaci. Davanje novca građanima ostalo je na stabilnom nivou kao i plaćanje vojske. Porezi nisu podizani osim za najbogatije. Što predstavlja značajan problem senatorskoj eliti i povećava mržnju prema novom imperatoru. Sve ovo je postignuto uprkos činjenici da se Carstvo i dalje suočavalo sa kugom. Čini se da je Komod također saslušao prigovore vezane za nepovoljan položaj provincijalnog stanovništva, slagao se sa zahtjevima za pravdom poljoprivrednika sa jednog

carskog imanja u Africi, poznatog kao *saltus burunitanus*.²⁷² Da postoje izvori koji govore u Komodovu korist pokazao je B. Baldwin, citirajući odlomak iz djela poznatog pjesnika Emilija Drakonija (*Blossius Aemilius Dracontius*) pod nazivom *Satisfactio*, sačinjenom da ublaži bijes Kralja vandala Guntamunda.²⁷³ Pjesnik prvo hvali Julija Cezara, Augusta i Tita, a potom neočekivano, počinje pjevati pohvale o Komodu:

Alter ait princeps modico sermone poeta

Commodus Augustus, vir pietate bonus:

“Nobile praeceptum, rectores, discite post me:

*sit bonus in vita qui volet esse deus.”*²⁷⁴

Pojedini znanstvenici smatraju da pjesnik griješi i pretpostavljaju da mijenja Komoda sa njegovim ocem. Međutim, takva očita pogreška teško se može pripisati pjesniku koji je obično precizan u svojoj upotrebi povijesnih izvora.²⁷⁵ Pojedini kršćanski autori pokazuje zahvalnost za mir koji je Komod zajamčio rimskom narodu usvojivši pomirljiv stav prema narodima protiv kojih su se prijašnji carevi, posebno Marko Aurelije, borili kao i prema kršćanima čije je progone Komod zaustavio. Odnosno, godine između 179. i 192. bile su razdoblje mira za kršćane, ne samo zato što nije bilo većih ratova, već i zato što ih je Komod ostavio uglavnom neometano.²⁷⁶ Također, izvori sugeriraju da je Komod bio vrlo popularan među vojnim i građanskim redovima. Moguće da je to imalo veze sa princepsovim populističkim potezima u vidu stavljanja naroda u prvi plan, organiziranja igara i slično. U svakom slučaju tiranin ne bi postupao na takav način prema narodu, niti bi narod bio toliko privržen vladaru – tiraninu. Ispravno je tvrditi da negativna slika o Komodu većinskim dijelom biva kreirana od strane senatora i druge elite, kao i urotnika koji su usmrtili cara. Stoga je potpuno pogrešno promatrati ovog rimskog imperatora u liku okrijelog zločinca i čovjeka bez vrlina. Komod je imao tu nesreću da živi i djeluje u sjeni svoga oca, koji je bio odličan vladar. Zbog toga se gubi iz vida da Komod ne predstavlja kopiju svoga oca, nego posebnu ličnost

²⁷² Tonner, 2014, 24.

²⁷³ Baldwin, 1990, 224 – 231.

²⁷⁴ Lat. *Drugi car, Komod August, pjesnik i dobar čovjek s osjećajem dužnosti i odanosti, u skromnom malom govoru kaže: „Plemeniti propis, vladari (ili učitelji), učite od mene: onaj tko želi biti bog bi trebao voditi odgovoran život.“*

²⁷⁵ Baldwin, 1990, 228.

²⁷⁶ Cavallini, 113 -114.

koja ima svoje dobre i loše strane, a jedna od njih je preovladavala ovisno od situacije i vanjskih utjecaja.

Imperator u liku zvijeri: pučka kultura

Scio me nihil scire ²⁷⁷

Bilo je samo pitanje vremena kada će holivudska filmska produkcija i moderna književnost u domenu povijesne fikcije, usmjeriti svoju pažnju na razdoblje rimske historije u rasponu od 180. do 193. godine, odnosno na vrijeme Komodove vladavine. Odličan materijal za potrebe ovih industrija pružila je u prvom redu, *Historia Augusta* koja od svih pomenutih antičkih izvora, najviše obiluje raznim tračevima. Upravo takvi narativi će poslužiti u kreiranju sekundarne Komodove ličnosti kroz film i književnost, koja će uglavnom u sebi akumulirati krajnje negativne osobine i samim tim imperator će biti predstavljen u zvjerskom obličju. Prije svega treba imati u vidu da filmska industrija u svojim radovima teži senzacionalizmu i drami kako bi kupili i zadržali pažnju publike. S druge strane književna djela iz domena historijske fikcije teže manje – više istoj stvari. Produkt svega toga su filmovi i knjige kojima nije za cilj otkrivanje bilo kakve historijske istine, postizanje objektivnosti ili educiranje publike.

Osnovna svrha ovakvih djela jeste prvenstveno stjecanje novčanih sredstava kroz plasman određenog proizvoda, a potom pružanje gledateljima/čitateljima određene zabave koja su morali platiti. U potpunom procesu nije naročito bitan krajnji historijski lik kao takav, nego narativ koji se za njega veže. Zbog toga su historijske ličnosti prema kojima se izvori i historiografija odnose negativno, znatno prisutnije u pučkoj kulturi. Publici su očito zanimljiviji negativci oko kojih se pleta određena priča, nego pozitivni likovi. Jedino se time da pojasniti činjenica da ne postoji niti jedan film koji direktno govori o rimskom princepsu Nervi ili Marku Aureliju, dok filmova o Neronu, Kaliguli, Mesalini, Komodu ili raznim varijantama na temu gladijatora ima i više nego dovoljno. Uvažavanje umjetničkih sloboda je ključno, ali istovremeno treba imati u vidu da ovakva djela značajno utječu na formiranje predstava o nekom historijskom liku unutar pučke

²⁷⁷ Lat. *Znam da ništa ne znam* (Sokrat).

kulture. Što može biti jako pogrešno, jer time dolazi do nastanka i razvoja mišljenja u širim krugovima koji nemaju mnogo dodira sa realnim historijskim faktima.

Rimski imperator Komod je imao tu (ne)sreću da njegov lik bude upotrijebljen u svrhe snimanja dva filma: *The Fall of the Roman Empire (Pad rimskog carstva* 1964.) reditelja Anthonyja Manna i *Gladiator* (2000.), reditelja Ridleyja Scotta koji se ujedno može smatrati nekom vrstom (lošijeg) rimejka prvog filma. Kada je riječ o prvom filmskom ostvarenju, moguće je zaključiti da Mann kreira priču na osnovu knjige Edvarda Gibona: *Slabljenje i propast Rimskog Carstva*. Kao što je već naglašeno Gibon je preuzimao bez prevelike kritike navode iz djela antičkih pisaca i prenosio ih u svoje djelo. Iskoristivši antičke narative kreirao je poprilično romantičarski nastrojenu pripovijest o propasti Carstva koje počinje tačno 180. godine, odnosno dolaskom Komoda na vlast. Novi imperator označen je mnoštvom različitih (negativnih) epiteta i istovremeno doveden u vezu sa nerealnim teorijama o rođenju i porijeklu. Dok je Gibon nastojao da kroz negativno krakteriziranje Komoda odbrani svoju hipotezu o neminovnom početku pada, Mann koristi Gibonove teze kako bi kreirao jedno senzacionalno filmsko ostvarenje. Sam film počinje 180. godinom odnosno smrću dobrog cara Marka Aurelija, te stupanjem na tron tiranina Komoda. Kompletan radnja filma nije temeljena na sudbinama pojedinaca, nego na međusobnom odnosu između četiri ključna lika: Marka Aurelija (Alec Guinness), Komoda (Christopher Plummer), Lucile (Sophia Loren) i Gaja Livija Metela (Stephen Boyd).²⁷⁸ Na samom početku filma Mann nastoji ukazati da se neće naročito referirati na odnose između krišćana i Rima u svome filmu (što je bila dotadašnja praksa), nego će nastojati prikazati uzroke pada Rismkog Carstva, da bi naposljetku to sveo isključivo na lični sukobi Komoda i izmišljenog lika Livija. Na osnovu dva događaja zasniva se kompletan filmski zaplet: smrt Marka Aurelija, te svađa Komoda i Livija. Sve se to događa u sumornom okruženju na dunavskoj granici, a toj atmosferi dodatno pridonose emocije između Lucile i Livija. Tek Komodovim dolaskom u Rim atmosfera značajno oživljava, prikazuje se njegov posjet hramovima, sjaj i zlato,²⁷⁹ čime se vjerovatno nastojalo ukazati na luksuz kojim se novi imperator okružio i megalomaniju kojoj je bio podložan.

Pad Rimskog Carstva usredotočen je na mehanizme koji leže u osnovi historijskih događaja, iako uvodi samo niz hipotetičkih i činjenično neutemeljenih detalja i izmišljenih likova.

²⁷⁸ Vodička, 64.

²⁷⁹ Wyke, 325 -326.

Među prvima je neočekivano otkriće Komodova *istinskog* očinstva, najistaknutiji među izmišljenim likovima jeste Livije, te plemeniti grčki filozof Timonid, savjetnik Marka Aurelija i pobornik takvih stoičkih načela kao što su egalitarizam i otvoren stav prema stranim narodima. Mannov je film strukturiran poput povijesnog romana, u kojem zamišljeni likovi komuniciraju sa stvarnima.²⁸⁰ Istovremeno, u filmu su posebno istaknute napetosti između Rima i njegovih istočnih saveznika, na prijetnju Partijaca i na Luciline spletke protiv njezina brata Komoda. Nije zanemarena ni Komodova sklonost stupanu u arenu ili usporedba između Herakla i Komoda. Mannov Komod i dalje ostaje vrlo blizak tradicionalnom Komodu - mitomanu i psihopati koji je u krvi gušio svaku vrstu pobune, a iznad svega bio je krajnje nesposoban držati uzde Carstva.²⁸¹ U svakom slučaju *Pad Rimskog Carstva* unutar sebe akumulira čitav niz mitova i holivudskih *klišéa*,²⁸² te zbog toga može biti promatran kao djelo koje je doprinijelo kreiranju negativne slike o Komodu u pučkoj kulturi. Kritičari nisu bili naročito zadovoljni onim što je Mann ponudio, s druge strane ako je i ostvaren utjecaj na publiku, to nije bilo u velikim razmjerama kao što će to napraviti naredno filmsko ostvarenje s istom tematikom.

Iskoristivši ono što je Mann napravio u svome ostvarenju, Scott je kreirao neku vrste filmskog rimejka pod nazivom *Gladiator*. Film je stekao ogromnu popularnost 2000. godine kada je premijerno prikazan. Bilo bi pogrešno tvrditi da je ta popularnost znatno opala godinama unazad s obzirom da se film jako često prikazuje, a samim tim i gleda. Ukoliko je Mann počeo da nanosi štetu Komodovom liku i djelu, onda je to Scott zasigurno podigao na znatno viši nivo. Zapravo, Scott je svojim filmom zapečatio Komodovu sudbinu barem kada je riječ o pučkoj kulturi. Počevši od istih osnova kao i Mann, u *Gladiatoru* je dosta toga nadograđeno i prikazano u mnogo drugačijem (negativnijem) svjetlu. Povijesna istina se u ovom filmu završava na godini u kojoj Komod počinje da vlada, te imenima stvarnih historijskih ličnosti. Scott se uopće ne bavi realnim problemima tokom Komodove vladavine, nego kompletnu priču svodi na mentalno oboljelog cara koji je ubivši svoga oca Marka Aurelija došao na vlast. Jedine stvari kojom se Komod u *Gladiatoru* bavi jesu: igre u Koloseumu, zlostavljanje Senatora i poštenog visokomoralnog generala Maxima, te opsesivnom zaljubljenosti u sestru Lucilu. Na samom početku filma nastoji se ukazati da Marko Aurelije uopće nije želio Komoda za svoga nasljednika, što predstavlja prvu veliku neistinu. Zatim,

²⁸⁰ Cavallini, 2009, 103.

²⁸¹ Ibidem, 103 – 104.

²⁸² Kelly, 132.

umjetnička sloboda reditelja ide toliko daleko da Marko Aurelije iskazuje želju za vraćanjem Imperije u status Republike, na čijem čelu će se nalaziti izmišljeni Maxim, ovo je druga velika neistina. Komod usljed nezadovoljstva očevim planovima ubija dobrog cara i proglašava se novim imperatorom. To vjerovatno Scott zasniva na podatku iz djela Diona Kasija, međutim teško da se taj navod može smatrati historijskom istinom. Treća velika neistina odnosi se na miroljubive Senatore koji žele pomoći rimsku imperiju tako što će ukloniti neobuzdanog tiranina s vlasti, zbog toga u dogovoru sa Lucilom planiraju zavjeru usmjerenu protiv cara. Prvenstveno, Senat od samih početaka ne gleda blagonaklono na Komoda, potom Lucilina zavjerenička motivacija definitivno nije bila zasnovana na želji za prosperitetom i oslobađanjem od tiranske uprave. U *Gladiatoru* napravljena je jasna distinkcija između dobra i zla. Scottu je trebao antagonist po mjeri, pa ga pronalazi u Komodovom lik dok istovremeno Maxim predstavlja pozitivnu stranu priče. Sve se završava epskom borbom između ova dva lika, a niti jedan ne odnosi pobjedu. Kada je riječ o pozitivnim stranama filma njih ima jako malo, barem kada se kompletno filmsko ostvarenje promatra sa stajališta povijesne struke. Teško je utvrditi kakvu i koliku umjetničku vrijednost ima *Gladiator*, ali definitivno posjeduje veliku publiku. Istini za volju glumačka postava je znatno doprinijela popularnosti samog filma. Komoda je tumačio Joaquin Phoenix, generala Maxima - Russell Crowe, Marka Aurelija – Richard Harris i Lucilu – Connie Nielsen.

S obzirom da je stekao znatnu publiku, *Gladiator* je izvršio znatniji utjecaj na šire mase u odnosu na svog prethodnika. Dolazi do kreiranja predstave o Komodu u javnosti koja nema mnogo veze sa antičkim izvorima ili historiografskim dostignućima, nego se isključivo zasniva na (pogrešnim) interpretacijama koje je ponudio Scott. Cilj je bio izazvati suosjećanje kod gledatelja isticanjem pozitivnih strana i vrlina Marka Aurelija i Maxima, a posebno ukazivanjem na sve nepravde uzrokovane Komodovim odlukama. Većina ljudi nesvjesno prihvata indirektnu poruku koje se šalju na ovakav način, to prihvatanje znatno pospješuje empatija koju osjećaju i zatim se počinju identificirati sa određenim likovima (u ovom slučaju sa Maximom). Zbog toga se pojavljuje osjećaj odbojnosti prema drugoj strani, odnosno onome ko je predstavljen kao glavni uzročnik svih patnji i loših stvari (Komod). U suštini nije naročito ni bitno koji lik utjelovljuje antagonistu, u *Gladiatoru* je to umjesto Komoda mogao biti i Pertinax, a da je glavna nit radnje identična. Opet bi bio postignut isti efekat kod publike, suosjećali bi sa Maximom, a bili neprijateljski nastrojeni prema Pertinaxu. Jednostavno nije bitno ko predstavlja antagonistu, rezultat će na kraju skoro uvijek biti isti. Naravno, ljudi ne doživljavaju filmove kao nešto stvarno.

Većini je jasno da se radi o imaginaciji i slobodnoj interpretaciji, ali određeni film ili knjiga mogu vrlo lako podsvjesno izmanipulisati onoga ko gleda/čita i oblikovati neke njegove krajnje stavove.²⁸³ Navedeni proces znatno bolje djeluje na osobe koje nisu upućene u određenu temu i problematiku, pa svoje znanje o tome grade na osnovu upitnih predstava.

Kada je riječ o književnosti u domenu historijske fikcije, u posljednjih nekoliko decenija znatno su popularizirane teme vezane za antičku historiju. U velikom broju književnih djela obrađeni su različiti periodi rimske historije: Collen McCullough je u razdoblju od 1990. do 2007. godine napisala i objavila sedam knjiga o posljednjim godinama rimske Republike i previranjima do kojih je tada došlo.²⁸⁴ Najpoznatija djela ovog žanra napisao je Conn Iggulden, obrađivši u pet knjiga vladavinu Julija Cezara.²⁸⁵ Giulio Castelli napisao je pripovijest o posljednjim danima Rimskog Carstva.²⁸⁶ U duologiji pod nazivom *Prokleti carevi*, Simon Turney se u prvoj knjizi fokusirao na Kaligulu, dok je drugu knjigu posvetio Komodu. Knjiga je izdata 2019. godine, a u najavama se moglo pročitati sljedeće: *...Zapanjujuće... Fascinantna, detaljna i dramatična priča o jednom od najozloglašnijih rimskih careva... "Komod" je briljantan, uzbudljivi roman o jednom od najzanimljivijih i najozloglašnijih careva Rima...*²⁸⁷ *... Simon Turney je prvoklasni je pisac i sigurno je dobro obavio svoje istraživanje...*²⁸⁸ Koliko je dobro Turney obavio svoje istraživanje pokazuje sam sadržaj navedenog djela, gdje se kao i obično glorificira razdoblje vladavine Marka Aurelija. Zatim u prvi plan stavljaju sve Komodove negativne osobine, insisitira na princepsovoj zvjerskoj prirodi. Autor radi boljeg dramskog efekta nije izostavio ni navodno žrtvovanje nevinih ljudi u kojem je princeps uživao. U priči postoji i jedna nota koja doprinosi romantičnoj percepciji Komodova lika i djela, u tu svrhu pisac je odabrao Marciju navodeći kako je samo ona mogla kontrolirati posrnulog cara. Obzirom da spadaju u domen historijske fikcije ova djela ne moraju nužno ponuditi bilo kakve relevantne – istinite informacije o temama koje obrađuju. Međutim, ovakve stvari doprinose kreiranju mišljenja u javnosti o pojedinim historijskim ličnostima ili događajima. Samim tim Komod zbog negativnih prikaza u djelima pučke kulture: filmovima i

²⁸³ U psihologiji je jasno opisan taj proces i pojašnjen na primjeru marketinga odnosno reklama uz pomoć kojih se podsvjesno manipuliše ljudima kako bi kupili određeni proizvod.

²⁸⁴ *Prvi čovjek Rima* 1990.; *Vijenac od trave* 1990.; *Fortunini milenici* 1993.; *Cesarove žene* 1996.; *Cezar* 1997.; *Oktobarski konji* 2002.; *Antonije i Kleopatra* 2007.

²⁸⁵ *Vrata Rima* 2002.; *Smrt kraljeva* 2004.; *Polje mačeva* 2005.; *Bogovi rata* 2006.; *Krv bogova* 2013.

²⁸⁶ *Imperator* 2008.

²⁸⁷ Turney, 2019, zadnja korica.

²⁸⁸ <https://www.goodreads.com/book/show/42413627-commodus>, pristupljeno 28. 5. 2021, u: 17:28 h.

knjigama, često biva označavan kao: *najozloglašeniji rimski car; čudovište u ljudskom obliku; ubojica; psihopata*, a da se pri tome uopće ne konsultira historiografija.

ZAKLJUČAK

Rimskog imperatora Komoda moguće je promatrati u svjetlu historiografski kontroverzne ličnosti, koja je takav status stekla zahvaljujući položaju u antičkim izvorima. Starija historiografija je preuzimala bez kritičkog odnosa te podatke, tako da je u nauci kreirana iracionalna slika o Komodu kao najvećoj pošasti koja je zadesila Rimsko Carstvo. Zbog toga je bitno saznati da li ovaj rimski imperator bio zaista toliko loš ili je posrijedi nešto drugo? Nije jednostavno pronaći jasno usmjeren odgovor kojim bi bile razriješene sve nedoumice i sumnje, ali jedno je sigurno. Tema poput ove ne može biti sagledavana jednodimenzionalno, jer u tom slučaju krajnji rezultat biva potpuno neispravan. Komod predstavlja jednu od onih ličnosti koja je nepravdano diskreditirana i to zbog dva razloga: 1) Loši odnosi sa rimskom tradicionalističkom elitom; 2) Propagandno djelovanje nakon princepsove smrti. Komod je kompletnu vladavinu proveo u sjeni Marka Aurelija, budno se pratio svaki njegov korak i čekale greške koje će napraviti. Rimski elita, u prvom pogledu Senat, jednostavno nije mogla prihvatiti tako nekonvencionalnog cara koji istovremeno nije mnogo mario za senatore. Njegov otac se odnosio sa visokim poštovanjem prema najstarijoj rimskoj instituciji, dok im Komod poklanja vrlo malo pažnje. Pripadnici senatorske elite prvo s neodobravanjem gledaju na Komodovu vojnu politiku, povlačenje sa dunavske granice smatrali su neprihvatljivom sramotom koju je princeps naneo Carstvu. S tim da tada još uvijek nisu bili razvili otvorenu mržnju prema novom imperatoru, ali i to će ubrzo desiti. Mnogo se diskutovalo o pozitivnim i negativnim stranama prvog poteza koji je Komod načinio kao samostalan vladar. Pojedini su smatrali da je time učinjena katastrofalna greška koja će u kasnijoj budućnosti koštati Rimsko Carstvo. Radi odgovora na ovu dilemu potrebno je promotriti širi historijski kontekst vremena u kojem Komod djeluje.

Vojne kampanje Marka Aurelija nisu bili jeftine, samim tim sredstva u državnoj blagajni su se sve više smanjivala. Stanovništvo, posebno ono u provincijama, trpi zbog konstantnih ratova. Vojska je bila također iscrpljena, a i nedostajalo je ljudstva. Na sve to, istočna situacija nije išla u najboljem smjeru, a Marko Aurelije nikada nije poklanjao pažnju dvorskim dešavanjima gdje se kristaliziraju pojedine frkacije. U prvom redu Faustina je *iza zastora* povlačila određene poteze, a

takav način djelovanja naslijedila je i Lucila, Markova najstarija kći. Komod dolaskom na prijestolje 180. godine nasljeđuje sve probleme s kojima se Aurelije do tada (ne)uspješno nosio. Da li je u ovakvom kontekstu pacifikacija na granici predstavljala grešku koja će odvesti Rimsko Carstvo u propast? Definitivno nije, jer situacija s barbarskim plemenima bila je *de facto* čista. Nije postojala objektivna potreba za daljnjim nastavkom ratovanja kojim bi novčana sredstva bila još više smanjena, stanovništvo i vojska iscrpljeni. Komod nije riskirao, umjesto toga odlučio se za utvrđivanje granice i smirivanje okolnih prostora. Ni mirovni dogovor koji je sklopljen sa narodima na ovim područjima ne predstavlja tako beznačajnu stvar i sramotu za rimsku državu, kao što se to nastojalo prikazati. Uz hipotetičku pretpostavku da je princeps nastavio kampanju, te je okončao neuspješno, kako bi to utjecalo na Carstvo? Kako bi Senat i vojni vrh gledali na takav razvoj situacije? Da li bi to predstavljalo veću sramotu za državu u odnosu na postizanje mirnog rješavanja situacije? Na neka pitanja je nemoguće odgovoriti.

Tokom Komodove uprave nisu načinjeni neki preveliki koraci ka razvoju države i društva. Iza njega nisu ostali značajni zakonski akti, građevinski poduhvati, vojni uspjesi, ali istovremeno treba imati u vidu se ni veliki broj drugih vladara ne može pohvaliti takvim prosperitetnim stanjem u državi. Ono što je Komod donio sa sobom i što se održalo tokom čitavih 12 godina njegove uprave jeste mir. Običan narod je cijenio takvo stanje stvari i to se najbolje može vidjeti uz usporedbu sa onim što je započelo nakon Komodove smrti. Čitav niz građanskih ratova, nemira, zavjera, pobuna koji su uslijedili ne smatra se toliko lošim razdobljem koliko je bila loša Komodova uprava. Postoje i druge okolnosti koje definitivno nisu išle u korist ovom imperatoru: kuga i veliki požar. Komod nije mogao utjecati niti na jedan od ovih događaja, ali su oni zasigurno doprinijeli negativnoj karakterizaciji samog princepsa i njegove uprave. Narativ o *zlatnom dobu* ili dobu *Pet dobrih careva* od kojih je posljednji njegov otac, također je negativno utjecao na Komodov položaj.

Promjene u Komodovom ponašanju, težnje ka neprihvatljivim aktivnostima poput gladijatorskih borbi, utrka kočijama, identificiranje sa Heraklom, te druge neuobičajene pojave predstavljaju činjenično stanje stvari. Ipak, skoro niko nije promatrao ove događaje u kontekstu psihološki odbrambenih mehanizama uz pomoć kojih je princeps možda nastojao prevazići šokantne i teške okolnosti u kojima se nalazio. Antički autori direktno i jasno osuđuju carevo ponašanje, prvenstveno Dion Kasije i Herodijan. *Historia Augusta* ne da osuđuje, nego višestruko

uvećava ove pojave. Prema tome ukoliko je u Herodijanovoj percepciji Komod za jedan dan usmrtio 100 medvjeda, u *Historiji Augusti* je to automatski 1000 medvjeda. Ukoliko je po Dionu Kasiju, princeps naredio smaknuće pojedinih osoba zbog ovih ili onih razloga, po *Augusti* Komod je naredio da se smaknu sve nadarene i plemenite osobe u njegovom širem krugu. Ovakav izvor koji konstantno potencira hiperbolizaciju skoro svakog Komodovog životnog segmenta, potrebno je koristiti s krajnjim oprezom. Iza Komoda ostala je životna priča prepuna nejasnoća, od kojih mnoge ni danas nisu riješene. Mada, novija historiografija nastoji da revidira ranija saznanja, te radi na razbijanju predrasuda o ovoj historijskoj ličnosti. Djela popularne kulture koja unutar sebe akumuliraju sve mitove, neutemeljene i senzacionalističke podatke kojima se nastoji *kupiti* publika, znatno odmažu pomenuti proces revizije. U svakom slučaju, antički izvori i starija historiografija pokazuju lice Komodove vladavine. Dok se istovremeno naličje može otkriti samo uz dublje istraživanje, kritički pristup i multiperspektivno sagledavanje jedne historijske ličnosti koja se nepravdano našla na marginama historije.

Prilozi

Slika 1. Rimsko Carstvo u vrijeme dinastije Antonina (preuzeto iz Kulikowski, 2018, 14.)

Slika 2. Rimsko Carstvo oko 180. godine nove ere (preuzeto iz McHugh, 2015, 13.)

Slika 3. Pikaz Komoda kao mladića, Muzej u Kolnu (Njemačka) (preuzeto sa <https://www.ancient-origins.net/history-famous-people/commodus-outrageous-emperor-who-fought-gladiator-002713>, 30. 5. 2021, u: 15:37 h)

Slika 4. Portretni novčić Brutije Krispine, Komodove supruge (preuzeto sa https://sh.wikipedia.org/wiki/Brutija_Krispina#/media/Datoteka:Crispina_Augusta-aureus-RIC_0287.jpg, 30. 5. 2021, u: 16:41 h)

Slika 5. Komodova bista u Nacionalnom Muzeju Rima, oko 180. godina nove ere (preuzeto iz McHugh, 2015, 217.)

Slika 5. Komodova bista u Vatikanskom Muzeju u Rimu (preuzeto sa <https://c8.alamy.com/comp/J6C7T2/rome-italy-portrait-bust-of-roman-emperor-commodus-161-192-ad-braccio-J6C7T2.jpg>, 30. 5. 2021, u: 16:58 h)

Slika 6. Komodov portretni novčić sa legendom: *Herculi Comodiano* (preuzeto iz Howgego, 1995, 200.)

Slika 7. Prikaz mladog Herakla, navodno bi trebao predstavljati portret Komoda (preuzeto sa <https://snappygoat.com/s/?q=bestof%3ASalonina+Matidia+Musei+Capitolini+MC889.jpg+Portrait+of+Salonina+Matidia+niece+of+Emperor+Trajan+and+mother-in-law+of+Emperor+Hadrian+Luni+marble+probably#a6247eea0e8e6104915e980999ab2d2e5908e223,0,14>., 30. 5. 2021, u: 17:24 h)

Slika 8. Poznata Komodova bista na kojoj je prikazan kao Heraklo sa toljagom i lavljom kožom. Čuva se u Kapitolskom Muzeju u Rimu. (preuzeto sa https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/7/7f/Commodus_Musei_Capitolini_MC1120.jpg/375px-Commodus_Musei_Capitolini_MC1120.jpg, 30. 5. 2021, 17:50 h)

Slika 9. Bronzana medalja na kojoj je Komod prikazan u liku Janusa (preuzeto iz McHugh, 2015, 236.)

Slika 10. Sardoniks na kojem je Komod prikazan sa atributima Helija, Apolona i Jupitera. Čuva se u Muzeju u St. Peterburgu – Rusija (preuzeto sa https://en.wikipedia.org/wiki/File:Commodus,_Hermitage_Museum.JPG, 30. 5. 2021, u 18:13 h)

Slika 11. Rimski, podni mozaik na kojem je prikazana gladijatorska borba. Pronađen je u rimskoj vili Nenning u Njemačkoj. (preuzeto sa: <https://www.worldhistory.org/image/2326/roman-gladiator-mosaic/>, 30. 5. 2021, u 18:30 h)

Slika 12. J. Phoenix kao rimski imperator Komod (lijevo) i R. Crowe kao general Maxim u filmu *Gladiator* (2000) (preuzeto sa: <https://www.thesun.co.uk/wp-content/uploads/2018/11/NINTCHDBPICT000310322338-e1541183543470.jpg>, 30.5. 2021, u 18: 41 h)

Izdanja izvora

Marko Aurelije 2002., *Meditations*, (ed. Gregory Hays), The Modern Library, New York.

Herodot 2013., *The Histories*, (ed. George Rawlinson), Roman Roads Media, Idaho.

Tukidid 1957., *Povijest Peloponeskog rata*, (ur. Stjepan Telar), Matica Hrvatska, Zagreb.

Athenaeus, *The Deipnosophists*, <http://www.attalus.org/old/athenaeus12b.html>

Dion Kasije 1955., *Roman History*, (ur. Ernest Cary), Harvard Universty Press.

https://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Cassius_Dio/73*.html

The Scriptorum Historiae Augustae 1953., (ur. David Magie), Harvard University Press.

Herodijan, *Roman History*, <https://www.livius.org/sources/content/herodian-s-roman-history/>

Popis literature

ADAMS 2013: Geoff W. Adams, *The Emperor Commodus Gladiator, Hercules or a Tyrant?*, BrownWalker Press, Florida.

ALDRETE 2019: Gregory S. Aldrete, *The Roman Empire From Augustus to the Fall of Rome*, University of Wisconsin, Madison.

BARRETT 2008: Anthony A. Barrett, *Lives of the Caesars*, Blackwell Publishing, Oxford.

BARRETT & FANTHAM & YARDLEY 2016: Anthony A. Barrett, Elaine Fantham, & John C. Yardley, *The Emperor Nero: A Guide to the Ancient Sources*, Princeton University Press, Princeton.

BALDWIN 1990: Barry Baldwin, *Commodus the Good Poet and Good Emperor: Explaining the Inexplicable*, u: *Gymnasium*, Vol. 9, 224-231.

BEARD 2020: Mary Beard, *SPQR Istorija starog Rima*, Laguna, Beograd.

BIRLEY 1993: Anthony R. Birley, *Marcus Aurelius A Biography*, Routledge, London (prvo izdanje).

- BIRLEY 2000: Anthony R. Birley, *Marcus Aurelius A Biography*, Routledge, London (drugo izdanje).
- BUDARAGINA 2014: Olga Budaragina, *M. Cornelius Fronto – A Man of the Letters and His Letters*, u: New Europe College Yearbook 2014/2015, Humanitas & New Europe College, Bukurešt.
- CAVALLINI 2009: Elenora Cavallini, *Was Commodus Really That Bad?*, u: *The Fall of the Roman Empire Film and History* (ur. Martin M. Winkler), 102-117, Blackwell Publishing, Oxford.
- CHRYSTAL 2018: Paul Chrystal, *Emperors of Rome The Monsters From Tiberius to Theodora, AD 14 – 548*, Pen & Sword, Bransley.
- ECKSTEIN 2004: Arthur M. Eckstein, *Commodus and the Limits of the Roman Empire*, u: *Gladiator: Film and History*, (ur. Martin M. Winkler) 53-72, Blackwell, Oxford.
- Encyclopedia of the Roman Empire – Revised Edition*, ur. Matthew Bunson, Fact On File, 2002.
- ELTON 2018: Hugh Elton, *The Roman Empire In Late Antiquity: A Political and Military History*, Cambridge University Press, Cambridge.
- ERDKAMP 2007: Paul Erdkamp, *A Companion Roman Army*, Blackwell Publishing, Oxford.
- GARNSEY 1988: Peter Gransey, *Famine and Food Supply in the Graeco – Roman World – Responses to the Risk and Crisis*, Cambridge University Press.
- GARZZETTI 2014: Albino Garzetti, *From Tiberius to the Antonines: A History of the Roman Empire AD 14 – 192*, Routledge, New York.
- GHERARDINI 1974: Maria Gherardini, *Studien zur Geschichte des Kaisers Commodus*, Verlag, Beč.
- GIBON 1996: Edvard Gibon, *Opadanje i propast Rimskog Carstva*, Dosije, Beograd.
- GRANT 1994: Michael Grnat, *The Antonines – The Roman Empire in Transition*, Routledge, London.

HANNAH 1986: Robert Hannah, *The Emperor's Stars: The Conservatori Portrait of Commodus*, u: American Journal of Archaeology, Vol. 90, No. 3, 337-342, Archaeological Institute of America, Boston.

HEKSTER 2002: Oliver J. Hekster, *Commodus An Emperor at the Crossroads*, Brill, Leiden.

HEKSTER 2008: Oliver J. Hekster, *Rome and its Empire AD 193–284*, Edinburgh University Press, Edinburg.

HEKSTER 2012: Oliver J. Hekster, *The Roman Empire after the death of Marcus Aurelius*, u: A Companion to Marcus Aurelius (ur. M. van Ackeren), 234-249, Blackwell Publishing, 2012.

HOWGEGO 1995: Christopher Howgego, *Ancient History from Coins*, Routledge, London.

KELLY 2006: Christopher Kelly, *The Roman Empire – A Very Short Introduction*, Oxford University Press.

KŁODZIŃSKI 2020: Karol Kłodziński, *Praetorian Prefects of Emperor Commodus*, u: Klio, Vol. 20, 65-105, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Torun.

KULIKOWSKI 2016: Michael Kulikowski, *Imperial Triumph – The Roman World From Hadrian to Constantine*, Profile Books, London.

LEUNISSEN, 1989: Paul Leunissen, *Konsuln und Konsulare in der Zeit von Commodus bis Severus Alexander (180 – 235 n. Chr)*, Gieben, Berlin.

LITTMAN & LITTMAN 1973: R. J. Littman and M. L. Littman, *Galen and the Antonine Plague*, u: The American Journal of Philology, Vol. 94, No. 3, 243-255, The Johns Hopkins University Press, Baltimore.

MANN 1988: J. C. Mann, *The Organization of Frumentarii*, u: Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik, Bd. 74, 149-150, Dr. Rudolf Habelt GmbH, Bonn.

MAŠKIN 2005: Nikolaj A. Maškin, *Istorija starog Rima*, Naučna KMD, Beograd.

MATTINGLY 1940: Harold Mattingly (ur.), *Coins of the Roman Empire in the British Museum*, Vol. 4 Antoninus Pius to Commodus, The British Museum, London.

- MCHUGH 2015: John S. McHugh, *The Emperor Commodus: God and Gladiator*, Pen and Sword Military, London.
- MCLYNN 2009: Frank McLynn, *Marcus Aurelius – A Life*, De Capo Press, Filadelfia.
- MESIHOVIĆ 2013: Salmedin Mesihović, *Edicija XII stoljeća rimskog svijeta*, Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu.
- MESIHOVIĆ 2020: Salmedin Mesihović, *Principat Vlast "Prvog građanina"*, Font, Sarajevo.
- MILLAR 1977: Fergus Millar, *The Emperor in the Roman World*, Duckworth, London.
- MIRKOVIĆ 1996: Miroslava Mirković, *Rimska država u doba Principata i Dominata (27. pre Hr. – 337. n. e.) Od Augusta do Konstantina*, Dosije, Beograd.
- MOMMSEN 1996: Theodor Mommsen, *A History of Rome Under the Emperors*, Routledge, London.
- NICHOLLS 2019: Matthew Nicholls, *Galen and the Last Days of Commodus*, u: *Galen's Treatise Περὶ Ἀλμπίας (De indolentia) in Context: A Tale of Resilience* (ur. Caroline Petit), 245-262, Brill, Leiden.
- OLIVER 1978: James H. Oliver, *The Piety of Commodus and Caracalla*, u: *Greek, Roman, and Byzantine Studies*, Vol. 19, 375-388, Duke University Press, Durham.
- PERRIN 2004: Christopher A. Perrin, *An Introduction to Classical Education*, Classical Academic Press, Harrisburg.
- POTTER 2004: David S. Potter, *The Roman Empire at Bay AD 180 – 395*, Routledge, London.
- POTTER 2006: Ur. David S. Potter, *A Companion to the Roman Empire*, Blackwell Publishing, Oxford.
- POTTER 2013: David Potter, *The Emperors of Rome The Story of Imperial Rome From Julius Caesar to the Last Emperor*, Quercus, London.
- PULLAN 1884: Richard P. Pullan, *The discoveries at Lanuvium*, u: *Arheological Journal*, 41:1, 327-334, Routledge, New York.
- POVIJEST 2007: *Povijest 4 – Rimsko Carstvo*, Jutarnji list, Zagreb.

- ROHRBACHER 2013: David Rohrbacher, *The Sources of the Historia Augusta Re-Examined*, u: *Histos*, Vol. 7, 146 – 180, University of Oxford.
- ROLAND 1994: Roland Auguet, *Cruelty and Civilization – The Roman Games*, Routledge, London.
- SALDERN 2003: Falko von Saldern, *Studien zur Politik des Commodus*, Marie Leidorf, Ditzeldorf.
- SCARRE 1995: Chris Scarre, *Chronicle of the Roman Emperors*, Thames and Hudson, London.
- SCOTT 2017: William Logan Scott, *A New Interpretation of Lucius Verus Emperor 161 – 169 A.D.*, University of Florida, Florida.
- SOUTBERN 2015: Pat Soutbern, *The Roman Empire From Severus to Constantine*, Routledge, London.
- SPEIDEL 1993: M. P. Speidel, *Commodus the God-Emperor and the Army*, u: *The Journal of Roman Studies*, Vol. 83, 109-114, Society for the Promotion of Roman Studies, London.
- STEPHENS 2012: William O. Stephens, *Marcus Aurelius: A Guide for the Perplexed*, Continuum, London.
- STRAUSS 2019: Barry Strauss, *Ten Caesars Roman Emperors from Augustus to Constantine*, Simon & Schuster, New York.
- TONER 2014: Jerry Toner, *The Day Commodus Killed a Rhino*, Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- TURNEY 2019: Simon Turney, *Commodus*, Orion, London.
- VODIČKA 2006: Tomislav Vodička, *Marko Aurelije i Komod u izvorima i na filmu*, u: *Latina et Graeca*, Vol. 2, 59-98, Institut za klasične jezike i antičku civilizaciju Latina et Graeca, Zagreb.
- ZWIFFELHOFFER 2006: Eckhard Meyer-Zwiffelhoffer, *Ein Visionär auf dem Thron? Kaiser Commodus, Hercules Romanus*, u: *Klio*, Vol. 88, 189-215, De Gruyter, Berlin.
- WYKE 1997: Maria Wyke, *Projecting the Past – Ancient Rome, Cinema and History*, Routledge, London.

Summary

The Roman emperor Commodus in ancient written sources is presented in a negative light. Without a critique of the source, these narratives were taken over by older historical writings and transferred to certain works. This approach did great damage to Commodus' character and work. Also, this topic is not particularly popular in domestic and regional. The Roman emperor Commodus came to the throne as an independent ruler in 180 AD and ruled for the next 12 years, until 192 AD, when a conspiracy was organized against him at the end of the same year, which resulted in his assassination. Commodus' rule is characterized by the absence of major military campaigns, so it is possible to speak of this period as a pacified period. Relations between the new princeps and the Senate were not favorable, which would result in Commodus' execution, the process of *damnatio memoriae*, and the negative characterization of the emperor. Only three ancient writers, in their works, describe the reign of Commodus: Dion Cassius, Herodian, and Historia Augusta. As already pointed out, none of the above writers approach Commodus' reign devoid of negative feelings and prejudices. It is difficult to speak of any objectivity within the source, and it should be pointed out that the Historia Augusta is the source that needs to be questioned the most. Within it, narratives resembling narratives in earlier Greek sources related to descriptions of tyrants are noticeable. Also a significant exaggeration of certain phenomena and events is noticeable.

During his short reign, Commodus encountered several conspiracies aimed at removing him from the throne. It is most likely that the first conspiracy was organized in 182 AD under the leadership of Commodus' sister Lucile, significantly influenced the emperor in a negative context. Although the conspiracy was discovered in time, it left an emotional scar on Commodus, after which the emperor suspected all those around him. All sources agree that until the first conspiracy, Commodus ruled like his father Marcus Aurelius. However, that changed after these events. During this period, the princeps began to exhibit various eccentric behaviors, which worsened over time. All this eventually resulted in the emperor's identification with Heracles, and later with the gladiators. During the year 192 AD, Commodus organized great Roman games in which he would personally take part in gladiatorial combat. This shocked the senators especially, because the emperor trampled on all Roman traditions with his behavior. Eventually, another, final conspiracy was organized, directed by Commodus' mistress Marcia, chamberlain Eclectus, and Praetorian

prefect Leto. The motives of the conspirators have not yet been fully elucidated, and there are several versions of how the emperor was assassinated. The propaganda devised by the conspirators after the emperor's assassination would affect the later presentation of the Commodus in a negative context. Works from folk culture also contributed to this, primarily the films *The Fall of the Roman Empire* and *Gladiator*.

Biografija

Merima Hasić rođena je 03. 4. 1997. godine u Sarajevu. Po završetku osnovne škole Hilmi ef. Šarić u Tarčinu, upisala je Gimnaziju u Srednjoškolskom Centru Hadžići. Po okončanju prve dvije godine srednjoškolskog obrazovanja, bira društveno usmjerenje, te 2015. godine brani maturski rad iz historije pod naslovom: Najveći diktatori XX stoljeća. Akademske 2015./2016. godine upisala je studij historije na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu. Prvi ciklus obrazovanja završava u 2019. godine, odbranivši diplomski rad na temu: Nacionalna politika Muslimanske narodne organizacije. U akademskoj 2019./2020. upisuje drugi ciklus studija na istom odsjeku Filozofskog fakulteta u Sarajevu. Tokom studija bila je angažirana na nekoliko različitih volonterskih projekata, naročito u okvirima lokalne zajednice. Uže područje njenog interesovanja odnosi se na antičku rimsku historiju s posebnim naglaskom na kontroverzne ličnosti poput: Sule, Kaligule, Nerona, Komoda. Kao i nacionalnu historiju u razdoblju 19. i 20. stoljeća.